

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 711

ZİYA PAŞA'nın

TERCİ-İ BEND'İ ile TERKİB-İ BEND'İ
ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Hazırlayan
H. Fethi GÖZLER

1000 TEMEL ESER DİZİSİ : 128

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI: 711

ZİYA PAŞA'nın

TERCİ-İ BEND'İ ile TERKİB-İ BEND'İ
ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Hazırlayan
H. Fethi GÖZLER

Kapak Düzeni : Saim ONAN

Onay : 3.3.1987 tarih ve 928. 1-771 sayı

Birinci Baskı : 1987

Baskı Sayısı : 5.000

Semih Ofset - ANKARA

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

Ziya Paşa'nın Kısaca Hayatı, Şahsiyeti ve Eserlerinin Karakteri	1
Ziya Paşanın Hayatı	1
Şairliği	19
Önemli Eserleri ve Bu Eserlerinin Özellikleri	21

İKİNCİ BÖLÜM

Tercî-i Bend	39
--------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Terkîb-i Bend	85
Açıklamalar	129
Bibliyografya	131

ÖNSÖZ

Ebediyatımızda Ziya Paşa hakkında yazılmış eserlerin mevcudu pek azdır. Bugünün gençleri onunla ancak edebiyat derslerinde karşılaşmaktadırlar. Hepsi o kadar! Halbuki Ziya Paşa çok yönlü bir şahsiyettir: Önce şairdir, fikir adamıdır. Başarılı bir idarecidir. Daha önemlisi çocuk terbiyesinin önemi anlamış bir terbiyecidir.

Tanzimat edebiyatı diye anılan Avrupaî Türk edebiyatının birinci döneminde üç şahsiyet bu edebiyatın kurucuları arasında yer alır: Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal. Bu yüzden ki, edebiyat tarihimizde bu üçlünün meydana getirdiği topluluğa Şinasi-Ziya Paşa-Namık Kemal edebî okulu denmiştir.

Bu edebî okul, Türk edebiyatına Avrupaî bir özellik vermek istiyordu. Onlara göre eski edebiyat muhakkak yıkılmalıdır. Edebiyatımız, sosyal konular üzerine titizlikle eğilmelidir. Türk edebiyatı inkılâpçı bir hüviyet kazanmalıdır. Edebiyat dili sade olmalı, eserler herkesin anlayabileceği bir dille yazılmalıdır. Bunun için de halk diline önem verilmelidir.

Onların Avrupa'da bulundukları tarihler, Batı'da milliyetçilik-halkçılık-hürriyetçilik gibi ülkücü fikir ve hareketlerin yaygın ve faal olduğu bir döneme rastlamıştı. Edebiyat, bu ülkücü fikirlerin yayılmasına ön ayak olmaktaydı.

Bizde de böyle bir hareketin başlaması muhakkak gerekliydi. Hareketin başlaması gecikmedi: Türk milletine vatan sevgisi aşlamak, milliyetçiliği kalplere yerleştirmek, hürriyetin önemini anlatmak, halk sevgisinin değerini benimsetmek, meşrutî bir idare sistemine girmenin faydaları üzerinde durmak suretiyle, halkı etkilemeye başladılar. Bu fikirlerin kaynağı hiç şüphesiz Fransız toplumuydu. Inkılâbın getirdiği yeni fikirler milletlere kaynaklık etmekte hâlâ devam ediyordu.

Üçlünün olumlu çalışmaları sonucunda, geniş bir aydınlar sınıfının meydana geldiğini görüyoruz. Edebiyatımızın hüviyeti gerçekten değişiyordu.

Gazetelerde, Avrupa'da olduğu gibi fikir bakımından ağırlığı bulunan makaleler neşrediliyor, Batı dillerinden yapılan edebî ve fikrî eserlerle ilgili tercümeler, halkın fikir bakımından gelişmesine katkıda bulunmayı hedefliyordu.

Edebî roman bu dönemde gelişmeye başlamıştı. Ayrıca "tiyatro" ve "tenkid" gibi türlerin edebiyatımıza girmesine ve bu türlere ait eserlerin yazılmasına katkıda bulunmaları da elbette alkışlanacak bir husustu.

Bu edebî okulun şahsiyetleri her şeyden evvel "Ülkücü - idalist" insanlardı. Sanatlarını memleketin "sosyal faydaları" için âdeta vasıta yapıyorlardı. Fakat bütün bunlarla beraber istenen seviyede bir gelişmeye ulaşıldığı, söylenemez. Edebiyatın fikir bakımından yeniliğe doğru kayışı karşısında, şekil bakımından eskiye bağlı kalması bir çeşid tezat teşkil etmekteydi. Özellikle nazım şekilleri değiştirilmemişti. Beytin istiklâline dokunulmamış, Divan edebiyatından gelen çeşitli edebî sanatların kullanılmasına devam edilmiş ve "mazmunlar" ın istiklâline son verilememiştir.

Ancak Türk nazmında hatırı sayılır yenilikler yapılması ve Türk şiirinde Batı şekillerinin kullanılması ve hikâye türünün edebî bir hüviyete büründürülmesi, önceki türlerin daha da geliştirilmesi Tanzimat edebiyatında ikinci bir edebî okul sayılabileceğimiz ve birincinin devamı olan Ekrem-Hâmid-Sezâî üçlüsünün meydana getirdiği toplulukla gerçekleşmiştir. Bu dönem, Tanzimat edebiyatının en verimli devresidir.

Ziya ve Kemal Londra'da dakikalarını boşa harcamıyorlardı. Tarihî yerleri geziyorlar, o yılların 42 tiyatrosuyla dünyanın tiyatro merkezi kabul edilen Westend'indeki tiyatrolara gidiyor hatta müzikhol ve kafeşantanlara dahi uğradıkları oluyordu.

İktisat ve hukuk hocalarından ders alıyorlar, konferanslara gitmekten kaçınmıyorlardı. Yeni bilgiler elde etmenin yollarını buluyor ve kendilerini yeniledikleri için memnun oluyorlardı.

İlgi çekici bulduğum için Ziya Paşa'nın İngiltere'de Zafernâme'yi nasıl yazdığını Yusuf Mardin'in "Namık Kemal'in Londra Yılları" adlı eserinden aynen alıyorum:

"İngiliz mizahı gerçek kişiliğini 1837'de Pickwick'in ve 1 Temmuz 1841'de Punch dergisinin yayınlanmasıyla buldu. Fransız mizahı Daudet'ye çok şey borçludur ve hatta denilebilir ki 1869'da yayınlanan Alphonse Daudet'in "Lettres de mon Moulin'i" (Değirmenimden Mektuplar) bu mizahın temelini meydana getirmiştir. Şüphesiz, Henri Rochefort'un haftalık La Lanterne adlı mizah dergisi (1868) bu çağrı sürdürmüştür. Türk mizahı da Ziya Bey'e aynı şekilde borçlu bulunmaktadır. Osmanlı edebiyatının mizah ve hiciv üstatlarından edindiklerini, böyle Avrupa mizah ve hiciv üstatlarından aldığı renk ve ışıklarla süsleyerek Ziya Bey yepyeni bir kompozisyon peşindeydi. La Lanterne'in ikinci Fransız İmparatorluğu'na yapmış olduğu edebî saldırıyı her halde Ziya Bey biliyordu. İşte bu kompozisyon "Zafernâme" de kendini buldu. O sırada İngiltere'de günün edebiyat alanının baş konusu Robert Browning'in ünlü "The Ring and the Book" adlı eseri idi. Ziya Bey uzun olmakla beraber veciz denilecek nitelikteki bu on iki bölümü ihtiva eden eserin başlangıç ve sonuç kısımlarını yazarın kendi ağzından, diğerlerinin ise başka kişiler ağzından kaleme alındığını görmüş ve bundan esinlenerek Zafernâme'sini kendi ağzından değil de İzmit Mutasarrıfı Bosnalı Mehmet Fazıl Paşa ağzından kaleme almak yolunu seçmiştir.

.....

Batı edebiyatını inceleme imkânı elde eden Ziya Bey, Brighton dönüşü Türk edebiyatında Nef'i ve Sururi'nin önderliğini ettiği hiciv alanında en büyük eserini kaleme aldı. Bilardo oynarken dikte ettirmek suretiyle bazı bölümlerini yazdırdığı Zafernâme gerçekten bir şaheserdi. O zamana kadar hiciv ve

mizah denildi mi, buna konu olan kimsenin kişiliğine, namusuna, küfre kaçan bir dille sataşmak anlaşılıyordu. Ziya Bey Batı anlamında bunu kullandı. Her ne kadar mübalağaya kaçmakta bir mahzur görmediyse de küfre tenezzül etmedi....”

Ziya şiirde “mahalliye” önem verir. Bazı şiirlerinde Nedim ve Vâsıf tarzının takipçisiymiş gibi görünür. “Şiir ve İnşa” adlı makalesinde o güne kadar kimsenin parmak basmaya cesaret edemediği veya düşünemediği meseleler üzerinde durur. 7 Eylül 1868 tarihli ve 11 numaralı Hürriyet gazetesinde yayımlanan makalesinde, mahallileşmenin önemi; dilin sadeleşmesi üzerinde durduğu görülür. Ziya Paşa makalesinin bir yerinde şöyle der:

“Bizim şiirimiz hani şairlerin na-mevzun (vezinsiz) diye beğenmedikleri avam (halk) şarkıları ve taşralarda ve çöğür (bir çeşit halk sazı) şairleri arasında deyiş ve üçleme ve kayabaşı (halk şiirlerinin belli şekilde besteli nazım şekilleri) tâbir olunan nazımlardır.

Ve bizim tabîi edebiyat kurallarına uygun düşecek yazılı ifade mütercim-i Kamus’un (Kamus adlı Arapça sözlüğün tercümanı Asım Efendi) ve muahharen (sonradan) Muhbir gazetesinin ittihaz ettiği şive-i kitabettir (kabul ettiği yazma tarzı). Vakaa bu nazım ve bu kitabet matlup olan (istenilen) derecede belîğ ve tumturaklı (düzgün, sanatlı ve gösterişli) görünmez ise de ümmet-i Osmaniye ilerlediği sırada bunlara rağbet edilmediğinden oldukları halde kalmışlar, büyümemişlerdir. Hele bir kere rağbet o cihete dönüşsün, az vakit içinde ne şairler, ne kâtipler yetişir ki akıllara hayret verir.”

Ziya Paşa, bazen müdafaa ettiği fikirlerin aksini yapmaktan çekinmemiştir. Harâbât adlı antolojisi, bu bakımdan tenkid edilmiştir. Ziya Paşa, bu eserinde “Şiir ve İnşa” adlı makalesinde ileri sürdüğü fikirlerine ters düşecek uygulamalarda bulunmuştur. Eski edebiyatı yıkmak isteyenlerin başında gelen Ziya Paşa Harâbât’la eski fikirlerinden caymış görünür. Namık Kemal Tahrîb-i Harâbât’ın mukaddimesinde şunları yazmaktan kendini alamamıştır:

.....
Tarz-ı kudema bütün bozuldu
Bir tarz-ı nevin vücud buldu
Dest-i üdebada kilik-i irfan
Oldu hele tercuman-ı vicdan
Bu mesleğe sen müeyyid oldun
Ol hikmete belki mucid oldun
Terci ile fikri kıldın ilâ
Terkib ile şi'ri ettin ihyâ
Küttaba Risale-i Veraset
Olmuştu nümüne-i belâgat

٪

Hürriyet'e yazdığın makalât
Kadr-i hünerin ederdi ispat
Söz var ise Name-i Zafer'dir
Ya şerhi ne dilnişin eserdir
Maksat edebe olunca hizmet
Bunlar etmez mi ya kifayet
Ey cami-i mecma-i kemalât
Lâzım mı idi bize Harâbât (x)

(xxx)

Avrupa'yı tanıdıktan sonra geri kalmışlığımızı iyiden iyiye anlamıştı:

*“Diyar-ı küfrü gezdim beldeler, kâşâneler gördüm
Dolaştım mülk-i İslâmı bütün virâneler gördüm”*

Ziya Paşa'nın en güzel şiiri hiç şüphesiz Terkîb'i Bend'idir. Paşa, bu uzun şiirinde, toplumun meselelerini dile getirirken ezilenleri, devlet çarkının eskisi gibi işlemeyişinin sebeplerini, devlet müesseselerinin gittikçe bozulmakta olduğunu ortaya koymaktan çekinmemiş ve böylece halkın uyanıp gerçekleri görmesini arzulamıştır.

Şiir, vecize ve atasözü olmaya müsait hikmetli beyitlerle doludur. Bu beyitlerin çoğu bugün bile halkın hafızasından si-

linmemiştir. Hatta bu beyitlerden bazıları zaman içinde ufak tefek değişikliklere uğrayarak veya aynen alınmak suretiyle atasözü kitaplarına dahil edilmişlerdir. 1971 tarihinde Millî Kütüphane Genel Müdürlüğünce hazırlanmış bulunan iki ciltlik “Türk Atasözleri” adlı eserin önsözünde şöyle denilmektedir:

“Diğer taraftan bazı şair ve ediplerimizin mısraları, beyitleri halk tarafından o kadar sevilmiş ve benimsenmiştir ki bunlar da atasözleri arasına karışmışlardır. Bunlardan, ortaya çıkış zamanları ve kimlere ait oldukları kat’iyetle bilinen bazılarını aşağıda sıralıyoruz:

.....

Ziya Paşa’dan:

“— Eşek yine eşektir atlastan çulu olsa (Değişikliğe uğramış,
— Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötedir.
— Kâdı ola davacı muhzır dahi şahit,
ol mahkemenin hükmüne derler mi adalet? (Aynen alınmış)
— Âsude olam dersin eğer gelme cihana,
Meydana düşen kurtulamaz seng-i kazâdan.
.....”

Paşa, bir yandan da çocuk terbiyesinin önemini anlamış bir terbiyecidir. Bundan dolayı J.J.Rousseau’nun “Emil” adlı eserini güzel bir Türkçe ile dilimize çevirmiştir. Ancak ne yazık ki, bu eser de Defter-i Âmâl gibi elden ele dolaşmış ve sonuça kaybolmuştur.

Ziya Paşa, çocuk terbiyesi konusunda çok hassastır. Emil’in tercümesi-ilk defa kaydıyle-Türkiye Yayınevi tarafından 1956 tarihinde yapılmıştır. Halbuki Ziya Paşa bu tarihten tam seksen altı yıl önce, bu önemli eseri (1870-1871) Fransa-Prusya savaşı sebebiyle İsviçre’ye çekilmeleri sırasında Cenevre’de tercüme etmiştir. Türkiye Yayınevi tarafından 1956 yılında basılan adı geçen eserin 4.sayfasında şu kayda tesadüf etmekteyiz.

“Emil, müellifinin dehasiyle daha pedagoji ilmi kurulmadan evvel onun modern prensiplerini haber verdiği eserdir. Bütün dünya dillerine çevrilmiş olan bu eserin 4.kitaba kadar olan kısmı İzmir’de yine Ali Rıza Ülgener tarafından tercüme edilerek (1931-1936) yılları içinde basılmış fakat tamamlanmamıştır. Biz, bu defa Rousseau’nun eserini tam olarak basmakla iki yüz yıl geciken bir vazifeyi yerine getirdiğimizi sanıyoruz.”
(xx)

Yayınevi, Emil tercümesinin ilk defa kendileri tarafından gerçekleştirildiğini büyük bir iftiharla açıklarken, Ziya Paşa’dan hiç bahsetmemesini tarihi bir hata olarak kabul ediyoruz.

Elinizdeki eser, Tanzimat döneminin bu çok yönlü fikir ve mücadele adamını tanıtmama vesile olabilirse kendimi bah-tiyar addedeceğim.

H.Fethi Gözler

(x): Namık Kemal’in Tahrîb-i Harâbât-ı mensurdur. Ancak mukaddimesi (önsöz), “Mukaddime-i Manzume” adını taşır ki, manzumdur.

(xx): Emil yahut Terbiyeye Dair, Türkiye Yayınevi, 1956.

Çevirenler: Prof.Hilmi Ziya Ülken-Ali Rıza Ülgener-Salâhattin Güzey-Altı cilt bir arada.

BİRİNCİ BÖLÜM

ZİYA PAŞA’NIN KISACA HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİNİN KARAKTERİ

Ziya Paşa’nın Hayatı:

Ziya Paşa, 1829 tarihinde İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Paşa’nın doğum tarihi üzerinde iki farklı görüş hâkimdir. Biri, Ebbuzziya Tevfik’in kabul ettiği 1241/1825 tarihidir ki, hemen hemen bütün kaynaklar hiç inceleme yapmadan, birbirlerinden aktarmak suretiyle, bu tarihi esas almışlardır. Diğer ise Hatîmetü’l-Eş’ar sahibi Fatin Efendi’nin kabul ettiği 1245/1829 tarihidir. Prof.Dr.Kaya Bilgegil’in “Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma” adlı eserinde, bu konuda yaptığı incelemeyi yeterli bulduğumuz için doğum tarihini 1825 yerine 1829 olarak kabul etmiş bulunuyoruz.

Babası Galata Gümrüğü kâtiplerinden Ferîdüddin Efendi’dir. Annesi İtır Hanım’dır.

Ziya’nın küçüklüğü İstanbul/Kandilli’de geçmiştir. Kandilli, o zamanlar Boğaziçi’nin en sakin semtlerinden biriydi. Ziya bu sakin tabiatla sabahtan akşama kadar haşır neşir olur, tasasız ve rahat bir hayat sürerdi.

Ziya’nın bu başıboş hayatı bir müddet sonra sona erer. Zira okul çağı gelmiştir. Onu Kandilli’deki bir ilkokula (mahalle mektebi) verirler. Küçük Ziya’nın okula gidip gelmesi sırasında yardımcı olması, kırlarda gezdirilip eğlendirilmesi için

bir köle satın alınmasına ailece karar verilir. Bu köle ayrıca evin ufak tefek ayak işlerini de yerine getirecektir. Bu karar üzerine Ömer adında, onyediyi yaşlarında bir köle satın alınır. Ziya, tamamen kölenin emrindedir artık! Birlikte geziyor, oynuyor, okula götürüp getiriyor. Ancak kölenin kötü huyları da bulunmaktadır. Bu sebepten ötürü Ziya'nın bu kötü huyları tekrar ede ede, bazı kötü alışkanlıklar kazanmak üzere olduğunu görüyoruz. Neyseki mutlu bir tesadüf, kötü bir sonucun doğmasına engel oluyor. Ziya Paşa, sonradan Defter'i Âmâl adlı eserinde, başından geçenleri anlatırken bir terbiyeciyi gibi çocuk terbiyesinin üzerinde önemle durur ve mürebbiye olacakların muhakkak okumuş kişiler olmasını, bu konuda ilmi bakımdan yetişmiş kişilerin vazifeli kılınmasını arzular. Özellikle çocuk terbiyesini bir sosyal mesele olarak ele alır ve zamanında uygulanan usulün bir sürü sosyal yaralar meydana getirdiği üzerinde durur:

“Köle, memleketinde hırsızlıkla terbiye olunduğundan kiraz, üzüm mevsimlerinde beni bağlara götürür, kendisi eli yettiği meyvalardan çalardı; birlikte yerdik. Tahminime göre altı yedi yaşlarında idim. Bir gün köle ile beraber Kapudan-ı Esbak Damat Halil Paşa'nın Kandilli üzerinde vaki bağlarından, Havuzlu Bağ derler, bir bağına gittik. Bağın etrafı dikenli çalılarla mahfuz olmakla köle bir methal bulup da giremedi. Elindeki sopa ile çalıları aralayarak güç ile bir küçük delik açabildi. Bana hitap ile “ben buradan sığamam sen küçüksün, içeri gir, yakındaki kütüklerden üzümleri koparıp bana ver; birlikte yiyelim!” dedi. Peki! dedim. İçeri daldım ve üzüm devşirmekle meşgul oldum. Meğer Halil Paşa merhum, o esnada nişan almak için bağa gelmiş; nişan testisini bittesadüf (rasgele) tamam benim çapul ettiğim mahalle (yere) konulmuş olduğundan beni görmüş. Merhumun dairesi kavaslarından Kandillili Ahmet Bey derler, koca bıyıklı bir kavası vardı ki herbâr (her zaman, her defa) rasgeldikçe bıyıklarından korkardım. O gün Paşa'nın yanında bulunmuş; ve Paşa beni ona gösterip yanına götürmesini tenbih ile göndermiş.

Ben ise dünyadan bîhaber (habersiz) muttasıl (durmadan, ara vermeden) üzüm salkımlarını köleye vermekle meşgul iken ansızın arkamdan biri gelip beni kucağına kaptı ve korkutmayarak, bilmem ne sözler temin ve tesliyetler ederek (bana güven verip teselli ederek) paşanın yanına götürdü.

Önündeki birkaç tabak üzümü önüme sürüp yemek teklif eyledi. Onun bu nevazışı (okşarcasına tutumu) korku ve hicabı (utanmayı) büsbütün zail edip (giderip) bilâtekellûf (teklifsiz) yemeğe başladım. Kimin çocuğu olduğumu, evimizin ne semtte olduğunu sordu, ben de söyledim. Niçin üzüm çaldığımı sorunca hiç ketmetmeyip (saklamayıp) kölenin talimatını tamamı ile naklettim (anlattım). Benim sadakat ve safvetim (doğruluk ve saf tutumum) besbelli merhumun hoşuna gitti; zira elime bir hayli para verdi; ve Ahmet Bey'e teslim ile hanemize (evimize) gönderdi.”

Bu olaydan sonra babası, köleyi derhal azad ederek memleketine göndermişti. Ziya'nın okul hayatı böylece devam ederken ailenin İstanbul'a taşındığını görüyoruz. Bu taşınma Ziya için yeni bir hayatın başlangıcıdır. Zira, Ziya burada yeni bir mektebe başlar. Süleymaniye civarındaki İmamzade'nin Mekteb-i Edebbiye'sine verilir.

Bugüne kadar çıkan her türlü edebiyat tarihi kitaplarıyla yazar biyografilerinde, küçük büyük monografilerde, Ziya Paşa'nın “okuduğu okullar” bahsinde şöyle denildiğini görürüz: “İlk öğrenimini bir süre mahalle mektebinde yapmış ve sonra Beyazıd Rüştîyesi'nde okumuştur...”

Halbuki tarihî vesikalar gösteriyor ki, Ziya Paşa rüştiyede okumamıştır. “Mekteb-i Edebbiye” bir rüştiye değildir. Bu mektep 1255 (1839) yılında hükûmet dairelerine “şakird” veya “mülâzım” yetiştirmek gayesiyle kurulmuştur. Halbuki rüştiyelerin açılışı 1263 (1847) yılına tesadüf eder. Ayrıca Ziya Paşa'nın rüştiyede okumasına imkân olamaz. Çünkü Paşa, 1262 (1846) yılında öğrenimini bitirmiş bulunuyordu. Bu yüzdendir ki, bütün eserlerde yer alan “rüştiyede” okumuştur düşüncesi yanlıştır. Bakınız:

Ziya, Mekteb-i Edebiyye'ye devam ederken terbiyesi ile ilgilenmesi için elli ellibeş yaşlarındaki bir şahsı lala olarak tutuyorlar. Ziya Paşa "Defter-i Âmâl"inde bu konuda şunları yazmıştır:

"...Bu köleyi biraz vakit sonra peder merhum, azad edip (hürriyetine kavuşturup) memleketine gönderdi. Beni dahi, o esnada (sırada) İmamzade merhumun nezareti tahtında (gözetiminde) Süleymaniye civarında yeni açılmış olan Mekteb-i Edebiyye'ye verdi. Ve terbiyeme bakmak için İsmail Ağa namında, elli ellibeş yaşlarında bir lala tuttu.

Bizim lala, Kayseriyye kazası dahilinde "Efke" kariyesinden (köyünden) olup yeniçeri devrinde taşra vüzerasına (vezirlerine) iç ağalığı etmiş, çok şey görmüş, oldukça dünyayı anlamış, hakikatte pişkin ve edip ve evlât harîsi (çocuklarına düşkün) bir adamdı. Şu kadar ki gece ve gündüz derd-ü fikri beş on kuruş kazanıp bir gün evvel memleketine gitmek ve âhir vaktini (son günlerini) çoluk çocuğu ile beraber geçirmekten ibaret olmağla para hanesi (sözü, konusu) gelince, lala her türlü hayatı insaniyeyi (insanlık hayatını) unutturdu. Meselâ, peder merhumun lalaya ve bana birinci tavsiyesi, cami avlusuna gidip çapkınlarla oynamamak iken her gün mektepten çıktıkta şeriklerimle (arkadaşlarımla) beraber biz soluğu Süleymaniye camii avlusunda alırdık. Eğer lala biraz titizlik edecek olursa pederden aldığım gündelikten cebimde kalan yirmi para yahut otuz, kırk parayı eline sıkıştırırdım; derhal yüzü gülüp: "Haydi, ben ikindi namazını kılmadım, sen biraz oyna, ben de namazı kılalım!" derdi, ve namazdan sonra ekseriye (çoğunlukla) son cemaat yerinde uykuya varıp bir iki saat beni halime terk ederdi. Sonra avdet edeceğimizde (döneceğimiz sırada)

(M.Kava Bilgegil—Ziya Paşa üzerine Bir Araştırma Atatürk Üniversitesi Basımevi.) Erzurum Edebiyat Fakültesi Yayınları Nu: 29 Sayfa: 369, 1970
Nihat Sami Banarlı—Resimli Türk Edebiyatı Tarihi—Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar—İlâvelerle ikinci basılış, 1977, 2.cild.Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi.

niçin geciktiğimizi şayet peder sorarsa ikimizin cevabı bir olmak için birlikte yalan hazırlardık.”

Görüldüğü gibi Ziya Paşa’nın Kandilli’deki ilkokuldan sonra rüştiyeye değil, Mekteb-i Edebiyye’ye gitmeye başladığını kendi kaleminden de öğrenmiş bulunuyoruz. Ayrıca Defter-i Âmâl’de onun bir başka okula gittiğine dair de herhangi bir kayıt yoktur.

Mekteb-i Edebiyye’de bir ara seçmeli olarak Farisi dersinin okutulması uygun görülüyor. Ve İsa Efendi adında, zamanın âlimlerinden sayılan bir Farisi hocası da tayin ediliyor. Farisi dersine karşı velilerin tepkisi bir olmadığı için derse devam edecek öğrencilerin velilerinden muhakkak müsaade belgesi getirmeleri de şart koşuluyor.

Ziya’nın babası çok mutassıp bir şahıstır. O kadar ki:

Kim ki okur Farisi

Gider dinin yarısı

diyecek kadar mutaassıptır. Bu yüzden de Farisi okuması için değil müsaade istemek, haber vermekten bile kaçınırlar.

Ziya Paşa, Defter-i Âmâl’inde bu konuya şöyle temas etmektedir:

“Sen babana bakma, o Farisi bilmiyor da onun için sana da öğretmek istemiyor. Fakat sen bu lisanı öğrenirsen arkadaşlarından geri kalmazsın, terakki edersin. O zaman baban da memnun olur.”

“Mektebe İsa Efendi namında bir Farisi muallimi tayin edilmiş; her hafta salı günleri gelirdi. Lâkin benim mektebe gönderileceğim vakit peder merhumdan: “Sakin olmaya ki Farisi okuyasın! Zira her kim okur Farisi, gider dinin yarısı!” diye almış olduğum nasihat, kulağıma küpe olduğundan Fari-siye heves şöyle dursun, okuyanlara dinsiz nazarı ile bakardım. Lala bu hale vâkıf olmağla (lala bu durumu anlayınca) gizlice bana Farisinin her şeye lâzım olduğunu ve dine dokunmaksızın okunması mümkün idüğünü (olduğunu) ve her Farisi okuyan

dinsiz olmayıp hatta İsa Efendi pek salih ve mütediyyin (pek iyi ve dine bağlı) bir adam olduğunu ve kendisi bile vaktiyle okuyamadığına nâdim olup (pişman olup) şimdi elinden gelse ak sakalı ile okuyacağını ve pederimin bana öyle demesi kendisinin Farisi anlamadığından olmağla eğer ben şimdi andan gizlice öğrenecek olursam hem pederimi geçmiş, hem de imtiyanda birinci çıkıp onu memnun etmiş olacağımı öyle bir lisanla anlattı ki artık Farisi okumayı eyice zihnimde kararlaştırdım ve gûya gizli bir kabahat eder gibi mektebin demirbaş kitaplarından bir Tuhfe-i Vehbî (1) istiare edip (ödünç alıp) o hafta derse başladım.”

İsmail Ağa, Ziya’nın Farisi derslerine katılması için yaptığı telkiden sonra onu şairliğe sevk eden de lalası olmuştur. Biz gene Defter-i Âmâl’e dönmek mecburiyetindeyiz:

“Bizim lalanın eş’ara pek muhabbeti (şiiire pek düşkünlüğü) vardı, hatta kendisinin yazısı güç okunur derecede imâsız olduğu halde “Âşık Ömer” ve “Gevheri” âsârından mahfuzu bulunan (eserlerinden ezberlediği) beyitleri münasebetli münasebetsiz sıra getirip okur ve arasına da kendi kıta ve gazel gibi şeyler nazmedip içinden mevzun (ölçülü) olanları da bulunurdu. Bu matla onun gazelindendir:

Derunum derdim arzettim bu kırtasa (kâğıda) kalemelerle
Görelim ne zuhur eyler, ne söyler gonce femlerle

Eyice hatırımdadır ki, henüz “Tuhfe”yi tamam etmemiştim ki, bir gece lala ile beraber, karşılıklı oturup eldeğirmeni ile bulgur öğütmekle meşgul idik. Değirmeni çevirirken sıra bana geldi. Ben çevirmekle meşgul iken gördüm ki lala gözlerinden yaş döküp muttasıl ağlıyor. Sebebini sordum, cevabında: “sen daha çocuksun, anlamazsın!” dedi. Ben ısrar ettim. Nihayet âciz kalıp: “Bu değirmen lisan ile ne diyar biliyor musun?” dedi.

Ben değirmenin lâkırdı söylediğini o vakte kadar işitmediğimden hayran hayran yüzüne baktım; aman, değirmenin nasıl lâkırdı ettiğini bana söyle! diye ibrama (zorlamaya) başladım.

Lala, derunundan (içten) bir ah çekip: “Evet değirmen söyler; ve bizden daha fasih ve ma’kul (anlaşılır ve akla yakın) söyler. Fakat onları işitmeye kulak ister! “İşte bu değirmen lisan-ı hal (hal dili, insanın yüz hareketlerinin duruşundan anlaşılan şey) ile diyor ki:

“Ey bana nazar eden (bakan) gafiller! Gözlerinizi iyice açın, Bana eyice bakın! Zira ben bu dünyanın bir misaliyim; bana koyduğunuz buğdaylar dahi dünyaya gelen insanların aynıdır; konulan daneleri iki taşın arasında yuvarlaya yuvarlaya kırıp ufalatırım ve matlup olan mertebe-i kemale (istenilen olgunluğa) geldiklerinde -- ki bulgur olurlar onları dışarı atarım, yeni gelenlerle meşgul olurum. Nitekim dünya dahi, kendine gelen insanları zemin ü sema (yer ve gök) arasında envai belâya imtihanât ile (çeşitli belâ ve imtihanlarla) ezip geçirip kemale yani her şahıs kendine mukadder olan nisaba bâliğ oldukta (olgunluğa yani her kişi kendi kaderi olan duruma eriştiğinde) mezara defeder (gönderir), diğerleriyle meşgul olur. Hatta bu mâna üzerine şöyle de bir şiir hatırıma geldi ve şimdi bilbedahe (birden bire, ansızın, hemencecik) nazmettim” dedi ve:

(Asiyabı devr iden ahenge nazar kılmışam) (2) mısraı ile bir kaç beyit okudu. Hayfa ki (yazık) ki diğer mısralar hatırımda kalmadı.

“Ben bu sözün medlûlünü (anlatmak istediği şeyi) anlayacak yaşta olmadığımından asiyabın böyle güzel söylemesinden ziyade lalanın fazl u kemaline (fazilet ve olgunluğuna) hayran oldum. “Asiyab” ve “Ahenk” kelimelerinin mânasını anlamakla Farisi okumağa zevk ü hevesim bir kat daha tezayüt etti (arttı). Ve lalamın gözünü, kaşını eğerek kemal-i telezzüzle (büyük bir zevkle) ve bilmediğim bir tarzda okuduğu şiirin edası, mânasından ziyade hoşuma gidip şiiri bana öğretmesini recaya başladım. Lala cevabında:” Şiir dedikleri bazı ibada mahsus atıyye-i ilahiyedir (bazı şahıslara mahsus bir Allah vergisidir); tevaggul (ziyade uğraşma) ve tahsil ile olmaz. Eğer Cenab-ı Bâri (Yüce Allah) sana da mukadder etmiş ise (Allah

sana da böyle bir alın yazısı yazmış ise) şair olursun; ve illâ hiçbir vesile ile bu şerefe nail olamazsın!....Bunu işitir işitmez gûya (sanki) içimde küllenmiş bir ateş kümesi varmış da o körüklenmiş gibi kendimde bir galeyan (çoşup kaynama) hissettirdi, karara mecalim (gücüm) kalmadı. Değirmeni bıraktım; ağlayarak lalanın boynuna sarıldım; ve şiirin nasıl söylendiğini mutlaka bana öğretmesi için yalvardım.

“Lala ehli aşk ve bağıryanık bir kimse idi. Bana nazar-ı terahhumla (acıyarak) baktı ve bir tarz-ı dilne vazane ile: (gönül alıcı bir hareketle) “Sende bu aşk u heves oldukça umarım ki şair olursun!” dedi. Ve şiir denilen âdetâ söz olup, fakat evzanı aruz (aruz vezinleri) dedikleri “fâilâtün, mefâilün”lerin harekât ve sükûnuna (sesli ve sezsizlerine) muvafık olmasını (uygun olmasını) ve mısraların âhiri (sonunun) birbirine uymak lâzım geleceğini bildiği kadar tarif ettikten sonra:” Mademki şiire hevesin var, iptidaki nazmın (ilk yazacağın nazım) teberrûken (uğurlu olsun diye) bir “Na’ti Nebeviyye” (Peygamber’imizin niteliklerini anlatan ve onu öven kaside) olsun! Haydi bu gece çalış, o yolda bir şey yapıp yarın bana göster, uymayan mahallerini (yerlerini) düzeltiriz. Böyle böyle sen de şair olursun!” dedi, ve rediflerinin “Yaresulâllah” (3) olmasını tavsiye eyledi. Ben o sevinç ile merdivenleri dört el ile çıkarak odama koştum; kapıyı kapadım. Önüme bir tabaka kâğıt koydum; hemen kalemi elime aldım. Gûya zihnimde yığılmış, kalmış bir çok şeyler yazacaktım. Düşün bire düşün! Aklıma bir şey gelmez! Vezin, aruz nerede? Âdi (gelişigüzel) kelimeler bile, gûya (sanki) bizi tutup da zorla silsile-i vezne (vezin zincirine) sokacak havfi ile (korkusuyla) zihnimden firar ederlerdi. (kaçarlardı). Velhasıl (sözün kıyası) hatırıma hiç bir söz getiremedim. Böylelikle sabah oldu. Gözüme bir lâhza (bir an) uyku girmedi. Nasıl olursa olsun, dedim; kâğıda birkaç satır saçma-sapan şeyler yazdım; fakat satırların sonlarına “Yaresulâllah” redifini ilâvede kusur etmedim! Bunları birkaç kere tekrar okudum ve zihnimce hepsini mevzun (vezinli, ölçülü) ve pek âlâ buldum. Lâkin mâna hiç hatırıma gelmedi.

Ortalık a arır a armaz sevinerek, lalanın odasına ko tum ve henüz yatağından kalkmış, abdest alırken yakaladım ve mu-zafferane (bir zafer kazanmı casına) k  ıdı eline tutu turdum. Lala, bir kere gözden geçirdi. K  ıdı yine bana verdi ve te-bess m ederek: “Bu da fena değil ama, şiirde vezin, her satırın harekât ve s k nu (sesli ve sezgisizlerinin) birbirine muvafık olmak (uygun d  mesi) demektir. Bunun ise kimisi “f  l t n” kimi “m  tefil n” olduğundan başka, hiçbirinden bir m  na çıkmıyor. Kelimeler birbirlerine “dargın öküz” gibi bakıyor-lar; fakat bu gece dediğim yolda s yleme e  alı , yarın g -reyim!” dedi.

... o gün ak ama kadar mektepte şiir tasavvur ettim (tasar-ladım). Nihayet o gece de sabahlara kadar u ra arak bir şey karaladım. Ertesi gün lalaya gösterdim. Bilmem beni teşvik için miydi? Yoksa sahihan (gerçekten) vezni, m  nası var mıydı? “Aferin! Artık  air olaca ında   phem kalmadı! Baban değil kim menederse etsin artık korkmam!” dedi. Bir-kaç gün lala ile beraber gizlice Sahaflar’a gittik; bir   şık  mer mecmuası (  şık  mer’in şiirlerinin toplanmış olduğu kitap) aldık; geceleri onun m  taleası ile meşgul olurdum. Pek az m  ddette lalanın okuduğu ve yapt ı şiirlerin namevzun (vezin-siz, ölçsüz) olanlarını temyiz etmeye (ayırt etmeye) ve hatta okuduğum   şık  mer ve Gevher  e ’arından ( iirlerinden) be- endiklerime nazireler bile b ylemeye ba ladım. Fakat m  na cihetine  okluk aklım ermezdi...”

Ziya Paşa ile ilgili hemen hemen bütün eserlerde onun Arapça ve Farsçayı tutulmuş olan husus  hocalardan   rendi i yazılı bulunmaktadır. Ancak bu husus  derslerin kimler tara-fından ve nasıl verildiği hakkında hiçbir bilgiye tesadüf edilme-mi tir. Ayrıca ailenin mal  durumu Ziya’yı husus  hocalarda okutacak kadar yeterli de değildir. Hiçbir zaman da olmamış-tır. Bu konuda, Defter-i âmâl’de de hiçbir bilgi yoktur. Ziya Paşa’nın Arapça bilgisi gerçekten kuvvetlidir. Hatta Arap ede-biyatını okuduktan sonra g r  şlerinin açıklık kazand ı ını da ifade eder:

Çünkü gördüm o bahr-ı bî-kerânı

Fark eyledim ol zaman cihânı

Farsçayı öğrenmesi ise yukarda izah edildiği gibi Mekteb-i Edebbiyye’de gerçekleşmiştir. Bu duruma göre Ziya Paşa her iki lisanı da Fransızca’yı öğrendiği gibi kendi gayretiyle öğrenmiştir dersek yerinde bir karara varmış oluruz. (4) Ziya Paşa Mekteb-i Edebbiyye’yi bitirdikten sonra memur olarak Sadaret Kalemî’ne girmiştir. Onun buradaki memurluk devresi hayatının gerçek bir dönüm noktasıdır. Çünkü burada, Tezkiretüş-şuara (Şairlerin hayat ve eserleri hakkında bilgi veren tezkire, biyografi) sahibi Davut Fatin Efendi (1813-1867) ile karşılaşmış ve ilk defa nazmın kafiye ve vezin esaslarını Fatin Efendi’den öğrenmiştir. Lâlasından aldığı kuvvetle şair olabilmek için var kuvvetiyle çalışıyor ve kendinin bir “şair-i mahir” (usta bir şair) olduğuna âdeta inanmış bulunuyordu. Ziya, Fatin Efendi ile karşılaştıktan sonra şunları yazmaktan kendini alamaz:

“...ta ki merhum Fatin Efendi ile görüştüm; ben kendimi olmuş bitmiş bir şair-i mahir ve Âşık Ömer Hazretlerini cihana misl ü naziri (eşi ve benzeri) gelmemiş bir üstadı mütebahhir (derya gibi bir üstad) sanıp dururken, Efendi merhumun ihtaratı (uyarıları) bu kusurumun (eksikimin) ikmaline (tamamlanmasına) sebep oldu. İmdi (buna göre) mevzun (vezinli söz) söyleyene şair itlakı (şair adı verilmesi) sahih (doğru) ise bu vesile ile, bizim !alanın sayei feyz ü himmetinde (gelişmeme gösterdiği yardımla) ben de şair oldum.” diyor.

Ziya’nın bu kalemde şairliği gün geçtikçe geliyordu. Öyle ki, Fatin Efendi, Bursalı Seniğ gibi şairlerle birlikte gazel söyleyebilecek kudreti kendisinde görebiliyordu:

F--Gönlüm şikenc-i zülf-i siyehkâra düşmesün

S--Kâfir misali halka-i zünnara düşmesin

Z--Zinhar o ahu-yı haremi sayd için gönül

F--Deşt-i belâda pençe-i âzara düşmesin

S--Düşsün belâ-yi kâkülüne tek esir-i aşk

Z--Gamzen gibi bu afet-i mekkâra düşmesün
F--Manend-i Kays Leyli'i zülfün gören senin
S--Mecnun olup ne halle kühsara düşmesün
Z--Peymane aks-i la'l-i lebin görmesün sakın
F--Saki o mah hane-i hammara düşmesün
S--Ben âşıkım o gonce feme hem çü andelip
Z--İnsafa gel ki nice gönül zâra düşmesün
F--Sevdi o mahı merdümî çeşmim gibi gönül
S--Envar-ı hüsn ü dide-i garama düşmesün
Z--Düşsün düşenler aşkına ol nevresidenin
F--Gönlüm hemen o tıfl-ı ziyankâra düşmesün
Gördü Senih'i zâra Fatin'e atasını
Gayri nasıl Ziya der-i Hünkâr-a düşmesün (5)

İşte böylece Ziya'nın kendine inanmış olarak zevk âleminin kollarına yavaş yavaş atıldığını görüyoruz. Zamanın edip ve şairlerinin toplandıkları ve o zamanın edebî mahfilleri sayılan ve aslında hem kahvehane hem de meyhane vazifesini gören "Gümüşhalkalı", "Altınoluk" "Servili" ve "Kılıçlar'a" o da devamla başlamış ve kısa zamanda o yerlerin başta gelen müdavimi olmuştu. Bu mahfillerde toplananlar eski şairlerin şiirlerinden okurlar veya kendi yazdıkları gazel, kaside, şarkıları arkadaşlarının tenkidlerine sunarlardı. Bazıları da güzel şiirler için yazdıkları "nazireleri" okumaktan kendilerini alamazlardı. Bir taraftan sanat konuşmaları ve tenkidleri yapılırken bir taraftan da "demlenmekten" kendilerini kurtaramazlardı.

Ziya, bu grubun en ateşli, rind ve haşîn bir ferdi olmuştu. Yazdıkları alkışlanıyordu ama takılmadığı, hicvetmediği kimse de kalmamıştı. Hattâ âmirleri bile bu hicivlerinden kurtulamamıştı. Bir taraftan:

"Gel unuttuk sohbet-i meyhaneyi
Eyle ihya meşreb-i rindaneyi
Mahrem etme meclise bigâneyi
Doldur ey sâkî getir peymaneyi
Neş'eyab eyle dil-i divaneyi"

derken, bir taraftan da yaptıklarını itiraftan çekinmiyordu:

“Kim şi’rime etse ta’ne taşı
Uğrardı benimle derde başı
Hicv idi muarıza cevabım
Şemşir-i zeban idi kitabım
Ol hal ile rûzigâr geçti
Bir, iki hazan, bahar geçti...”

Bu gidiş elbette normal sayılmazdı. Zira bu meyhane âlemlerinin söndürdüğü ocaklar, öldürdüğü veya süründürdüğü gençler sayısızdı. Bu gidişe bir dur demek lâzımdı. Ama nasıl? Nasıl sorusunu Büyük Reşit Paşa çözmüştü. Ziya’nın işlerinde gösterdiği başarıyı ve şairliğindeki gelişmeyi Reşit Paşa’ya övmüşlerdi. O da Ziya’yı 1855 tarihinde 3.katip olarak Mabeyn’e alınmasını sağlamıştı.

Saray, Ziya’yı çok etkilemişti. Hemen hemen bütün eski alışkanlıklarından sıyrılmıştı. Ağırbaşı, bastığı yeri bilen, düşüncelerini tartarak ortaya atan bir insan oluvermişti.

Bu değişme bir taraftan da onu melankoliye sevketmişti. Artık eskisi gibi okuyamıyor, fazla konuşmuyor, sadece düşünüyordu. İçkiyi birdenbire bırakması ona ziyadesiyle dokunmuştu. Zayıflıyordu. Yüzü, ölümcül bir hastanın yüzü gibi sararmıştı. Ziya’yı bu tehlikeli durumdan Mabeyn Feriki Etem Paşa’nın kurtardığını görüyoruz. Etem Paşa, Ziya’ya Fransızca öğrenmesini tavsiye etmişti. Ziya, bu tasviyeye dört elle sarılmış; gecesini gündüzüne katarak altı ayda tercümeler yapacak kadar Fransızca öğrenmişti. Ayrıca üzerindeki ağır melankoliden de kurtulmuştu.

Ziya Paşa, Mabeyn’de görgü ve bilgisini arttırmaktan, devlet işlerinin incelemelerini öğrenmekten, bir yandan da şiirlerini yazmaktan bir an geri kalmıyordu. Lisan da öğrendiği için yüzünü Avrupa’ya çevirmenin gereğini anlamıştı. Bu düzenli çalışma temposu 1859 tarihine kadar sürmüştür. Bu tarihte hâ-misi Büyük Reşit Paşa ölür. Ziya’nın bu ölümden duyduğu acı sonsuzdur. Bu acıyı hayatı boyunca kalbinden çıkaramamıştır. İşte bu acı ile yazdığı mersiye-den bir bendi aşağıya alıyorum:

“Felektir ol ki bulunca vücut her eşya
Vesail-i adem ü mahvini eder peyda!
Felektir ol ki dahi gelmeden bu eşbaha
Virir meşimede tıfl-ı cenine hun u gıda!”

Reşit Paşa’nın yerine geçen Âli Paşa ile anlaşamadı. Ziya, yükselmek hırsı ile yanıyordu. Bu hırs ve etrafındakilere tahakküm etme meyli Âli Paşa’ya ters düşmüştü. Tam bu sıralarda (1861) Abdülmecit ölmüş ve yerine Abdülâziz geçmişti. Ziya, yeni padişaha sokulmaya başladı. Kaside-i Cülûsiye yazıyor ve dünyayı dertsiz, dikensiz günlük güneşlik gösteriyordu.

“Girdi bir hal-i nizama heyet-i rû-yi zemin
Oldu şamil âlem-i eltaf-ı Rabûlâlemin
Eyledi kesb-i hayat-ı taze halk-ı kâinat
Doldu envar-ı meserretle kûlûb-i mü’minin
Buldu ahval ü umur-ı memleket feyz-i cedid
Geldi erbab-ı futur u ye’sse hep şevk-i nevin
Kapladi derya-yı şevk u şadumanî âlemi
Zail oldu yer yüzünden nale-i ah ü enin...”

Ziya Paşa, yeni padişahı samimî olarak sevmişti. Bu sevgisi, hayatı boyunca sürmüştür.

Ziya’ya göre yapılan işlerde padişahların kabahatı yoktu. Kabahat, onlara doğruyu söylemeyen, onları aldatan devletin ileri gelenlerindeydi. Padişah da Ziya’yı sevmişti. Onunla özel olarak konuşuyor, yazdığı şiirlerine ihsanlar vermekten kaçınmıyordu. Bir defasında padişah, nişan talimine çıkmıştı. Ziya da yanında bulunuyordu. Padişah hedef olarak dikilen bir destiye nişan alıp ateş etmiş ve fakat vuramamıştı. Ziya, bu olayı değerlendirmesini bilmiş ve hemen oracıkta irticalen şu kıtayı söyleyivermişti:

“Padişahım sanma kim urmaz nişan-ı kurşunun
Mahı çâk eyler tûfengin girse mihrin koynuna
Satvet-i şahaneden biçare desti havfedip
Belki kurşun işlemez bir nüsha takmış boynuna (6)

Bu kıt'a padişahın çok hoşuna gittiği için Ziya'ya üçyüz altın ihsanda bulunduğunu Süleyman Nazif'in "Külliyat-ı Ziya" adlı eserinden öğreniyoruz. Sayfa, 293.

Ziya'nın gayesi padişaha iyice yakınlaşarak onun akıl hocası olmak ve böylece sadramaza tahakküm imkânını elde etmektir. Ancak Âli ve Fuat Paşalar Ziya'nın bu taktiğini çok önceden sezmişlerdi. Onun padişaha yakınlaşmasını çekemiyorlardı. İlk tedbir olarak onu saraydan uzaklaştırmakla işe başladılar. Çünkü Ziya'nın kendileri için zorlu bir rakip olacağını anlamışlardı. Bu yüzden Ziya'yı Zaptiye Nezareti Müsteşarlığı'na tayin ederek (1278/1862) Saraydan uzaklaştırdılar. Mümkün olduğu nisbette de Saray muhitine yaklaştırmayıp devlet idaresinde önemli rolleri olmayan vazifelerle İstanbul'dan uzak tutmak prensibine sadık kalarak hayatlarının sonuna kadar bu prensiplerine uygun hareket ettiler. Zaptiye Nezareti Müsteşarlığı'nı müteakip Atina Sefareti'ne, daha sonra da mir-i miran rütbesiyle paşalığa terfi ettirilerek Kıbrıs Mutasarrıflığı'na tayin edildiğini görmekteyiz. Ziya Paşa, Kıbrıs'ta ancak altı ay kadar kalabilmiş ve bilahare üzerindeki paşalık rütbesi alınarak İstanbul'a celbedilmiştir.

Abdülâziz de eski bendesini yalnız bırakmıyor onu korumaya çalışıyordu. Bir yazarımızın dediği gibi "...Artık Babiâli ile Saray, bu iki kuvvet, şairi çifte kovalı bir kuyu çıkırığına çevirdiler: Biri çıkarıp biri irdiriyor."

Padişah, Bosna-Hersek teftişine memur ediyor. Birbuçuk ay sonra Babiâli kendisini istifaya zorluyor ve İstanbul'a gelmesini gerçekleştiriyor. Bu defa Paşidâh, onu Meclis-i Vâlâ'ya ve arkasından da Adliye Nezareti demek olan Deavi Nezareti'ne tayin ediyor. Ne hazindir ki üç ay sonra Babiâli Ziya Paşa'yı Amasya Mutasarrıflığı'na tayin etmekten çekinmiyor. Oniki bin kuruş maaşla (1280/1864) tarihinde Amasya'ya tayin edilen Ziya, burada da rahatça bir çalışma ortamı maalesef bulamıyor. O bir manzumesinde Amasya'daki çalışmasını şöyle anlatmaktadır:

Zannetme ben Amasya'da paşalık eyledim

Gördüm fakir halkını babalık eyledim

Ziya Paşa, bu beyitten sonra kendisi için bir hayat dramı olarak saydığı olaylar üzerinde durur:

Dil-hahımüzre bir işe baş olmadım diriğ

Meclis'de gerçi ben dahi a'zâlık eyledim

Ey hoş o şeb ki yâne yâne bezm-i yârda

Mânend-i şem Encümen-ârâlık eyledim

Ne sofiye ne rinde yarandım zemânede

Mescidde sûbha bezmde sahbâlık eyledim

Başarılı Amasya Mutasarrıflığı Babiâli tarafından hazme-dilemez. Hakkında bazı acayip isnadlar üzerine azledilerek Samsun Mutasarrıflığı'na gönderilir ve bu sırada da "isnad-lar" tetkik ettirilir. İsnadların hiçbirisi doğru çıkmaz ve bir ga-razın sonucu olduğu anlaşılır. Bunun üzerine Padişah, onun Meclis-i Vâlâ azalığı ile İstanbul'a gelmesini sağlar.

Ziya Paşa, üç sene sonra tekrar İstanbul'a ayak basmak-taydı. Bu kavuşmanın sevinci ile ve Padişaha "hürmet ve şükran hisselerini" arzetmek amacıyla bir şarkı yazar ve bu şarkıda kendisine düşman olanlara beddua etmekten de geri kalmaz:

Şanınla senin dünyalar dolsun

Sebeb olanlar o kadar bulsun

Ziya, Ali Paşa ile daha esaslı olarak mücadele edebilmek için (1865) tarihinde kurulmuş bulunan "Yeni Osmanlılar Cemiyeti"ne girer. Mücadeleyi artık bir ferd olarak değil, bir cemiyet olarak sürdürecektir. Ancak Babiâli bu teşekkülün faaliyetini anlamakta gecikmez. Cemiyetin ileri gelenlerini çil yavrusu gibi dağıtır. Kemal, Erzurum Vali Muavinliği'ne, Ziya Bey de tekrar Kıbrıs Mutasarrıflığı'na tayin edilirler. Bu tayinler bir nev'i "teb'id" yani sürgündü. Ziya, tayinleriyle ilgili düşüncesini şöyle açıklar:

"Gördüm ki kasd-ı cân idi mânada niyyeti"

Bu sebepten ötürü gerek Namık Kemal ve gerekse Ziya Bey tayin edildikleri vazifelere gitmeyip (1867) tarihinde Avrupa'ya kaçarlar.

Avrupa hayatı, Ziya'nın en verimli devresidir. Durumları öyle ahım şahım değildir. Ancak Ziya'nın fikir bakımından gelişmesine etkili katkıları olmuştur. Yeni yeni simalar tanımış ve en güzel eserlerini Avrupa'da kaldığı süre içinde yazmış ve en önemlisi de Âli Paşa'yla kıyasıya mücadele edebilmiştir.

Bilindiği üzere "Yeni Osmanlıları"ın koruyucusu Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'ydı. Çünkü Ali Paşa Mısır'daki veraset statüsünü değiştirmişti. Bundan böyle hidivlik, hanedan içinde en büyük olana değil, iş başındaki hidivin en büyük oğluna kalacaktı. Bu değişiklik Mustafa Fazıl Paşa'nın hidivlik beklentisini sona erdirmişti. Bundan ötürü Ali Paşa'yla mücadele etmeliydi. Bu mücadelede Yeni Osmanlılar'dan faydalanmak, hem kendi hem de onlar için yararlı olabilirdi. Bir taşla iki kuş vurabilirdi. Mustafa Fazıl Paşa'nın parası, gurbeti ihtiyar edenlerin kalemi bir araya gelince bir hareket meydana gelmedi değil. Geldi gelmesine de ancak uzun ömürlü olamadı. Ali Suavi'nin Muhbir adlı gazetesi bir süre çıkarıldı. Ne yazık ki, Ziya ile Kemal kendisiyle bir türlü anlaşamamıştı. Bu yüzden ikinci bir gazete çıkarılması için faaliyete geçtiler. Bu faaliyet meyvesini vermiş ve 29 Haziran 1868 tarihinde Londra'da ikinci bir Türkçe gazete olan Hürriyet gazetesi intişara başlamıştı. Hürriyet, istibdat ve özellikle Âli Paşa aleyhine çok ağır neşriyatta bulunuyordu. Bundan daha önemlisi gazeteler yurda gizlice sokuluyor ve halkın okuması için ne gerekirse yapılıyordu.

Mustafa Fazıl Paşa gayesine ulaşamayacağını anlayınca Ali Paşa ile anlaşma yollarını aramaya başlamıştı. Âli Paşa, Genç Osmanlıları felce uğratmak için paşayla anlaşmayı uygun buldu. Bu anlaşma cemiyeti çökertmiş, gazetenin de çıkmasını zorlaştırmıştı. Ziya ile Kemal de sıkıntılı bir hayata itilmişlerdi.

Ziya Paşa, 1871'de Âli Paşa'nın ölümü ile yurda dönmüştür.

Sadrazamlığa kendine dost bildiği Mahmut Nedim Paşa getirilmişti. Sadrazam, padişahın Ziya'nın affını istihsal edebilmişti. Ama Ziya'nın aşırı romantik düşüncelerinin hiçbirisi tahakkuk etmemişti. Padişah haklı olarak beş sene tahtının yıkılması için kalem oynatan eski mabeyn kâtibine artık yüz vermiyordu. Ziya, bu yüzdendir ki, İstanbul'da tam beş yıl "menkûb" olarak yaşadı.

1876'da Abdülâziz'in Hal'i üzerine tekrar siyaset sahnesinde faaliyete geçer. V. Murad'ın cülûsunu takip eden günlerde Ziya Paşa, Maarif Müsteşarlığı'na getirilir. Ancak V. Murad'ın padişahlığı bilindiği gibi uzun sürmez. Tahtan indirilişini müteakip yerine Kanunî Esasi'yi kabul edeceğine söz veren Abdülhâmit geçer. Kanunî Esasi'nin hazırlanması işi, Ziya Paşa ile Namık Kemal ve arkadaşlarına verilmişti. Kanun hazırlandıktan sonra Padişah, kanuna bir madde eklenmesini ister. Bu, meşhur 113. maddedir. Bu madde ile padişah tebaasından kimi isterse "sürmek" hakkına sahip olabilecektir. Kanuna bu maddenin konması sırasında Ziya Paşa karşı çıkmışsa da Mithat Paşa'ya bir türlü dinletememiştir. Ziya Paşa'nın Mithat Paşa'ya söyledikleri aynen şöyledir:

"--İstemediğiniz adamları hin-i hacette memleketten uzaklaştırmak için siz de o maddeye razı oldunuz, fakat emin olunuz padişah bu maddeyi ilk evvelâ size tatbik edecek!"

Ziya Paşa'nın kehaneti kısa zamanda gerçekleşmiştir. Padişah Mithat Paşa'yı Abdülâziz'in ölümünden sorumlu tutarak mahkemeye vermiş; mahkeme, ceza kanunun 170. maddesine göre önce idama mahkûm etmiş; ancak cezası padişahın emriyle müebbet hapse çevrilmiş ve Taif'e sürülmüştür. Sonrası herkesçe malûmdur.

Namık Kemal ise verilen bir jurnal üzerine tutuklanır. Jurnalda, Namık Kemal'in bir mecliste padişahın tahtan indirilmesi gerektiğini ifade ettiği yazılıdır. Hemen mahkemeye verilir. Mahkûm edilmesine ramak kalmıştır. Neyse ki İstinaf Ceza Dairesi Reisi Abdüllâtif Suphi Paşa'nın medenî ceraseti ve vic-

danı yetişir de Kemal beraet eder. (7) Ancak Midilli’de ikamete memur edilir, bir müddet sonra da Midilli Mutasarrıflığına tayini çıkar.

Ziya Paşa ise vezaret rütbesiyle önce Suriye Valiliği’ne üç ay sonra tenzili rütbe ile Konya Valiliği’ne ve bir yıl sonra da Adana Valiliği’ne tayin edilir. Ziya Paşa’nın bu vilâyetteki görevi iki yıl sürmüş ve 1297/17 Mayıs 1880 tarihinde bir hastalığı müteakip henüz elli bir yaşında iken vefat etmiş ve Adana’da Ulu Cami haziresine (Avlu) gömülmüştür.

Adana’da Ziya Paşa’nın mektupçusu olarak vazife gören Nâzım Bey (Paşa), Ziya Paşa’ya ait hatıralarını “Bir Devrin Tarihi” adlı eserinde (8) anlatmış ve ölümü ile ilgili şu bilgiyi vermiştir.

“Adana’da Ziya Paşa’nın mektupçusuydum. Ziya Paşa hastalandı. Yatağa düştü. Her gün kendisini ziyâret ederdim. Memleketin asırlarda bir yetiştirdiği bu büyük şair, bu büyük memleket adamı her gün biraz daha ölüme yaklaşıyordu.

Ziya Paşa hastalanıp yatağa düştüğü ilk andan itibaren öleceğini anlamıştı. Fakat ben, bütün ömrümde ölümü böyle büyük bir sükûn ve soğukkanlılıkla karşılayan ikinci bir insan görmedim.

Hastalığının epeyce ilerlediği zamanlardaydı. Gece kendisini ziyârete gittim. Yüzü sapsarıydı. Bu sapsarı yüzde hâlâ canlılığını muhafaza eden Ziya Paşa’nın o iri, güzel ciddi ve müşfik gözleriydi.

Odada bir köşeye iliştim. Bir müddet vilâyet ahvâli hakkında kendisine verdiğim günlük havâdisleri dinledi. Sonra:

--Nâzım Bey şöyle yanıma gel, dedi.

Kalktım, yatağının başucundaki iskemleye oturdum. Bir müddet hiçbir söz konuşmadık. Sonra Ziya Paşa, yorganın altında ayaklarını çıkararak:

--Oğlum, bak şışti, dedi. Ayakların şişmesi, bu alâmet acelecidir. Sen hükûmetteki masayı aç. İçindeki husûsî evrakı yak. Resmîlerini evrak odasına ver. Hürriyet gazetesiyle Defter-i Âmâl isimli bir risalecik müsveddesi var. Onları al. Hemen bu dediklerimi bugün yap ...

.....

Yorganın üstündeki kocaman solgun, tertemiz bir çiçek gibi duran elini öptüm. Alnıma götürdüm.

Meğerse çıkışım o çıkışmış. Ertesi gün Ziya Paşa öldü.

Vefatından bir müddet sonra düşürülen ölüm tarihi şöyledir.

Dedim mu' cemle târih-i ufûlün

Ziyâsı gitdi vallâhi zamânın

1297

Şairliği:

Ziya Paşa, bir tarafıyla divan edebiyatını, bir tarafıyla de yeniliği benimseyen bir şairdir. Gazelleri oldukça başarılıdır. Bu gazellerin çoğunda şekil eski olmakla beraber ruh yenidir. İşte onu, fikir bakımından divan edebiyatının üstüne çıkaran özellik de bu, ruh yeniliğidir. Ziya Paşa'nın Avrupa'da geçirdiği dört yıl, onu fikir bakımından etkilemiş ve geliştirmiştir. Özellikle şiirlerinde, edebî ve siyasî makalelerinde, Defter-i Âmâl'inde Avrupa fikir hayatının izlerini görmek mümkündür.

Bütün bunlarla beraber Ziya Paşa'nın dil ve edebiyatla ilgili fikirlerinde bazen insanı şaşırtacak derecelere varan teadlar görmek mümkündür. Sözgeşi, Londra'da iken Hürriyet gazetesinde yayınlanmış olan meşhur "Şiir ve İnşa" adlı makalesinde divan şairlerinden Necati, Bâki, Nef'i gibi Osmanlı şairlerinin gazel ve kasidelerini söz konusu ederek, zamanına göre yeni sayılacak şu fikirler üzerinde duruyordu: "Hayır, bunların hiçbirisi Osmanlı şiiri değildir. Bu nazımlarda Osmanlı şairleri Şu'arâ-yı İran'a ve İranlılar dahi Araplara taklit ile "melez" bir şey yapılmıştır. Bizim şiirimiz hani şairlerin nâ-

mevzun diye beğenmedikleri “avam şarkıları” ve taşralarda ve çöğür şairleri arasında deyiş, üçleme ve kayabaşı tabir olunan nazımlardır.”

Buna mukabil, İstanbul’a döndükten sonra “menkûb” kaldığı senelerde hazırladığı “Harâbât” adlı eserinin manzum olarak yazıldığı önsözünde “Şiir ve İnşa” makalesindeki fikir-
lere ters düşen fikirleri ileri sürmekten kaçınmamıştır:

Verdi bana evvelâ merakı
Meydan şu’arasının nühâkı
Gâhice Garibi’yi okurdum
Âşık Kerem’e yanar dururdum
Âşık Ömer’i ki gâh alurdum
Uçkur sözüne şaşar kalurdum
Tahsinle de etmeyip kanaat
Yağmaya dahi gelirdi cür’et

demek suretiyle halk tarzı söyleyişi “nühâk: Eşek anırtısı” ta-
biriyle nitelendirmiştir ki, bu da bize paşanın tezatlar âlemin-
den bir türlü kurtulamadığını gösterir. Ancak şu da bir gerçek-
tir ki Ziya Paşa’da halka yaklaşıma ve halk tarzına yönelme,
muasırlarından çok çok ilerdedir. Hece veznine aşma olduğu
kadar sade yazmayı da ön plana aldığı görülür. Halk tarzı va-
disinde yazdığı birkaç şiiriyle “halk şiirini yüksek sınıf zevkine
ve duygularına uygulayan” şairlerin belki de başında gelir:

Akşam olur güneş batar şimdi buradan,
Garip garip kaval çalar çoban dereden.
Pek körpesin, esirgesin seni Yara’dan,
Gir sürüye kurt kapmasın gel kuzucağım
Sonra yârdan ayrılırsın ah yavrucağım (Türkü’dan)

Âşıkları inandırır
Yalan vâdeyle kandırır
Bu huy seni utandırır
Çok naz âşık usandırır (Şarkı’dan)

Önemli Eserleri ve Bu Eserlerin Özellikleri:

Ziya Paşa'nın ilk eserleri, divan edebiyatı tarzındaki şiirlerdir; Kaside, gazel, şarkı, na't ...Şiir türündeki en kuvvetli eseri hiç şüphesiz Tercî-i Bend ile Terkiib-i Bend'dir. Şiirleri ölümünden sonra damadı Hamdi Paşa tarafından 1881'de "Eş'arı Ziya" adıyla yayınlanmıştır. 1925 tarihinde aynı eser, ilâveler ve açıklamalar şair Süleyman Nazif tarafından "Külliyat-ı Ziya Paşa" adıyla tekrar basılmıştır.

ZAFERNÂME

1868 tarihinde yazıldığı sanılan (9) ve paşanın hiciv şaheseri olarak sayılmaya değer nitelikteki bir eseridir. Ziya'nın bu eserle ortaya koyduğu mizahî yapı, "methederek" "zemetme" esasına dayanır. Eser, üç bölümden meydana gelmiştir: Zafername, Tahmisi ve Şerhi. Zafernâme altmışaltı beyitten müteşekkil bir "Kaside-i Lamiyye"dir. (10) Bu kaside, İzmit Mutasarrıfı Bosnalı Fazıl Paşa ağzından Âli Paşa'nın Girit meselesini hallediş şeklini ve adada yaptıklarını ortaya dökmek gayesiyle yazılmıştır. Ziya Paşa, Âli Paşa'nın Girit'teki başarısızlığını başarı imiş gibi göstererek hicvin en zarif örneğini vermiştir. Tipik bir beytini alıyorum:

*Kimseler olmadı bu feth-i mübine mazhar,
Ne Skender ne Hülâgû ne Sezar ü Anibal!*

Eserin ikinci bölümü Zafernâme'nin tahmisidir. Tahmis de Âli Paşa'nın adamlarından olan Karantina kâtiplerinden emekli Hayri Efendi ağzından yapılmakta ve tezyif yönü artırılarak hiciv sürdürülmektedir.

Üçüncü bölüm, eserin en önemli bölümüdür. Ziya bu şerhi Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa ağzından yazar. Eserde üç bendenin durumları da Hüsnü Paşa ağzından açıklanarak onların da ipliği pazara çıkarılır. Şerhin mukaddimesi şöyle başlar:

"Zaptiye Müşiri Devletlû Hüsnü Paşa Hazretleri'nin zikrolunan "Zafernâme" üzerine kaleme aldıkları şerhi dilpezdirdir."

Namık Kemal, bu eser için şöyle demekten kendini alammıştır:

Söz var ise Name-i Zafer'dir,
Ya şerhi ne dilnişin eşerdir!

Ahmet Hamdi Tanpınar ise Zafernâme üzerine şunları yazar:

“Umumi olarak Zafernâme hedefine isabet etmiş bir darbedir.

Şurasını da söyleyelim ki Paşa bu üçüzlü hicivde ne kadar zalim olursa olsun eski hicviyelerin müstehcen geleneğinden hemen hemen tamamıyla uzak kalmıştır. Bunu iyice gören Mr.Gibb, Ziya Paşa'dan bahsederken Zafernâme'yi bilhassa över ve onun Şark hicvinin çemberinden çıktığını ve Garbî satyre girdiğini söyler. Ufak tefek aksamalarına rağmen Zafernâme bu dikkate hak verir.” (11)

Zafernâme şerhi için Ebuzziya Tevfik ise şunları yazar:

“Zafernâme şerhinin İstanbul'a gelişi ve gizli gizli dağıtılışı Sadrazam Âli Paşa üzerinde son ve öldürücü darbe etkisini yaratmıştı. Çünkü bu bölüm öylesine parlak ve keskin hicivlerle, öylesine zehirli alaylarla doluydu ki ve öte yandan öylesine saf, hatta aptalca görünen bir dille kaleme alınmıştı ki, hücumlara hedef olan kimsenin bunları okuyup da kahrolmamasına gerçekten imkân yoktu... Ciddiyetle mizahın aynı eserde böylesine ustalıkla kaynaştığı ve ortaya çıktığı bir eser -- değil Türk edebiyatında -- bütün dünya edebiyatında bile az rastlanılır örneklerden biriydi.” (12)

HARÂBÂT

Aslında, “Arap, İran, Osmanlı ve Çağatay” şairlerinin şiirlerinden seçilerek meydana getirilmiş bir antolojidir. Başında manzum bir önsözü vardır. Önsöz, bizde ilk edebiyat tarihi denemesi kabul edilmiştir.

Böylece edebiyatımızda ilk antoloji hazırlama ve ilk edebiyat tarihi yazma şerefi Ziya Paşa'ya aittir.

Namık Kemal “Harâbât”ı bütünüyle eskiye dönüş şeklinde yorumlamıştır. Eserin manzum olarak kaleme alınmış önsözü de başlı başına ilgi çekici bir eser niteliğindedir. Namık Kemal, bu önsözün bazı ifadelerini kendisini küçük düşürücü ve ayrıca kırıcı olarak kabul etmiştir. Kemal’in bu görüşü, her zaman için tartışma konusu olmuştur.

Ziya Paşa, her nedense “Harâbât”ın birinci cildine Namık Kemal’den örnek parça almamıştır. “Harâbât”ın ikinci cildinde ise Kemal tarafından sevilmeyen birkaç parçasına yer verilmiştir. Kemal, “Harâbât”ın birinci cildinin neşrinden sonra “Tahrîb-i Harâbât”ı, ikinci cildi neşredildikten sonra da “Ta’kib-i Harâbât”ı yazmıştır.

Namık Kemal’in, sözü edilen bu eserleri, psikolojik bazı sebeplerin etkisinde kaldığı için kaleme almış olduğunu düşünmek, hiç de yanlış olmaz. (13)

“Harâbât”ın manzum olan mukaddimesi Ebbuziya Tevfik tarafından ayrı basım olarak 1893’te neşredilmişti.

Paşanın mensur eserlerine geçmeden önce Tercî-i Bend ile Terkîb-i Bend’i üzerinde durmak istiyoruz:

TERCÎ—İ BEND

Türk Edebiyatı’nda en başarılı Tercî-i Bend’i (14) Ziya Paşa yazmıştır. Ziya Paşa, Tercî-i Bend’inde “Allah’ın kudretini, kâinatın sonsuzluğunu, arzın mahiyetini, tabiatın tezadlarını” anlatmış ve bunların hepsini Allah’ın sanatındaki en yüksek akılları da acze düşürecek derecedeki kudretine hayranlığını söyleyen, şu Arapça beyte bağlamıştır:

“Sübhone men tahayyere fi sun’ihil’ukul;
Subhane men bikudretihi yâciz-ül-fuhul!

yani “Sanatı karşısında akılları hayrete düşüren büyük sanatkârı tebcil ederim. Kudretiyle âlimleri âciz bırakan Ulu Allah’ı takdis ederim.”

Ziya Paşa Tercî-i Bend'i ile büyük bir yenilik getirmemiştir elbette. Çünkü bu uzun şiirde (12 bend-bendiye beyitleriyle birlikte 132 beyit-ikiyüz altmış dört mısra) söylediklerini çok önceleri mutasavvıflar da ifade etmişlerdi. Ancak Ziya Paşa'nın Tercî-i'nde bazı yeni bilgi kırıntıları bulunduğunu söylemek de yerinde bir hareket olur. Paşa, böylece klâsik düşünüşten modern ilme yakın görüşler ileri sürerek bazı tahlil örnekleri vermek istemiştir. Tercî-i Bend'in özellikle 2.bendi ile 5.bendinde bu görüşlere uygun örnekler bulmak mümkündür. Bundan ayrı olarak filozofça bazı duygu ve düşüncelerin Tercî-i Bend'e serpiştirilmiş olduğunu da açık seçik görmekteyiz. Ayrıca 6. bendde bazı acı gerçeklerin, sosyal yaraların bütün açıklığı ile ortaya konduğu da gözden kaçmamaktadır.

Ziya Paşa Tercî-i Bend'inde her şeyin "neden ve niçinini" öğrenmek için sormaktan kaçınmıyor. 9. bendde dediklerimizi ispatlayan tipik örnekler bulunmaktadır.

“Kimdir bu aczi hâs kılan nev’i âdeme
Kimdir bu nev’i eşref eden cümle âleme

Halbuki mutasavvıflar sormaktan daima kaçınmışlar, konuşmayı bile zait addetmişlerdir. Çünkü sormaya hiçbir zaman lüzum yoktur. Zira her şeyin yapıcı ve yaratıcısı tektir: O da Allah'tır! Ancak şüphe eden sorar. Ziya Paşa kâinatın sonsuzluğu karşısında şüphe mi etmektedir? Bu soruya “hayır” diye cevap vermek gerekir. Çünkü 12.bendde Allah'ın kudretine sonsuz inancını etraflı bir şekilde ifade etmiş bulunmaktadır. Allah, her şeyi istediği gibi yapmakta serbesttir. Mülkün sahibi olan Allah, onu nasıl dilerse öyle idare eder. Buna kimse karışamaz. O, bu mülkü isterse yok eder, isterse var!...

“Mülkünde Hakk tasarruf eder keyfemâyaşâ
İsterse kevni yok eder isterse var eder.”

Ziya Paşa, Allah'ın kudreti önünde şaşkındır, heyecanlıdır. Büyük tezatları izahatan âciz kalır ve bundan ötürü her bendin sonunda Allah'a inancını tekrarlar:

“Sübhone men tahayyere fi sun’ihil’ukul;
Sübhone men bikudretihi yâciz-ül-fuhul!

Namık Kemal Paşa’nın bu büyük manzumesini;
“Tercî ile fikri kıldın ilâ”

demek suretiyle övmekten kendini alamamıştır. Muallim Naci de Tercî için şunları söylemiştir:

“Tercî-i Bend söylemek, terkîb-i bend söylemekten güçtür. Çünkü tercî-i bendde serdedilecek efkâr daima bir nokta üzerine gider. Yüz yirmi beyit söyleyip de her on beyitte kemal-i münasebetle bir kere “Sübhone men tahayyere fi sun’ihil’ukul/Sübhone men bikudretihi yâciz-ül-fuhul” demekteki işkâli şair olanlar takdir ederler. (15) diyerek yapılan işin büyüklüğü ve zorluğu üzerine parmak basmış bulunmaktadır.

Tercî-i Bend, tasavvufî bir özellik de gösterir. Ziya, eski şiirin bütün güzelliklerini bir araya toplamada da başarılı olmuştur. Hangi beyti okursanız okuyunuz, tasavvufî fikirlerle karşılaşsınız:

“Gerdûn bir âsiyab-ı felâket-medardır,
Gûya içinde âdem-i âvâre dânedir!”
“Tahkik olunsa nakş-ı temasil-i kâinat
Ya hâb ü ya hayal ü yahut bir fesanedir.”
(Birinci bend’den)

Ziya Paşa, Tercî-i Bend’ini (1859) yılında yani otuz yaşında iken yazmıştır.

TERTÎB—İ BEND

Ziya Paşa, Terkîb-i Bend’inde devrin sosyal konuları üzerinde durmuştur. Manzumeyi İsviçre’de iken 1870’de kaleme (16) almıştır. Ziya Paşa, eseri yazdığı sıralarda kırk bir yaşlarında bulunuyordu. Bu müddet içinde ıstıraplı bir memuriyet hayatı yaşamış, büyük devlet adamlarıyla kıyasıya mücadele etmiş ve eserini yazdığı sıralarda oldukça şahsî tecrübeye sahip

Bir âleme geldim ki safasında mihen var,
Surette nazar eyler isen sen ile ben var,
Amma ki hakikatte ne sen var ne ben var,
Sen ben arada aletiz, elbet bir eden var...
Bilmem ki bu gamgâha neden böyle sataşım,
Kimden kime şekva edeyim, ben dahi şaşım.

bulunmaktaydı. Başından geçenler, etrafında olup bitenler onu derinden etkilemiştir. Düşüncelerini “manzum hikmetler şeklinde kaleme alırken Bağdatlı Ruhî”den gelen Terkîb-i Bend çığırını Tanzimat Edebiyatı’na ilk defa başarıyla aktarmış olduğunu kabul etmek yerinde olur.

Paşa, Terkîb-i Bend’inde, insanın kudreti, özü, sosyal hayatın insan üzerindeki etkisi, aşırı sosyal dengesizlikler, mihnet çekenler ve bunların kaderi, insanın zaafları, toplumdaki çıkarıcılar, değersiz kişiler, türlü türlü, görülür görülmez baskılar ve çeşitli adaletsizlikler; bazen tasvir, bazen tenkid ve bazen de hicve başvurularak anlatılmıştır.

Manzumenin en tipik özelliği, fikir ve hikmet tarafı ağır basan bu didaktik ve uzun şiirin çok kolay ve ustalıkla söylenmiş olmasıdır. Zamanla hafızalarda “atasözü” gibi yer etmesinin en önemli sebebi bu kolay ve ustaca söyleyişten gelir:

“Allah’a sığın şahs-ı halîmin gazabından,
Zirâ yumuşak huylu atın çiftesi pektir!”
“Bed-asl’a necabet mi verir hiç üniforma?
Zerdûz palan ursan eşek yine eşektir!”
“Nushile yola gelmeyi etmeli tekdir;
Tekdir ile uslanmanın hakkı kötektir!”

Ziya Paşa, her devirde görülen sosyal dengesizlikleri bulup gözler önüne sermesini ustaca başarmıştır. Bu ileri görüşüyle bir yerde soylu bir düşünürün çizgisine yaklaşmış gibidir:

Gadr ide reâyâsına vâli-yi eyâlet
Dünyâda vü ukbâda ne zillet ne rezâle
Lâyik midir insân olana vakt-ı kazâda
Hak zâhir iken bâtıl için hükmü imâlet
Kaadî ola da’vâcî ve muhzır dahi şâhit
Ol mahkemenin hükmüne derler mi adâlet
Ey mürtekib-i har bu ne zillet ki çekersin
Birkaç kuruşa müddet-i ömrünce hacâlet
Lâ-net ola ol mâle ki tahsiline ânın
Yâ din ola yâ ırz ü ya nâmûs olan âlet

Ziya Paşa, Terkîb-i Bend’inde de yeri geldiği zaman Âli Paşa’ya çatmaktan kendini alamamıştır:

**“Kibre ne sebep? Yoksa vezîrim diye gerçek
Sen kendini düstur-u mükerrem mi sanırsın?” (17)**

Bu uzun şiir, Bağdatlı Ruhî’ye bir hitabla sona erer:’

**“Meydân-ı suhanda yoğiken sen gibi bir er:
Bir şâir-i Rûm oldu sana şimdi berâber.”**

Bu hitap üzerine Muallim Naci şu satırları yazmıştır:

“Ziya Paşa’ya gelinceye kadar Ruhî Bağdadî’nin meşhur olan Terkîb-i Bend’inde şura tarafından yazılan nazirelerden hiçbiri ondaki letafete hakkı ile iştirak edememiş olduğu halde Paşa naziregûyanın cümlesine tekaddüm etmek gibi âlemi edebiyatça hakikaten büyük sayılacak bir muvaffakiyete mazhar olmuştur; hatta. Ruhî’ye hitaben: Meydân-ı suhanda yoğiken sen gibi bir er/Bir şâir-i Rûm oldu sana şimdi beraber/demesi fahiye söylemek değil, tevazu kabilinden addolunsa lâıktır.” (18)

Terkîb-i Bend’in özellikle zamanın gençliği arasında aranır olmasını Prof.İsmail Hikmet Ertaylan (19) şöyle anlatıyor:

“Terkîbler yazdı. Zamanın gençleri mıska gibi üzerlerinde taşıdılar. Bütün gençlik Ziya Paşa’nın şiirlerini taklide özenirlerdi.”(20)

**Namık Kemal, bu büyük şiir için de şöyle demiştir:
“Terkîb ile şi’ri ettin ihya:”**

xxx

Mensur eserleri üzerinde durmadan evvel, nesrinin yapısı üzerinde durmayı yerinde buluyoruz.

Ziya Paşa’nın nesrini de Namık Kemal’in nesri gibi ikiye ayırmak mümkündür: 1-Eski nesir (inşa), 2-Sade ve tabîî nesir.

Birinci katagoriye giren nesri divan nesrinin ağıdali ve ağır bir örneğidir. “Engizisyon Tarihi” bu ağır nesre bir örnektir.

İkinci katagorideki eserlerinde dil sade ve oldukça da açıktır. Onu bu sade ve açık yazmaya götüren sebebin Garb’ın etkisi olduğu düşüncesi yaygındır. Ebbuziya Tevfik bu konuda şunları yazar:

“Ziya Bey’in muahharen (sonradan) ittihaz ettiği (kabul ettiği) üslûb-u-ifadede ki (anlatımındaki) tezyin-i lâfziye (süslü söze) bedel tezyin-i manevî ile müzeyyendir (manevî süslerle süslenmiştir): Fransızca’yı tahsilden sonra âsâr-ı Garbi’yeden (batı eserlerinden) mütalea eylediği müellefat-ı edebiyeye (edebiyata ait yazılmış eserler) ve hikemiyenin (felsefenin) fikir ve selikasına (güzel söyleme kabiliyetine) ifaza eylediği (merama ulaştırdığı) havas-ı maneviye (manevi hassalar) sayesinde vücuda gelmiştir.”(21)

İnşacılar, Ziya Paşa’nın ikinci katagorideki sade ve açık nesrini, Namık Kemal’in nesri gibi “edebî” nesir olarak kabul etmeye yanaşmamışlardır. İnşacılar unutuldu ama Ziya Paşa bu nesriyle yaşamaktadır.

Ziya Paşa, nesrinde, duyguya, hayale pek yer vermemiştir. Nesrine hâkim olan yalnızca fikirdir.

Makalelerini herkesin anlayabileceği bir sadelik içinde kaleme almıştır. Bu yazılarında halka inmeyi de başarmıştır. O kadar ki, Girit isyanına ait bir makalesine başlık olarak şu atasözünü koymaktan çekinmemiştir: “Baskısız tahtayı yel alır, yel almazsa el alır.”

“Makalelerinin bir güzel yönü de devrinin “realitesini” aktirebilmiş olmasındadır. Siyasî kiniyle, bedbin psikolojisiyle yazar. Bu yüzden bir mübalâğa, bir siyahlık girer; fakat bu onların sıhhatını bozmaz.” (22)

Ziya Paşa'nın nesrini bugüne ulaştıran bu makalelerdir. Namık Kemal bu makaleler için şöyle der:

Hürriyet'e yazdığın makalât
Kadr-i hünerin ederdi isbat

Bu makalelerden özellikle “Şiir ve İnşa” adlı makalesinin Türk dili ve edebiyatının ancak yetmişbeş yıl sonra kesinleşen millî davasını haber vermesi ve görüşlerini çok kesin esaslara bağlayabilmesini o günün şartlarına göre bir kehanet olarak kabul etmek yerinde olur kanaatındayım. Makalelerinin hemen hepsinde dil, zamanına göre, sade ve açıktır.

Bazılarına göre Ziya Paşa, makalelerinde ihtilâlcidir. Bazıları ise bu makalelerin özelliklerini anlatırken şu hususların üzerinde de durmaktan kendilerini alamamışlardır:

“Ziya Paşa'nın Muhbir'deki makalelerinden muhtelif yerlerde bahsettik. Bunlar onun mücadeleye nasıl bir iştiyakla atıldığını gösteren eserlerdir. Daha o senelerden itibaren, doğrusu istenirse Şinasi'nin nesrinden çok ayrı, daha düzgün, daha akıcı, sırasına göre, ısırtıcı ve yakıcı bir üslûbu, zalim olmasını bilen bir istihzası ve bilhassa meseleleri, kendisini etrafından çok ayıran meseleleri koyuş ve izah ediş tarzı vardır. Ziya Paşa eski nesrin belki Cevdet Paşa'da olduğu kadar muvazeneli bir ıstıfası gibi görünen hatta imlâ ve söz bakımından ondan daha çok temiz ve yeni olan bu üslûbu, hiçbir özentiyeye kapılmadan sonuna kadar devam ettirir.

Bu üslûbun asıl faaliyeti Hürriyet gazetesidir.” (23)

MENSUR ESERLERİ:

1— Rüya:

Edebiyatımızda ilk mülâkat eseri sayılabilecek nitelikte bir eserdir. Hacmi küçük olmakla beraber, Ziya Paşa'nın siyâsî fikirlerini, dildeki inkılâpçılığını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Sade, süssüz ancak ağırbaşlı ve yepyeni esasları ihtiva eden bir nesirle yazılmıştır. Siyasi bir gaye ile yazılmış olan bu

eser, Âli Paşa'yı hedef alır. Paşa, rüyasında padişahla karşılaşır ve birlikte birçok meseleleri konuşurlar. Bilindiği üzere Namık Kemal'in de "Rüya" adlı bir eseri vardır. Bu eserlerin yazıldığı sıralarda Şinasi Avrupa'dan İstanbul'a dönmüştür. Kendisiyle konuşan Abdülhak Hâmid, Ziya Paşa ile Namık Kemal'in Avrupa'daki durumlarını sorunca, Şinasi'nin verdiği cevap enteresandır: "--Şimdi onlar Avrupa'da rüya görüyorlar."

2— Verâset-i Saltanat-ı Seniyye Mektupları:

İki uzun mektuptan ibarettir. Paşanın İstanbul'da bulunan bir dostuna yazdığı mektuplar biçiminde kaleme alınmıştır:

"...Gûya arkadaşı nasıl Hidivlik Mısır'da İsmail Paşa'nın oğluna kalmışsa Osmanlı İmparatorluğu'nda da Abdülâziz'in oğlunu veliaht yaparak Murad'ın geçmesine meydan vermeyip bu suretle veraset usulünü değiştireceğini yazar. Ziya Paşa da verdiği cevapta bunun doğru olmamakla beraber, aynı zamanda padişahın kendi fikri değil olsa olsa Âli Paşa'nın fena bir fikrinden ibaret olacağını anlatır. Gayesi padişahı evvelden tehdit ederek böyle bir işi yapmasına mani olmaktır." (24)

Bu eserde Ziya Paşa, bir taşla üç kuş vurmuştur: 1- Mustafa Fazıl Paşa'nın sönmek bilmeyen hidivlik tutkusunu yeniden alevlendirmiştir. 2- Şehzade Murad'ı savunarak onu elinden kaçırmamak istemiştir. 3- Bu arada Âli Paşa'yı da hançerlemekten geri kalmamıştır.

Bu eserin dili de sadedir. Namık Kemal bu eser için:

*Küttabe risale-i veraset,
Olmuştu nümune-i belâgat!*

demekten kendini alamamıştır.

3— Endülüs Tarihi Tercümesi:

Fransız yazarı Viardot'un aynı isimli tarihî eserini iki cild halinde (25) tercüme etmiş ve eserin birinci cildi 1859'da, ikinci cildi ise 1863'te basılmıştır.

4— Engizisyon Tarihi:

Bu eser de tercümedir. Fransız yazarları, Chrueil ile Lava-lie'den faydalanarak özet biçiminde kaleme aldığı küçük çapta bir eserdir. Eser, tercüme edildiği tarihten yirmi iki yıl ve paşanın ölümünden iki yıl sonra 1882 tarihinde basılmıştır.

5— Defter-i Âmâl (Nâme-i Âmâl):

Jean Jeacques Rousseau'nun "Confessions" İtiraflar'ının tesiri altında kalınarak kaleme alınmıştır. Eserde, paşanın çocukluğunda başından geçenler anlatılmış ve özellikle çocuk terbiyesinin önemi vurgulanmış, çocuk terbiyesinin millî yönü üzerinde de durularak telkinlerde bulunulmuştur. Eser, müsvedde olarak şahıslara intikal etmiş ve bugüne kadar da bulunup bastırılmamıştır. (26) Ancak bazı bölümlerini Ebbuzziya Tefvik eserine almıştır. (27)

6— Emil Tercümesi:

J.J.Rousseau'nun önemli eserinin tercümesidir. Tercümenin dili sade ve çok güzeldir. Ebbuzziya bu konuda şunları yazar: "Ziya Paşa merhum, âdeta eseri icadı denecek bir lisan ile, Türkçeye tercüme eylemiştir." der. Ne yazıkki Defter-i Âmâl gibi bu eser de bulunamamış bu yüzden kitap haline getirememiştir. (28)

Sonuç Olarak:

Ziya Paşa, zeki, cesaret sahibi, çalışkan, özü ile sözü bir olan bir kişiliğe sahiptir. Rüşvet ve irtikâba şiddetle karşıdır. Adana'da iftiraya uğradığı zaman sesini ilk yükselten Namık Kemal olmuştur. Damadı Menemenlizade Rifat Bey'e gönderdiği bir mektupta şöyle yazıyordu:

"Ziya Paşa'ya dâ'ir işittiğin, inandığın, verdiğin malûmatın kâffesi hezeyândan ibâret olduğunu te'min ederim. Ziya Paşa rüşvet almaz. Süriyeliler, Konyalılar, Adanalılar değil

kâ'inât bar-bar bağırrsa, emin ol ki yine kâ'inâtın söylediği yalandır. Eğer verebilir isen, diline kemâl-ı şevk ile intizâr ederim; eğer vermez isen sizin Adana, Ziya Paşa'nın tırnağını bile değmez demekten kendimi alamam.”

Abdülhak Hâmid de bir manzumesinde Adana şehrini Ziya Paşa'dan ibaret sayar:

Adana şehri ki ibârettir
Nezdimizde bugün Ziya Paşa'dan.

Bahsimize son verirken aşağıya aldığımız pasajın hükmüne biz de katılmaktayız:

“Bütün bunlarla birlikte Ziya Paşa'yı, edebî Türk nesrinin meydana gelmesine ve gelişmesine hizmet etmiş olmak yüzünden, Şinasi ve Namık Kemal'den daha arka planda görmeye imkân yoktur. Belki aksini ileri sürmek, bu konuda onlardan daha yararlı bulunduğunu söylemek mümkündür. Çünkü onun nesir dilinde ne Şinasi'nin söyleyişte tam rayına oturamamış tutukluğu, ne de Namık Kemal'in tabîlikten uzaklaşmış, külfete boğulmuş özentili anlatımı vardır. (29)

xxxx

Ziya Paşa'yı yalnız şiir ve nesirleri yönünden değil; onu, terbiyeciliği yönünden de ele almak gerekir. Defter-i Âmâl'inden kalmış olan birkaç parça nesrini, terbiye kitaplarına hatta hatta Türkçe ve Edebiyat ders kitaplarına almak, bir kadirşinaslık borcu olarak yerinde bir hareket olur kanaatındayım.

1 Mart 1986

NOTLAR VE İLÂVELER:

(1): Tühfe-i Vehbî: Divan şairi Sümbülzade Vehbi'nin (1719-1809) Farsçadan Türkçeye çevirdiği bir manzum sözlüktür. Arapçadan çevirdiği sözlüğün adı da Nuhbe'dir. Bu iki sözlük uzun süre okullarımızda okutulmuştur.

(2): Bu mısırda geçen “asıyab” sözüne daha sonra yazdığı *Terkîb-i Bend*'inde telmih vardır:

“Gerdûn bir âsiyab-ı felâket-medardır,
Gûya içinde âdem-i âvâre dânedir!”

(3): Ziya Paşa'nın şiirleri arasında “Resûlâllah” redifli na'tından bir kıt'a aşağıdadır:

Vücutun nüsha-i küll-i hüvviyet yâ Resûlâllah
Hakikat zât-ı pâkinden ibâret yâ Resûlâllah
Kemâlatın kemâlat-ı ilâhidir ki evhâma
Gelir fikreyledikçe acz ü hayret yâ Resûlâllah

(4): M.Kaya Bilgegil—Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma, 1970 Atatürk Üniversitesi Basınevi—Atatürk Üniversitesi Yayınları Nu: 100-Edebiyat Fakültesi Yayınları Nu: 29-Araştırma Serisi: 21.

(5): Prof.İsmail Hikmet Ertaylan—Ziya Paşa, Hayatı ve Eserleri, 1932. Kanaat Kütüphanesi, İst.

(6): Süleyman Nazif bu konuda şöyle der:

“Bu kıt'a Sultan Abdülâziz'e, evaili cülûsunda ve Ziya Paşa'nın musahip ve nedim bulunduğu bir zamanda söylenmiştir. Şu dört mısraa mükâfaten padişahın üç yüz altm ihsan etmiş olduğunu Ziya Paşa'nın zamanını idrak ile mühürdarlığını ifa etmiş olan Ragıp Bey'den, Bursa'da bulunduğum zaman, işitmiştim.” (Süleyman Nazif, *Külliyat-ı Ziya Paşa*, 1925. Kanaat Kütüphanesi).

(7): Hamdullah Suphi Tanrıöver—Dağyolu ve Günebakan'dan Seçmeler, 1000 Temel Eser Nu: 65, 1971. (Önsöze bakıla). Haz.: M.Necati Sepetçioğlu.

(8): Nâzım Bey (Paşa) “Bir Devrin Tarihi” Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilmiştir. 1 Mart 1932, tefrika, 36.

(9): Zafernâme'nin basın tarihi belli değildir. Paris'te taşbasması olarak rik'a ile basılmıştır. 1868'de basıldığı tahmin edilmektedir. Ziya Paşa, Zafernâme'deki resminin altına şu kıt'ayı yazmıştır:

Cism-i zârın hâkte pinhan olunca isterim
Bir zaman olsun Ziya âlemde nâmın payidar
Siyretin âsâr-ı hameden kılınsın içtihad
Sûretin bu resm ile kalsın cihanda yâdigâr

(10): “Lâm” -L- kafiyesi ile meydana getirilen kaside.

(11): Ahmet Hamdi Tanrınar —“19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi”, birinci basım, 1949. Burhanettin Erenler ve Üçler Basımevi.

(12): Ebüzziya Tefvik—Nümune-i Edebiyat-ı Osmanıye (nesir antolojisi), 1876.

(13): M.Kaya Bilgegil —“Harâbât” Karşısında Namık Kemal, 1972. İrfan Yayınevi. Nu: 31.

(14): Şekil bakımından terkîb-i bend gibidir. Ancak ondan ayrıldığı tek nokta, bendiyelerin (vasıtaların) her bendde tekrar edilmesidir. Terkîb-i bendlerde bendiyeler birbirine ayrı ayrı beyitlerle bağlandığı halde tercî-i bendlerde bütün bendler, tek bir beyitle bağlanır.

(15): Muallim Naci, Istılahat-ı Edebiyye (Edebiyat Terimleri), 1889. Yeni basım, 1982. Akabe Yayın Ticaret ve Sanayi A.Ş. Selânik caddesi Nu: 52/27—Kızılay—Ankara).

(16): Nihat Sami Banarlı—“Resimli Türk Edebiyatı Tarihi”, 2. cild, 1977.

(17): “Düstur-ı mükerrerem” : Hükümü ve nüfuzu geçmekte olan en büyük vezir.

(18): Muallim Naci, 15.dipnotta adlı geçen esere bakınız.

(19): Prof.İsmail Hikmet Ertaylan —“Ziya Paşa’nın Hayatı ve Eserleri”, 1932 Kanaat Kütüphanesi, İst.

(20): Prof.İsmail Hikmet Ertaylan: (1899-1967). İstanbul’da doğmuş ve burada ölmüştür. Edebiyat tarihçisidir. İstanbul Üniversitesi Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü Profesörü iken 1960 tarihinde emekli olmuştur. Edebiyat tarihi ile ilgili önemli eserleri bulunmaktadır. “Kır Çiçekleri” adlı çocuk şiirleri, neşredildiği sırada, bir hayli ilgi toplamıştır.

(21): Ebüzziya Tevfik’in 12.dipnottaki eserine bakılmalıdır.

(22): Ahmet Hamdi Tanpınar—19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 1949.

(23): Ahmet Hamdi Tanpınar—19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 1949.

(24): Ziya Paşa, “Verâset-i Saltanat-ı Seniyye Mektupları”, Paşa’nın ölümünden sonra 1908 tarihinde basılmıştır.

(25): Bazılarınca bu tercümenin Ethem Paşa tarafından yapıldığı üzerinde durulmuşsa da ispat edilememiştir. Ziya Paşa’nın ölümünü müteakip “Arakel Kütüphanesi Fihristinde” şu kayda tesadüf etmekteyiz:

“Endülüs Tarihi: Asrın büyük ediplerinden Ziya Paşa merhumun tanınmış ve sevilmiş eserlerinden olup Endülüs’te İslâmiyetin teşekkülünün başlangıcından çöküşüne kadar yedi yüz sene zarfında cereyan eden olaylarla Arapların adı geçen kıtaya tecavüzleri ile burada yaptıkları imaret ve uyguladıkları adil merhamet usulleri ile kazandıkları çeşitli iltifat ve olayları anlatır.”

Bu kayıt, eserin Ziya Paşa tarafından tercüme edildiğini açıkça belli etmektedir. (Prof.İsmail Hikmet Ertaylan, Ziya Paşa Hayatı ve Eserleri, 1932).

(26): “Defter-i Âmâl”, yazılıp bitirilmiş ancak bastırılmamıştır. Kişilere intikal etmiş, ancak son kişi eseri ortaya çıkarmamıştır. Ziya Paşa’nın Mektupçusu Nâzım Bey (Paşa), eserin Abidin Paşa’da kaldığını ifade etmiştir. (M.Kaya Bilgegil—Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma, 1970. Atatürk Üniversitesi Yayınları.)

(27): Ebüzziya Tevfik’in 12.dipnotta geçen eseri.

(28): Ebüzziya Tevfik’in 12.dipnotta geçen eserine bakınız.

(29): Şemsettin Kutlu—Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı Antolojisi, 1972 Toker Yayınları. Yüz Büyük Edip ve Yüz Büyük Şair serisi.

İKİNCİ BÖLÜM

TERCÎ—İ BEND

1

- 1 Bu kârgâh-ı sun'acep dershanedir,
Her nakş bir kitab-ı ledünden nişanedir.
- 2 Gerdûn bir asiyab-ı felâketmedârdır,
Gûya içinde âdem-i âvâre dânedir.
- 3 Mânend-i div beççelerin iltikam eder.
Köhne ribat-ı dehr acep âşyanedir!
- 4 Tahkik olunsa nakş-ı temasıl-i kâinat
Ya hâb ü ya hayal ü yahut bir fesanedir.
- 5 Müncer olur umur-u cihan bir nihâzete;
Sayfın şıtaya meyli baharın hazanedir.
- 6 Kesb-i yakîne âdem için yoktur ihtimal,
Her itikad akla göre gaibanedir
- 7 Yârab, nedir bu keşmekeş-i derd-i ihtiyaç?
İnsanın ihtiyacı ki bir lokma nânedir!
- 8 Yoktur siper bu kubbe-i firûzefâmda,
Zerrat cümle tir-i kazaya nişanedir.
- 9 Asl-ı murâd hükm-i ezel bulmadır vücut,
Zâhirdeki savab ü hatâ hep bahanedir.
- 10 Bir failin meâsiridir cümle hâdisat,
Ne iktıza-yi çerh ü ne hükm-i zamanedir.

Sübhone men tahayyere fi sun'ihî-l-'ukul;
Sübhone men bikudretihi yâciz-ül-fuhul!
Vezni: Mef'ûlû/fâilâtû/mefâilû/fâilün

Kelimeler ve Tamlamalar:

Kârgâh: İş yeri.
Kârgâh-ı sun: Dünya, kâinat.

Acep (aceb): Acayip, tuhaf.

Nakş (nakış): Resim, ipek, sırma ile işleme, duvar ve ta-
vanlara suluboya ile yapılan resimler. Tasvir şekli.

Ledün: İç yüz, bir şeyin iç yüzü, esası, hakikat.

Kitab-ı ledün: İlâhî kitap.

Nişane: İz, alâmet.

Gerdün: Dönen, dönücü. Dünya.

Asiyab-ı felâketmedardır: Felâket verici değirmendir.

Âdem: Adam, insan.

Âvâre: Serseri, boş gezen, başı boş, şaşkın.

Dâne: Tane, hububat.

Mânend-i div: Deve benzeyen, dev gibi.

Beççe (beçe): İnsan veya hayvan yavrusu, çocuk.

İltikam: Lokma etme. Yutma.

Köhne ribat-ı dehr: Eski dünya konağı.

Aşiyane (aşıyan): Kuş yuvası. Ev.

Tahkik olunmak: İyice araştırılmak.

Nakş-i temasîl-i kâinat: Kâinatın görülen güzellikleri,
görülen şeyleri.

Hâb: Uyku.

Fesane: Efsane, masal, hikâye.

Müncer olmak: Bir yere varıp sona ermek.

Umur-i cihan: Dünyanın işleri.

Sayf: Yaz.

Şita: Kış.

Meyl (meyil): Eğilme. Bir tarafa eğilmiş olma. Taraflar-
dan birini fazla tutma.

Hazan: Sonbahar. Güz mevsimi.

Kesb-i yakîn: Kesin olarak öğrenme, bilme.

İtikat: İnanma. Bir din veya mezhebin inanma tarafını, te-
melini meydana getiren inanç.

Gaibane: Görmeyerek ve görünmeyerek, gizliden, arka-
dan, yüze karşı olmayarak, şahsen tanımadığı halde.

Yârab (Yâ Rab): Ey Allah.

Keşmekeş-i derd-i ihtiyaç: İhtiyaç derdi için kavga etme,
çekişme.

Nan: Ekmek.

Kubbe-i firûzefâm: Fıruze renkli kubbe.

Zerrat: Zerreler.

Tir-i kaza: Kaza oku. Ok gibi rastlayan. (Kaza ve kader).

Nişane: Parçada "hedef" tir.

Murat: İstek. Maksat.

Ezel: Başlangıcı olmayan geçmiş zaman, ebed mukabili.

Zâhir: Görünen.

Savap: Doğruluk.

Hata: Yanlışlık.

Fail: Yapan, yapıcı.

Meâsir: Güzel eserler, nişanlar.

Hâdisat: Hâdiseler, (olaylar).

İktiza: Lâzım gelme. Gerekme. İşe yarama.

Çerh: Felek, gök.

Hük-m-i zamane: Devrin hükmü.

Açıklama:

1

1. Üzerinde yaşadığımız bu dünya, tuhaf bir dershaneye benzemektedir. Dünya üzerinde gördüğümüz her güzel nesne, ilâhî kitaptan bir belirtidir.

2. Dünya, felâkete sebep olan bir değirmendir. İnsan ise bu değirmenin içine atılmış başı boş bir taneciktir.

3. Şu eski dünya konağı öyle tuhaf bir yuvadır ki dev gibi kendi çocuklarını yer.

4. Kâinatı temsil eden belirtiler yani orada görülenlerin esası araştırılırsa bunların ya uyku, ya hayal veya efsane olduğu anlaşılır.

5. Dünyanın işleri bir sona ulaşır; nasıl ki, yazın arzusu kışa, baharınki de sonbaharadır.

6. İnsan, her şeyin esasını tam olarak bilemez. Her inanış insan aklına göre gaibane özellikler taşır.

7. Ey Allah'ım, insanın ihtiyacı bir lokma ekmektir; öyle olduğu halde, bu ihtiyaç derdi için bitip tükenmeyen çekişmenin sebebi nedir?

8. Bu mavi kubbe altında bütün zerreler kaza okuna hedef tir. Kaza okundan korunmak için siper yoktur.

9. Allah tarafından takdir olunmuş hüküm ne ise o, gerçekleşecektir. Görünüşteki doğru veya yanlış, hep (sözde sebepten) başka bir şey değildir.

10. Dünya yüzündeki bütün olaylar, ne feleğin yüzünden ne de zamanın hükmü icabıdır; hepsi bir yapıcının (Allah'ın) güzel eserleridir.

Bendiye Beyti:

“Sanatı karşısında akılları hayrete düşüren büyük sanatkârı ulularım. Kudretiyle âlimleri âciz bırakan Ulu Allah'ı takdis ederim.”

Kısa Yorum: Dünya üzerinde dayaşan insan âcizdir. Yaratılmışların en şerefli olduğu halde, değirmene atılmış bir taneye benzer. Bir gün muhakkak ufalıp un haline gelecek yani yok olacaktır.

Şunu bilmemiz gerektir ki, dünya yüzünde meydana gelen olayların hepsi Allah'ın eseridir. Önceden takdir edilmiş hüküm ne ise o olur. Bu hükmü durdurmaya veya geciktirmeye kimsenin kuvveti yetmez. Hayatımızdaki (doğru veya yanlışlar) sözde sebeplerden başka bir şey değildir.

- 1 Ecram-ı binihaye ile pürdür âsüman,
Nisbet olunsa zerre değildir bu hâkdan.
- 2 Bin şems-i tabdar ü hezâran meh-i münir
Yüz bin sevabit ü nice seyyare-i iyan.
- 3 Her şems eder tevabi-i mahsusasiyle seyr,
Her tâbia tevabi-i uhrâ eder kıran.
- 4 Her şems eder levahıkına neşr-i feyz-i hâs,
Her lâhikin tâbiatı emsaline nihan.
- 5 Her cümle merkezinde eder seyr-i bivukuf,
Her kıt'a mihverinde bulur feyz-i cavidan.
- 6 Her cümle-i vesiada mebsût bin vücut,
Her kıt'a-i fesihada meşhut bin cihan.
- 7 Her bir vücut masdar olur bin vücut için;
Her bir cihan hezâr cihandan verir nişan.
- 8 Her zerrede tarîka-i mahsusa üzre feyz,
Her cismde tabiat-i mahsusa üzre can.
- 9 Her âlemir sinîn ü tevarîhi muhtelif,
Her bir zeminde başka hisap üzredir zaman.
- 10 Peyvestedir sevhili girdâb-ı hayrete,
Bir bahrdır ki hâsılı bu bahr-i bikeran.

*Sübhone men tahayyere fî sun'ihî-l-'ukul;
Sübhone men bikudretihi yâciz-ül-fuhul!*

Kelimeler ve Tamlamalar:

Ecram: Yıldızlar.

Binihaye: Nihayetsiz.

Pür: Dolu.

Âsüman: Gök, sema.

Hâkdan: Dünya.

Şems-i tâbdar: Parlak güneş.

Hezâran: Binlerce.

Meh-i münir: Parlak güneş.

Sevabit: Gezegenler dışında kalan gök cisimlerinin her biri.

Seyyare: Güneş etrafında dolaşan yıldız, gezegen.

İyan: Açık, meydanda. Ayan.

Tevabi: Tâbi olanlar.

Seyr: Yürüme, yürüyüş, gitme. Yolculuk. Gezme, gezinme.

Cavidan: Sonu olmayan, sonsuz, ebedî.

Vesia: Geniş, bol, ferah.

Mebsût: Açılmış, yayılmış.

Fesîh: Geniş, açık.

Meşhut: Gözle görülen.

Masdar: Bir şeyin çıktığı yer, kaynak, temel.

Hezar: Bin.

Tarika (tarikât): Yol

Tarika-i mahsusa: Özel bir biçimde, hususi surette.

Feyz: Bolluk, verimlilik, gürlük.

Tevabi-i uhrâ: Kendisine uyan başkaları.

Kıran: Yakınlık. İki gezegenin bir burçta bulunması.

Levâhik: Bir şeyin sonuna eklenenler, ulaşanlar.

Neşr-i feyz: Bolluk, gürlük saçmak.

Lâhik: Ulaşıcı, bir şeyin sonuna eklenen. Şimdiki.

Emsal: Eşler, benzerler.

Nihan: Gizli.

Bivukuf: Durmadan.

Sinîn: Yıllar.

Tevarih: Tarihler.

Zemin: Yer, arz. Ters, eda. Anlam. Konu, tema.

Peyveste: Ulaşmış. Her zaman birlikte, bitişik.

Sevâhil: Sahiller, kıyılar.

Girdap: Denizlerde suların döndüğü, çevrildiği tehlikeli yer.

Bahr (bahir): Deniz.

Bikera: Sınırsız. Uçsuz bucaksız. Sonsuz.

Açıklama:

2

1. Gökyüzü konu olmayan yıldızlarla doludur. Dünyamız bu yıldızlara nispet edilse (karşılaştırılsa) bir zerre kadar dahi değildir.

2. Binlerce parlak güneş ve ay, yüz binlerce sabit yıldız ve ayrıca gözle görülebilen birçok gezegen...

3. Her güneş kendine tâbi olan, uyan yıldızlarla birlikte döner. Bu uyanlara başka uyanlar yani peykler (uydular) katılır.

4. Her güneş kendine uyanlara özel surette ışığını dağıtır. Her yıldızın kendine has özellikleri başka yıldızlar için gizlidir.

5. Her cümle (güneş sistemi) kendi merkezinde durmaksızın hareket halindedir. Her kıt'a ebedî verimliliği kendi ekseninde bulur.

6. Her geniş sistemde (güneş sisteminde) bin vücut açılıp yayılmıştır. Her geniş kat'ada, bin ayrı cihan meydana görünür.

7. Her vücut bin vücut için kaynaktır. Her bir cihan meydana gelecek binlerce cihanın belirtilerini taşır.

8. Her zerrede özel surette verimlilik, her cisimde özel tabiat gereğince can vardır.

9. Her âlemin yılları ve tarihleri ayrı ayrıdır; her bir yerde zamanın başka hesabı vardır.

10. Bu âlem, ucu bucağı bulunmayan öyle bir denizdir ki, sahilleri hayret girdabına bitişiktir.

“Sanatı karşısında akılları hayrete düşüren büyük sanatkârı ulularım. Kudretiyle âlimleri âciz bırakan Ulu Allah'ı takdis ederim.”

Kısa Yorum: Şair, yıldızlardan bahsederken kâinatın sonsuzluğuna ve âlemlerin çokluğuna dikkatimizi çekmek istiyor. Gerçekten de kâinatın ucu bucağı yoktur. Gökte görülen her yıldızın kendine has bir nizamı vardır. Bu nizamın dışına çıkmaz. Çünkü Allah, kâinatı yaratırken yıldızların bu nizama göre hareketini uygun bulmuştur.

Gözle veya aletlerle görebildiklerimizin ötesinde de yıldızlar vardır. Her yıldızın kendine göre hareketleri, mevsimleri, yılları, ayları ve güneşleri olduğunu bilmekteyiz. Uzay ilmi gün geçtikçe gelişiyor. Uzay konusuna yüz yirmi yedi yıl önce parmak basan Ziya Paşa'yı rahmetle anmayı bir vazife addediyorum.

- 1 Bir zerredir ki zerre-i nâmünteha-yi hâk
Bir zerre harice edemez ondan infikâk
 - 2 Lübbü; lehib-i nar ile bir gû-yi âteşin
Kışrı; mecari-i yem ü nehr ile çâk çâk
 - 3 Nisbetle kışrı hacmına ol lübb-i ateşin
Şol kubbedir ki ferşoluna onda berk-i tâk
 - 4 Bu kışrdır ki cümle-i hayvana ruz ü şeb
İhzar-ı rızık u tûşe için eyler inhimak.
 - 5 Gâhî teneffüs eyleyicek ejder-i zemin
Kûh-i şerer-feşanlar eder Arzı lerzenâk.
 - 6 Ol zerre-i cesîmeyi fanûs-i şem'var,
Olmuş muhit tûdebetûde nesîm-i pâk.
 - 7 Kim ruz ü şeb o sofrâ-i âlemşümulden
Her nefis rızkın almada berveçh-i iştirak
 - 8 Bu noktadır yemîn-ü şimali beyan eden
Eyler cihata akl bu merkezden insilâk
 - 9 Zerrat-ı kevn bunda bulur neşve-i hayat;
Efrad-ı halk bunda çeker cür'a-i helâk.
 - 10 Husbîde-i firâş-ı emândır nüfûs hep,
Bir top-i şûlenâkte bîkayd-i vehm ü bâk.
- Sübhone men tahayyere fî sun'ihî-l-'ukul;
Sübhone men bikudretihi yâciz-ül-fuhul!*

Kelimeler ve Tamlamalar

Nâmünteha: Nihayetsiz, sonsuz.

Hâk: Toprak.

İnfikâk: Ayrılma. Ayrı düşme. Yerinden ayrılma.

Lüb: İç, öz.

Lehib: Alev. Alevin sıcaklığı.

Nar: Ateş.

Lehib-i nar: Ateşin alevi.

Gûy: Top, yuvarlak. Çukur.

Gû-yi âteşin: Ateş gibi pek sıcak ve yakıcı bir yuvarlak.

Kışır: Kabuk. Dış taraf.

Mecâri: Akacak yerler, mecralar.

Yem: Deniz. (yemm).
 Çâk çâk: Parça parça.
 Ferşolunan: Döşenen.
 Berk-i tâk: Asma yaprağı.
 Cümle-i hayvan: Bütün yaratıklar, mahlûklar.
 Ruz ü şeb: Gündüz ve gece.
 İhzar: Hazırlama, hazır ve mevcut hale getirme.
 Rızk: Yiyecek şey.
 Tûşe: Ölmeyecek kadar yiyecek.
 İnhimak: Şiddetli arzu, aşırı istek.
 Ejder-i zemin: Yer ejderhası (Mağma tabakası).
 Kûh-i şerer-feşanlar eder arzı lerzenâk: Ateşler saçan dağlar
 dünyayı titretir.
 Lerzenâk: Titreyen.
 Zerre-i cesime: Büyük zerre.
 Fanûs-i şem'var: Mum fenerine benzer.
 Muhit: Kaplayan.
 Tûdebetûde: Yığın yığın üstüne.
 Nesim-i pâk: Temiz hava. (havayı nesimi)
 Âlemsûmul: Âlemi kaplayan.
 Yemin: Sağ taraf.
 Cihat: Yanlar, taraflar, yönler.
 İnsilâk: Yola girmek.
 Zerrat: Zerreler.
 Kevn: Olma. Var olma. Varlık. Vücut.
 Neşve: Sevinç, Keyif, neşe.
 Neşve-i hayat: Hayat neşesi, sevinci.
 Cür'a (cur'a): Yudum.
 Helâk: Ölme.
 Husbîde: Uyumuş.
 Fıraş: Yatak.
 Şûlenâk: Parlak.
 Bikayt: Kayıtsız, tasasız, aldırılmaz, umursamaz.
 Vehim: Kuruntu. Olmayacak bir şeyin olacağını sanma.
 Bâk: Korku.
 Berveç-i iştirak: Ortaklaşa
 Eman: Korkusuzluk, eminlik. Sığınma, yardım dileme.

Açıklama:

1. Sonsuz bir toprak parçası olan dünyamız alt tarafı bir zerreden ibarettir. Dünyamızdan en küçük bir parça bile harice gidemez.

2. Yeryüzü (dünya) içi ateşle dolu olan yuvarlak bir cisimdir. Dışı ise (kışır-kabuğu), denizlerin ve nehirlerin açtığı yataklarla parça parça bir hale gelmiştir.

(Şairin dünyamızı içi ateş dolu yuvarlak bir cisme benzetmesi yerindedir. Gerçekten de dünyanın içi ateşle doludur. Mağma dediğimiz bu ateş kütesini yanardağların zaman zaman etrafa lavlar halinde püskürttüğü görülen olaylardanır.)

3. Dünyanın ateşle dolu olan içinin hacmi yanında, kabuğu, o kadar incedir ki, üzerine asma yaprağı döşenen bir kubbeye benzetilebilir.

4. Bu kışır (yani kabuk—dünyanın dış yüzü) bütün mahlûklara gece gündüz yiyecek yetiştirmeğe çalışır.

5. Yeryüzünün ejderi bazı bazı nefes alacak olsa işte o zaman ateşler saçan dağlar dünyayı titretir: (Mağma harekete geçer, kışır parçalanır, bu hareketten depremler ve yanardağlar meydana gelir.)

6. O büyük zerreyi (yer yuvarlağını) temiz hava (teneffüs etmeye yarayan hava) fenerin mumu kapladığı gibi kaplamış bulunmaktadır.

7. Öyle ki, âlemi kaplayan bu sofradan herkes gece gündüz kendine düşen payı almaktadır.

8. Sağı ve solu anlamamıza yardım eden bu nokta (dünya) olduğu gibi aklın evreni anlamak için yola çıktığı nokta da burasıdır.

9. Canlı varlıkların hepsi hayata geliş sevinçlerini burada (dünyada) tadarlar, Ölüm içkisini de burada (dünyada) içerler.

10. Herkes, içi ateş dolu olan bu topun üzerinde korku ve kuruntudan uzak olarak güvenlik içinde uyumaya devam etmektedirler.

“Sanatı karşısında akılları hayrete düşüren büyük sanatkârı ulularım. Kudretiyle âlimleri âciz bırakan Ulu Allah’ı takdis ederim.”

Kısa Yorum: Allah’ın büyüklüğüne ve kurduğu nizamı baki, içi ateş dolu olan dünyamız, üzerinde yaşayanları besleyerek büyütüyor. Doğumlarda, sevinç, ölümlerde de keder duyduğumuz yer, dünyamızdır. Bütün yıllarımızı ta ölünceye kadar korku duymadan kuruntuya kapılmadan bu yuvarlağın üzerinde geçiririz. Yaşarken dünyamızın endişe verici durumunu hiç mi hiç düşünmeyiz. Çünkü Allah, kâinatı yaratırken her şeyin kargaşadan uzak bir nizam dahilinde sürmesini istemiştir.

- 1 Dendan-ı şîre lokma olur ahuvan-ı zâr,
Bir gûsfendi tûme kılar gürg-i canşikâr.
 - 2 Bicürm iken gıda-yı anâkip olur meges,
Mâsum iken kebûteri şahin eder şikâr.
 - 3 Âciz iken ukaba giriftar olur keşef;
Gûk-i zaîfi kut edinir bivesile mâr.
 - 4 Bicünha makiyan-beçeyi çâkeder zegan,
Bisabıka düpare eder mûşu mûşhâr.
 - 5 Güncişk-i zârı bâşe-i perran helâk eder,
Eyler tezervi pençe-i gadrinde bâz hâr.
 - 6 Mâr-ı zemine lokma olur mürğ-i tîzper,
Mürğ-i havaya tûme olur mâhi-i bihar.
 - 7 Gavvası, hırs-ı gevher eder lokma-i nehenk;
Kebki ümid-i dâne eder telleye şikâr.
 - 8 Dürdane-i derunu için çâkolur sadef,
Âvâzıdır kafeste eden bûlbülü nizar.
 - 9 Bidesterin helâkine hâye olur sebep,
Katli-i semur-i zâra olur postu medar.
 - 10 Galip, zebunu kaidedir eylemek telef,
Yerde, havada, bahrde cârî bu gîr ü dar!
- Sûbhane men tahayyere fi sun'îhi-l-'ukul;*
Sûbhane men bikudrethi yâciz-ül-fuhul!

Kelimeler ve Tamlamalar:

Dendan: Diş.

Şîr: Aslan.

Ahuvan-ı zâr: İnleyen ahular.

Gûsfend: Koyun

Tûme: Yiyinti, azık. Lokma.

Gürg-i canşikâr: Can alıcı, öldürücü kurt.

Bicürm: Cürmü olmayan, kabahatsız.

Gıda-yı anâkip: Örümceklerin gıdası.

Meges: Sinek.

Kebuter: Güvercin.

Şikâr: Av.

Ukab: Karakuş, tavşancıl kuşu.

Giriftar: Tutulmuş, yakalanmış. Tutkun.
Keşef: Kaplumbağa.
Gûk-i zaif: Zayıf kurbağa.
Kut: Yaşamak için yenen şey. Yiyecek.
Bivesile: Sebepsiz.
Bicünha: Kabahatsiz.
Makiyan: Tavuk.
Makiyan-beçe: Tavuk yavrusu, piliç.
Mâr: Yılan.
Çâkeder: Parçalar.
Zegan: Çaylak.
Bisabika: Sabıkasız; Geçmişte işlenmiş suçu olmayan.
Düpare: İki parça.
Mûş: Sıçan.
Mûşhâr: Çaylak kuşu.
Güncişk: Serçe..
Zâr: Arık, bitkin. İnleyen.
Güncişk-i zâr: Arık serçe.
Bâşe: Atmaca.
Perran: Uçan, uçucu.
Helâk etmek: Öldürmek.
Tezerv: Sülün.
Pençe-i gadr: Zulüm pençesi.
Bâz: Doğan.
Har: Hor, hakir, aşağı, bayağı.
Mâr-i zemin: Yer yılanı.
Mürg-i tizper: Çabuk uçan kuş.
Mahi: Balık.
Mürg-i hava: Hava kuşu.
Bihar: Denizler.
Gavvas: Dalgıç.
Hırs-ı gevher: Mücevher bulma hırsı, tutkusu.
Nehenk: Timsah.
Kebk: Keklik.
Telle: Tuzak.
Dürdane: İnci tanesi.

Derun: İç.

Nizar: Arık, zayıf, bitkin.

Bidester: Kunduz.

Hâye: Yumurta.

Katl-i semûr: Sâmurun öldürülmesi.

Medar: Sebep. Vasıta.

Zebun: Âciz, kuvvetsiz, zayıf, güçsüz.

Telef eylemek: Yok etmek, öldürmek.

Gîr ü dar: Savaş, kavga.

Cârî: Geçmekte olan, geçer olan.

Açıklama:

4

1. İnleyen ahular, arslanın dişine bir lokmadır. (lokma olur) Bir koyun ise can avlayan (can alan) kurt için sadece bir yiyintidir.

2. Sineğin hiçbir kabahatı yokken örümceklere gıda olur. Güvercin de masum olduğu halde, şahinin avı olmaktan kurtulamaz.

3. Güçsüz kaplumbağa da tavşancıl kuşunun esiri olur; yılan da hiç suçu bulunmayan (gücü olmayan) kurbağayı kendine yem yapar.

4. Alıcı kuş, kabahatı olmayan piliçleri parçalar; aynı durumda olan sıcanı da iki parça eder.

5. Yüksekte uçan atmaca küçücük serçeyi öldürür. Doğan da sülünü pençesine geçirmekte zorluk çekmez.

6. Hızlı uçan kuşlar yer yılanına lokma olurlar. Denizlerde yaşayan balıklar da uçan kuşların yemi olurlar.

7. Dalgıcın mücevher (inci bulma) tutkusu, timsaha yem olmasına sebep olur. Kekliğin tuzağa düşmesine sebep taneleri yemek ümididir.

8. Sedefin parçalanmasına sebep içindeki inci içindir. Bülbülün güzel sesidir ki, onun kafeste inlemesine sebep olur.

9. Kunduz, yumurtası için öldürülür. Samurun öldürülmesine sebep ise postundan, kıymetli kürkünden ötürüdür.

10. Kuvvetlinin zayıfı yok etmesi öteden beri bir kuraldır. Bu savaş, yerde, havada, denizde hükmünü yürütmektedir. (Hâlâ sürmektedir.)

“Sanatı karşısında akılları hayrete düşüren büyük sanatkârı ulularım. Kudretiyle âlimleri âciz bırakan Ulu Allah’ı takdis ederim.”

Kısa Yorum: Dünya yaratıldığından beri kuvvetli daima zayıfı ezmış ve yok etmiştir. Her canlı, kendinden güçsüzü bulduğu anda öldürmekten çekinmez. Buna bir yerde mecburdur da. Çünkü hayatını idame ettirebilmesi ve neslinin devamı buna bağlıdır. Her zaman kuvvetli zayıfı yok edecektir. Bu mücadelenin sonucu olarak umumî bir tekâmülün meydana geldiği de bir gerçektir.

Ziya Paşa, Bu mücadelenin trajik oluşundan müteessirdir. Ancak bu teessürünü bu olayların bir nizam (kural) dahilinde sürmüş olması giderir.

Tercî-i Bend’in yazıldığı 1859 yılında Charles Darwin, *On the Origin of Species by Means of Natural Selection* (Tabiî İstifâ Yoluyla Türlerin Meydana Gelişi) adlı eserini neşretmişti.

Ziya Paşa, Tercî-i Bend’inde (selection) (istifâ)’yı kabul etmez. Değişmeleri, Allah’ın başlangıçtan beri koyduğu büyük nizamın bir sonucu olarak kabul eder.

- 1 Gâh âfitâb ü gâh kevâkib gehi cemâd,
Oldu ilâh-ı mû'tekad-ı zümre-i ibâd.
- 2 Geh icl ü gâh âteş ü Yezdân u Ehrimen,
Geh nûr u zulmet oldu kazâyâ-yı itikad.
- 3 Akl ü cemâl aşk İlâh oldu bir zaman
Bütlerle doldu bir nice yıl cümle-i bilâd.
- 4 Encâm erdi nevbet-i tevhîd-i zât-ı Hak
Geldi zuhûra bunda da bin fitne, bin fesâd.
- 5 Geh ayn ü gâh gayr sanıp halk u Hâlık'ı,
Geh cem'a gâh farka ukûl etti i'timad.
- 6 Oldu hezâr zât denip geh sıfâta ayn,
Bir aslda gehî nice asletti ittihad.
- 7 Her şahs nefis unsuruna nisbet eyleyip,
Aklınca bir ilâh-i müşahhas eder murâd.
- 8 Yekdigere ne rûtbe muhalifse şahs u akl
Âlemde ol kadar mütehâliftir i'tikâd.
- 9 Hikmet budur ki âherine hasmolar bilip,
Her kavm kendi mesleğini menhec-i sedâd.
- 10 Ammâ bu ihtilâf ile maksûdu cümlelerin,
Bir hâlika hulûs ile etmektir inkıyâd.

Sübhone men tahayyere fi sun'ihî-l-'ukul;
Sübhone men bikudrethi yâciz-ül-fuhul!

Kelimeler ve Tamlamalar:

Gâh: Bazen.

Âfitâp: Güneş.

Kevâkip: Yıldızlar.

Mutekad: İnanılan, itikad olunan şey.

Zümre-i ibat: Kullar topluluğu.

Icl: Buzağı.

Yezdan: Zerdüş dininde "hayır ilâhı".

Ehrimen: Zerdüş'tlerin inandıkları iki tanrıdan kötülük ve karanlık tanrısı. Şeytan, fenalık.

Zulmet: Karanlık.

Kazâyâ: Kaziyeler, doğru hükümler.

Cemal: Güzellik, yüz güzelliği.

Bilât: Beldeler, şehirler.

Tevhid: Allah'ın birliğine inanma.

Encam: Son.

Fitne: Azdırma, baştan çıkarma. Karışıklık. Ara bozma.

Fesat: Bozukluk. Ortaklığın birbirine düşüp karışması, karışıklık, kargaşa.

Gayr: Başka.

Cem etmek: Toplamak.

İtimat: İnanma, güvenme.

Halik: Yaratıcı, Allah.

Ukul: Akıllar.

Sıfat: Bir kişi veya bir şeyin hali. Şekil, çehre, beniz, dış görünüş.

Ayn: Göz. Pınar, kaynak. Bir nesne veya kimsenin kendisi. Gözle görülen ve meydanda olan eşya.

İttihat: Birleşme, bir olma.

Unsur: Bileşik cisimleri meydana getiren basit cisimlerden her biri. Madde, esas, kök.

Müşahhas: Şahıs suretine girmiş. Şahsı belirtilmiş, tanıtılmış. Tecessüm ettirilmiş. somut.

Murâd: İstek. Maksat.

Muhalif: Uymaz. Karşıt. Aksi taraf veya fikirde olan.

Mütehalif: Değişebilir, değişken.

Hasm: Düşman.

Menheç: Açık, geniş, yol.

Sedat: Doğruluk. Doğru ve haklı şey. Akıl.

Maksud: Meram olunan, dilenilen şey. İstek, murat.

İnkıyad: Boyun eğme. Kendini teslim etme.

Hulûs: Halislik, saflık, doğruluk. Samimîlik. Yaltaklanma.

Hâlik: Yaratıcı, Allah.

Açıklama:

5

1. İnsanlar, bazen güneşe, bazen yıldızlara bazen de cansızlara Allah diye kulluk ettiler.

2. Bazen öküz, bazen ateş, kimi vakit Yezdan ve Ehrimen, bazı zamanda nur, bazen karanlık, inanç konusu oldu.

3. Bir müddet akıl, güzellik ve aşk ilâh olarak kabul edildi. Şehirlerin hepsi putlarla doldu.

4. En sonunda Allah'ın bir olduğuna (birliğine) inanma dönemi başladı. Ama bu sefer de bu inanma işine bin fesat, bin fitne karıştırıldı.

5. Halk, yaratan ile yaratılanı kimi zamanlar bir olarak kabul ettiler, bazen de ayrı saydılar. Yani yaratan ile yaratılanı bazen birleştirip bazen ayırdılar.

6. Bazen Allah'ın "sıfatları" ile kendisi bir tutuldu ve bu yüzden binlerce "Tanrı sıfatı"ndan ötürü Tanrı benliği ortaya çıktı. Tanrılar çoğaldı. Bu yüzden bir asılda birçok asıl birleşti.

7. Her şahıs, kendi isteğine göre somut bir Allah tasavvur etmeğe başladı.

8. Şahıslar ve akıllar birbirlerine ne kadar karşıt iseler inanışlar da o kadar değişken olur.

9. Gerçek odur ki, her kavim tuttuğu inanma yolunu biricik doğru yol kabul ederek başkalarına, kendi gibi düşünmeyenlere düşman olur.

10. Bu farklılıklara rağmen herkesin bir isteği vardır: O da, bir yaradana içtenlikle itaat etmek, inanmak ve tapmaktır.

"Sanatı karşısında akılları hayrete düşüren büyük sanatkârı ulularım. Kudretiyle âlimleri âciz bırakan Ulu Allah'ı takdis ederim."

Kısa Yorum: Dünya yaratıldığından beri insanlar, (maddî veya mânevi yönden) üstün gördüklerine (canlı, cansız) tapmaktan kendilerini alamamışlardır. Uzun süren bu devreden sonra Allah'ın Birliği'ne inanma dönemi başlamıştır. Ancak bu dönemle birlikte fitne ve fesad da at oynatmaya başlar. İnsanların kendi akıllarına göre müşahhas Tanrı tasavvur etmeleri döneminde ise işler iyice karışmıştır. Çünkü her kavim Tanrısını diğer kavimlerin Tanrılarından üstün görmüş ve asırlarca birbirini takip eden savaşların çıkmasına sebep olmuştur. 20.yüzyılda bile din ve mezhep çekişmeleri bitmiş değildir.

Ancak burada önemli bir gerçeği de gözler önüne sermek yerinde olacaktır kanaatındayım: İnsanlar, tarih sahnesine çıkışlarından itibaren muhakkak surette bir Tanrıya tapmak ihtivağını duymuşlardır.

- 1 Güller güler, figanla geçer ömr-i andelip,
Bîmâr ihtizârda, ücret diler tabib.
- 2 Mânend-i lâşe nâ'ş-ı tüvânger zelil ü hâr,
Kerkes-misâl vâris ü gassâl nâsekîb.
- 3 Bâlîn-i nâza hâce-i şehîr eyler ittikâ,
Hâk-i mezellet üzre yatur aç bir garip.
- 4 Pertev-fürûz-ı bezm-i tarab şem'i handeriz,
Pervâne-i şikesteper üftâde-i lehip.
- 5 Sûm u basal çü nergis ü lâle küşadelep,
Mahbus-i künci mahfaza-i tengnâda tıyb.
- 6 Bister-nüvâz-ı izz ü safa ahmak-ı hasîs;
Külhan-nişin-i züll ü hevan âkıl-ı hasib.
- 7 Geh devlet-i cihandan eder cehl behre-yâb,
Geh lokma-i işâdan eder akl bî-nasîb.
- 8 Makbûl-i bezm-i sohbet olur müfsid-i leîm,
Menfûr-i tab'-ı âlem olur nâsîh-ı musîb.
- 9 Gâhî muhakkar-ı cühelâ şâir-i belîğ,
Gâhî müsahhar-ı humaka fâzıl-ı edîb.
- 10 Bir âcizin maîşeti noksan-pezîr olur
Bir zâlimin umûru eder kesb-i ferr ü zîb.

*Sübhone men tahayyere fî sun'ihî-l-'ukul;
Sübhone men bikudretihi yâciz-ül-fuhul!*

Kelimeler ve Tamlamalar:

Figan: Bağırıp çağırma. İnleme. Hayıflanma. Ağlama, fer-yat.

Ömr-i andelip: Bülbülün ömrü.

Bîmar: Hasta.

İhtizar: Ölümüne hazır olma. Can çekişme.

Manend-i lâşe: Leşe benzer, leş gibi.

Nâ'ş: İçinde ölü bulunan tabut. Kefene sarılıp tabuta konmuş olan ölü.

Tüvanger: Zengin. Mal, mülk sahibi.

Zelil: Hor, hakir, alçak.

Kerkes: Akbaba.

Kerkes misal: Akbaba gibi, ona benzer.

Gassal: Ölü yıkayıcı.

Vâris: Mirasçı, mirasa konan, miras yiyen.

Nâşekib: Sabırsız, dayanamayan. Çabuk usanan.

Bâlîn: Yastık.

Bâlîn-i nâz: Naz yastığı.

Hâce: Efendi, ağa, sahip. Öğretmen. Hoca.

Hâce-i şehîr: Şehir efendisi.

Hâk-i mezellet: Mezellet toprağı, itibarsızlık, horluk toprağı.

İttikâ: Dayanma, yaslanma.

Pertev: Işık, parlaklık, aydınlık.

Fürûz: Parlatan (aydınlatan anlamıyla kelimelere eklenir. Cihanfürüz, dîlfürüz gibi).

Pertev-fürûz: Aydınlatan, nurlandıran, şevk saçan.

Bezm: Konuşma, yiyip içme meclisi. İçki meclisi.

Tarab: Sevinç, şenlik. Sevinçten gelen coşkunluk.

Bezm-i tarab: Şenlik meclisi.

Şem': Mum.

Handeriz: Gülüp duran.

Pervane: Işık etrafında dolaşan küçük gece kelebeyi.

Şikesteper: Kanadı kırık, kanadı kırılmış.

Üftade: Düşmüş. Düşkün. Biçare. Âşık.

Üftade-i lehip: Alevî aşığı.

Sûm: Sarmısak.

Basal: Soğan.

Çü: Gibi.

Küşadelep: Dudağı açık.

Künç: Köşe, bucak.

Tengna: Darlık, sıkıntı. Dar boğaz. Dar yer, mezar.

Tıyb (tîp): Güzel koku, güzel kokulu şey.

Bister: Döşek.

Nüvaz (nevaz): Okşayıcı, okşayan anlamıyla kelimelere eklenir.

İzz: Değer. Yücelik. Güçlülük.

Zül: Zillet, aşağılık, alçaklık.

Hevan: Aşağılık, horluk, zelil olma.

Hasip: Kendisinde değer olan.

Devlet-i cihan: Dünyanın devleti, nimetleri.

Hasis: Cimri, pinti. Ufak, değersiz, âdi.

Behreyab: Hisseli, nasipli.

İşâ: Akşam.

Lokma-i işâ, Akşam yemeği.

Makbul: Herkes tarafından kabul olunan, red ve inkâr olunmayan. Geçerli olan.

Makbul-i bezm-i sohbet olur: Sohbet meclisinin kabulü olur.

Müfsit: Fesatçı, karıştırıcı.

Leîm: Alçak, ayıplanmaya lâyık.

Müfsid-i leîm: Alçak fesatçı.

Menfur: Nefret olunmuş.

Nâsih: Nasihat eden, öğüt veren.

Musîb: Doğru, isabet eden, yanılmayan.

Muhakkar: Hakir görülmüş, horlanmış, alçaltılmış.

Cühelâ: Cahiller.

Şair-i belîğ: Belagatlı şair. Şiiri düzgün ve sanatlı olan şair.

Akl (akıl) (-.) (L ince okunmalıdır): Akıllı.

Müsahhar: Büyülenmiş. Büyü ile aldanmış. Boyun eğmiş.

Ele geçirilmiş, tutkun. Maskara olmuş.

Müsahhar-ı humaka: Ahmakların maskarası.

Fâzıl: Faziletli, malûmatlı.

Maişet: Yaşayış, yaşama. Yaşamak için gereken şeyler.

Noksanpezir: Noksan kabul edici, az.

Umur: İşler, maddeler, şeyler.

Kesb: Kazanma, kazanç. Edinme.

Fer: Parlaklık, aydınlık. Süs.

Zîb (ziyb): Süs.

Açıklama:

6

1. Güller gülerken (kokularını etrafa salarken) bülbül ömrünü feryatla geçirir; hasta ölüm halindedir, doktor ücret ister.

2. Zenginin cesedi, horlanarak bir tarafta beklerken, mirasa konanlarla ölü yıkayıcılar akbabalar gibi sabırsızdırlar.

3. Zengin şehir efendisi bin naz ile yastığına yaslanır. Aç bir garip ise sefalet içinde hayatını sürdürmeye çalışır.

4. Etrafa ışıklar saçan mum, neş'e ve coşkunkluk meclisini aydınlatır. Kanadı kırılmış olan pervane, alevin tutkunudur, ona âşıktır. (Bu yüzdendir ki, onun kucağına atılır.)

5. Sarmısakla soğan, nergisle lâle gibi zambakgiller ailesine mensup olan bitkiler kokularını açıkta etrafa saçarken (esans) cinsinden güzel kokulu şeyler, bir mahfaza içine hapsedilmiştir.

6. Değeri olmayan ahmak zevk ve safa yatağında yatar; soylu ve akıllı olanlar ise alçaklık ve hakaret külhanında, sefil bir biçimde perişan olarak yaşarlar.

7. Cehâlet, çok zaman dünya nimetlerinden payını alır; buna karşılık bazen akıl (akıllı), akşam yemeği bulamaz.

8. Alçak kıskırtıcı sohbet meclislerinde itibar görür, beğenilir; akla yakın öğütler veren kişilerden nefret edilir.

9. Kimi vakit sözü değerli bir şair, cahillerin hakaretine maruz kalır; bazen bilgili bir edip ahmakların maskarası haline gelir.

10. Bir yoksul geçimini sağlayamazken, bir zalimin ise her işi yolunda giderek gelişir, büyür.

*“Sanatı karşısında akılları hayrete düşüren büyük sa-
natkârı ulularım. Kudretiyle âlimleri âciz bırakan Ulu Allah'ı
takdis ederim.”*

- 1 Yârâb neden bu dehrde her merd-i zû-fünûn,
Olmuş belâ-yı akl ile ârâmdan masûn.
- 2 Yârâb niçin bu arsada her şahs-ı ârifin,
Mikdâr-ı fazlına göre derdi olur füzûn.
- 3 Herhangi sûya atf-ı nigâh etse bî-huzur,
Herhangi şeye sarf-ı hayâl etse akli dîn;
- 4 Mümkün müdür hakikat-i eşyâyı vezn ü derk,
Mîzan-ı akla dirhem-i tâdil iken zunûn.
- 5 Küncîde-i basîret olur mu bu acz ile,
Haysiyyet-i havâdis ü keyfiyyet-i şuûn,
- 6 Gûya ki bunca mihnet ü gam az gelip olur,
Bir de tahakküm-i cühelâ ile bağı hûn.
- 7 Bilmem ki muktezâ-yı nizâm-ı cihân mıdır?
Dâim cihânda câhil olur mes'âdet-numûn.
- 8 Cârî cihân cihân olalıdır bu kaide:
Bir ahmak-ı denîye olur ehl-i dil zebûn.
- 9 Nâdân, firaz-ı izz ü saadette serfiraz,
Dânâ, hazîz-i acz ü mezellette ser-nigûn.
- 10 Nâdânı kâm-perver eder tali'-i bülend,
Ehl-i kemâli sâil eder baht-ı vajgûn.

*Sübhone men tahayyere fi sun'ihî-l-'ukul;
Sübhone men bikudrehi yâciz-ül-fuhul!*

Kelimeler ve Tamlamalar:

Merd-i zû-fünûn: Bilgisi olan insan.

Belâ-yı akl: Akıl belâsı.

Masûn: Korunmuş, korunan.

Ârâm: Dinlenme, rahat etme..

Şahs-ı ârif: Bilen şahıs, bilgili adam.

Miktar-ı fazl: Faziletin derecesi.

Fazl: Artıklık. Üstünlük. Kerem. Bilgilere mahsus olgunluk. Olgunluk, bilgi.

Füzun: Çok fazla, ziyade.

Sûy: Taraf.

Atf-ı nigâh etse: Baksa.

Bihuzur: Huzursuz.

Sarf-ı hayâl: Hayal kurmak, düşünmek.

Dûn: Aşağı. Altta, aşağıda olan. Alçak kimse.

Hakikat-ı eşya: Eşyanın esası, ne olduğu.

Vezn: Tartma, tartı. Ağırlık.

Derk: Bir şeyin dibine varma, iyice anlama.

Mizan-ı akl: Akıl terazisi.

Tadil: Dengelemek.

Zunûn: Zanlar, şüpheler.

Küncide: Sığmış, sığıştırılmış.

Şuun: Olaylar, işler.

Mihnet: Zahmet, eziyet. Sıkıntı, dert. Belâ, musibet.

Tahakküm-i cühelâ: Cahillerin, bilmezlerin hükmetmesi.

Hûn: Kan.

Nizam-ı cihan: Cihanın intizamı.

Mes'adet: Saadet, kutluluk, bahtiyarlık.

Nümûn: Sıfat terkiplerinde "gösteren" anlamıyla kullanılır.

Cârî: Akan akıcı. Geçmekte olan. Tedavülde bulunan, geçen, kullanılan.

Ahmak-ı denî: Alçak ahmak.

Ehl-i dil: Gönül işlerinden anlayan, gönül erbabları. Allah'ı iyice anlamış kimseler.

Zebûn: Zayıf, kuvvetsiz, güçsüz.

Nâdân: Bilmez, cahil. Kaba, nobran, terbiyesiz.

Firaz: Yükseklik, çıkış.

Serfiraz: Başını yükselten, benzerlerinden üstün olan.

Dânâ: Bilen, bilici, âlim.

Hazîz: En aşağı ve alçak yer.

Mezellet: Düşkünlük, alçaklık.

Sernigûn: Baş aşağı, tersine dönmüş. Talihsiz, bedbaht.

Kâm: Arzu, istek.

Perver: Bu kelime ile sıfat terkipleri yapılır: Besleyici, besleyen. Terbiye eden, yetiştiren. Seçip alan. Seven.

Kâmperver: Arzusuna kavuşan, muradına eren.

Tali-i bülend: Yüksek talih

Ehl-i kemal: Olgun, bilgili adam.

Sail: Dilenci.

Vajgûn: Ters, aksi, uğursuz, kötü.

İzzet: Değer, itibar. Şeref, yüksek mertebe. Kudret, kuvvet.

Açıklama:

7

1. Allah'ım, bu dünyada her bilgili insan, neden akıl belâsıyla (aklı olduğu için) rahattan uzak kalmıştır?

2. Allah'ım dünya yüzünde, bilgili kişilerin dertleri niçin olgunlukları oranındadır? Olgunlukları arttıkça dertleri de artmaktadır.

(Olgun insan düşünen, olayları takip eden, önemli olaylardan sonuçlar çıkarabilen insandır. Böyle bir insan, elbette olayların sonuçlarından çok zaman müteessir olacaktır. Vatanını ve insanlığı tehdit eden olaylardan ise derin endişe duyacak ve tasalanacaktır. Kişilerin olgunlukları arttıkça, her olayın sebebini, nasıl sonuçlanabileceğini ve bu sonuçların topluma vereceği zararları önceden kestirip sezebildiği için dertleri de o nispette artacaktır.)

3. Kişi hangi tarafa baksın huzursuzdur. Herhangi bir iş için hayal kursa akli almaz, akli yetersiz kalır.

4. Zanlar, şüpheler, akıl deneyen teraziye değiştiren dirhemler gibi vazife görürken, eşyanın içyüzünü (gerçeğini) tartmak ve anlayabilmek mümkün olabilir mi?

5. Aklın ve anlayışın bu beceriksizlik ve güçsüzlüğü ile olayların esas ve niteliğini anlayabilmek, sezebilmek kabil midir, kabil olabilir mi?

6. Bilgili kişiye bu kadar sıkıntı ve gam sanki az geliyormuşcasına bir de cahillerin baskısından doğan ıstırap ve işkenceye katlanmak mecburiyeti doğar.

7. Dünyada cahil kişilerin mutlu olmaları cihanın intizamı bakımından muhakkak gerekli midir?

8. Dünya dünya olalıdan beri bu hep böyle devam etmiştir: Gönül adamları, Allah'ı iyi anlamış kimseler bön bir alçağın elinde güçsüz kalıp oyuncak olmaktan kendilerini kurtaramamışlardır.

9. Cahil, böylece şeref ve mutluluk mevkiinde yükselirken, bilgin aşağılık çukuruna tepe taklak yuvarlanır.

10. Yüksek, iyi tâlii, cahili isteklerine erdirip rahata kavuşturduğu halde, kötü, uğursuz talii, bilgili, olgun adamı dilenci durumuna düşürerek mutsuz eder.

“Sanatı karşısında akılları hayrete düşüren büyük sanatkârı ulularım. Kudretiyle âlimleri âciz bırakan Ulu Allah’ı takdis ederim.”

- 1 Düştü cüdâ naim-i safâdan Ebülbeşer,
Oldu Halîl'e tecrübe-geh gerden-i püser.
- 2 Yâkûb'u kıldı firkat-i ferzend eşkbâr,
Oldu cenâb-ı Yûsuf'a çâh-ı belâ makar.
- 3 Eyyûb'u illet-i beden inletti zâr zâr,
Minşâra eyledi Zekerriyyâ fedâ-yı ser.
- 4 Başı kesildi gadr ile Yahyâ-yı mürselin,
Düştü hezâr mihnete İsî-i bî-peder.
- 5 Tâif'de nâ'li lâ'le dönüp oldu hem şikest,
Yevm-i Uhud'da dürre-i nâb-ı Peyâmber.
- 6 Taş bağladı mucâ'a ile batn-ı pâkine,
Dünyaya râğbet eylemedi Seyyidü'l-beşer.
- 7 Te'sîr-i semle eyledi Sıddîk irtihâl,
Oldu şehîd-i tîğ-i kazâ âkibet Ömer.
- 8 Encâm erdi Câmi-i Kur'an şehâdete,
Âhir cenâb-ı Hayder'e de etti tîg eser.
- 9 Mesmûmen etti zât-ı Hasan Adn'e intikal,
Mazlûmen oldu Şah-ı şehîdân bürîde-ser.
- 10 Her kimde aşk gâlib ise kurb-ı Hazret'e
Ol denlû anda derd ü belâdır füzunter.

*Sübhone men tahayyere fî sun'ihî-l-'ukul;
Sübhone men bikudrethi yâciz-ül-fuhul!*

Kelimeler ve Tamlamalar

Cüdâ: Ayrılmış, ayrı düşmüş.

Ebülbeşer: İnsanların babası, Âdem Peygamber.

Halîl: Halîl-ul-lah yani İbrahim Peygamber.

Naim-i safa: Cennet nimetleri.

Gerden-i püser: Oğlunun boynu.

Yâkûp (Ya'kub): Peygamber Yakub. Oğlu peygamber Yûsuf'un başına gelenler dolayısıyla ün almış, edebiyatta gam, kaygı sembolü olmuştur.

Firkat: Ayrılık.

Ferzend: Oğul, çocuk.

Eşkbâr: Gözyaşı yağdıran, çok ağlayan.

Cenâb: Taraf, yön. Büyütme, ulu görme.

Çâh-ı belâ: Belâ kuyusu.

Makar (makarr): Durulan yer, karar-gâh. İlamet yeri.

Eyyûb: İsa'dan 1800 veya 800 yıl önce gelmiş olan İsrailoğulları peygamberlerindendir. Kavmini dine çağırdığı zaman kendisine yedi kişi uymuştur. On oğlunu kaybetmiş, malı mülkü elinden çıkmış, korkunç bir hastalığa tutulup etleri çürüyüp kurtlar yemiştir. Acılara sabırla göğüs germiş ve Allah'a şükretmiştir. Sonunda iyileşip zenginleşmiş, çocukları da olmuştur.

İllet-i beden: Bedenin hastalığı, illeti.

Zekerriyâ: "Kur-an-ı Kerim"de adı geçen peygamberlerden biri. M.Ö.1.yy. Vaftizci Yahya'nın babası. Çok yaşlıyken bir oğlu oldu. Bir sebepten ötürü öldürölmek istendi. O da bir ağacın kovuğuna saklandı. Kendisini ağaçla birlikte ikiye böldüler.

Yahya: İbranî peygamberi. Zekerriya Peygamber'in oğlu. İhtiyar yaşında bir erkek çocuğu olsun diye Allah'a yalvaran Zekerriya Peygamber'in duası kabul edildi ve Yahya dünyaya geldi. Yahya önceleri Tevrat'ın şartlarına uygun olarak yaşıyordu. İsa dünyaya gelince Yahya onu vaftiz etti. Bundan sonra Yahya'ya "Vaftizci Yahya" denilmeye başlandı. Bu sıralarda İsrailoğullarından Herodes Antipos'un üvey kardeşi Herodes, Philippos'un karısı Herodias ile evlenmek istedi, ve durumu Yahya'ya sordu. Yahya buna razı olmadı. Ve nikâhlarını kıymadı. Bu yüzden kız ve annesi Yahya'ya kin beslemeye başladılar. Bu iki kadının ısrarları üzerine Kudüs Kumandan'ı, Yahya'yı yakalatarak anne ve kızın gözleri önünde öldürttü ve kesik başını bir tepsiye koydurttu.

İngiliz yazarlarından Oscar Wilde, bu konuyu Salome adlı piyesinde işlemiştir. Bakınız, bir perdelik dram, Hilmi Kitabevi, 1944.

Gadr: Vefasızlık, acımazlık. Haksızlık.

Mürsel: Peygamber.

Hezâr: Bin. Pek çok.

İsî: Peygamber Hazret-i İsa.

İsî-i bîpeder: Pedersiz, babasız İsa.

Nâ'l: Ağaç ayakkabı.

Lâ'l: Şarap gibi kırmızı şeyler hakkında kullanılan mecaz.

Burada: Kan.

Şikest: Kırma.

Yevm-i Uhud: Uhud günü. Uhud gazası anlatılmak istenmiştir: Medineli Müslümanlarla, Mekkeli müşrikler arasında mart 625'te yapılmış olan savaş.

Dürre: İnci tanesi.

Nâb: Azıdışi, gözdişi.

Dürre-i nâb: İnciye benzeyen azıdışi.

Mücâ'a (mecaa): Açlık.

Batn-ı pâk: Temiz karın.

Seyyidü'l-beşer: İnsanların efendisi, Hazret-i Peygamber.

Sem: Zehir.

Sıddîk: Birinci Halife Ebubekir'in lakabı.

İrtihal: Ölme. Göç etme. Bir yerden başka bir yere gitme.

Tîğ: Kılıç.

Tîğ-i kaza: Kaza kılıcı.

Âkibet (âkıbet): Son, bitim. Sonuç.

Encâm: Son.

Câmi-i Kur'an: Kur'an'ı cem eden, toplayan, bir araya getiren.

Şehadet: Din uğrunda ölme, şehid olma.

Âhir: Son, sonraki. En son.

Hayder: Kelimenin asıl anlamı "aslan"dır. Hazret-i Ali'ye lakap olmuştur. Mecaz anlamı: Yürekli, yiğit.

Mesmûmen: Zehirlenerek, zehirlenmiş olarak.

Adn: Cennet.

İntikal: Bir yerden bir yere geçme. Göçme. Ölme, ahrete göçme. Anlama, kavrama.

Mazlûmen: Zulme kurban olarak.

Şah-ı şehidan: Şehitlerin şahı, (Haz.Hüseyin).

Bürîde ser: Başı kesilmiş.

Kurb-ı Hazret: Allah'a manevî yakınlık.

1. İnsanların babası sayılan Âdem Peygamber, cennet nimetlerinden uzak düştü. Halil (İbrahim Peygamber) oğlunun boynunun kesilmesi emriyle imtihan edildi.

2. Yakûb, oğlundan ayrıldığı için acı gözyaşları dökmüştür. Yusuf, kuyuya atılarak belâya uğramıştır.

3. Hazret-i Eyyûb'u bedenindeki hastalık sürekli olarak inletti. Zekerriya'nın başı testereyle kesildi.

4. Yahya Peygamber'in başı bir hiç uğruna ve acımasızca kesildi. Babası olmayan İsa bin türlü derde düşer oldu.

5. Hazret-i Peygamber'in Taif'de ayakkabısı kanla doldu. Ulud savaşı gününde ise inci dişi kırıldı.

6. Hazret-i Peygamber, açlık yüzünden temiz karnına taş bağladı ve böylece dünyaya önem vermediğini göstermiş oldu.

7. Ebubekir zehirlenmek suretiyle öldürüldü. Ömer, en sonunda, bir kader kılıcı ile şehit edildi.

8. Sonunda Kur'an'ı toplayıp düzenleyen Hazret-i Osman da şehit edildi. Hazret-i Ali de şehit olmaktan kurtulamadı.

9. Hazret-i Hasan, zehirlenmek suretiyle cennete göç etti. Zulme kurban olarak Hüseyin'in de başı kesilerek şehid edildi.

10. Görüldüğü gibi Allah'ı kim çok seviyorsa ona manevî yakınlık gösteriyorsa, acıyı da en çok bu gibi şahıslar çekmektedir.

“Sanatı karşısında akılları hayrete düşüren büyük sanatkârı ulularım. Kudretiyle âlimleri âciz bırakan Ulu Allah'ı takdis ederim.”

Kısa Yorum: Allah'ı çok seven ve ona mânevi yönden yakınlık gösterenler, dünyada herkesten daha çok acı çekmek mecburiyetinde kalmışlardır. Allah'ın o gibi kişilere reva gördüğü acılar, onları bir yerde sınamak, sevgilerinin gerçek olup olmadığını anlamak içindir. Çokları, birer “Hallac-ı Mansur” gibi sevgiden doğan acılarla can vermişlerdir. Ne büyük tecellidir ki, kalplerindeki Allah sevgisi, öldükten sonra da insanları yakmaya devam etmiş, onları Allah'a yakınlaştırmadaki vazifelerini eksiksiz yerine getirmişlerdir. Yunus Emre bir dörtlüğünde şöyle der:

Aşkın âşıklar öldürür
Aşk denizine daldırır
Tecelli ile doldurur
Bana seni gerek seni

- 1 Kimdir bu aczi hâs kılan nev’-i âdeme?
Kimdir bu nev’i eşref eden cümle âleme?
- 2 Şeytân ü nefsi kimdir eden âlet-i şürur?
Kimdir koyan zebûn-ı hevâyı cehenneme?
- 3 Mansur’u kim düşürdü Enelhak diyârına?
Kim verdi hükm katli için şer’i ekreme?
- 4 Kimdir şarâbı hürmet ile telhkâm eden?
İ’mal-i câm ü bâdeyi kim öğretten Cem’e?
- 5 Kimdir Yehûd’u münkir-i i’câz-ı Hak eden?
Kimdir Mesîh-i nefh kılan zât-ı Meryem’e?
- 6 Kimdir veren cesâret-i şerr ü fezahati
Süfyân’a Ca’de’ye Şemr’e İbn-i Mülcem’e?
- 7 Kimdir Nasîr-i Tus’u Hulâgû’ya sevk eden?
Müstâ sım’ı kim etti karîn İbn-i Alkam’e?
- 8 Kimdir veren alîle tedâvîye ihtiyaç?
Kimdir koyan meziyyet-i ıslâhı merheme?
- 9 Zenbûr kimden eyledi tahsil-i hendese?
Bülbüllere kim eyledi talim-i zemzeme?
- 10 Kimdir bu kârgâha çeken perde-i hafâ?
Kimdir veren tasavvur-ı teftiş âdeme?

*Sübhone men tahayyere fî sun’ihi-l-’ukul;
Sübhone men bikudretihi yâciz-ül-fuhul!*

Kelimeler ve Tamlamalar:

Hâs: Hususî, mahsus, özel.

Nev’i âdem: İnsan sınıfı.

Eşref: Pek şerefli, itibarlı.

Şürur: Şerler, kötülükler.

Zebûn-i heva: Hevesine, isteklerine mağlup olan, sefih adam.

Mansur: 922 tarihinde “Enelhak: Ben Allah’ım” dediği için asılarak öldürülen ünlü sofi, Hallac-ı Mansur.

Şer’i ekrem: Haz. Muhammed’in şeriatı, din kanunu.

Hürmet: Onur, şeref, haysiyet. Saygı, sayma. Parçadaki anlamı: Haram olma.

İethkâm: Damağı acılaşmış. Acıklı. Meyus.

İmal-i câm ü bade: Şarabı ve kadehi imal etme, yapma.

Cem: İran Pişdadiyan hükümdarlarından dördüncüsü olan Cemşid. Şarabı bulan masal hükümdarı.

Yehûd: Yahudi.

Münkir: İnkâr eden. Kabul etmeyen. Mezarda soru soracak olan iki melekten biri.

İcaz-ı Hak: Allah'ın mucizeleri.

Mesîh: Hazret-i İsa'nın lakabıdır.

Nefh: Üfleme, şişirme.

Meryem: İsa Peygamber'in annesi.

Şerr: Kötülük, kötü adam. Kavgâ, gürültü.

Fezahat: Rezalet, rüşvalık, ayıp. Kötülük.

Süfyan, Cade, Şemir, Mülcem: Hazret-i Ali'ye ve ailesine eza ve cefa eden ve öldüren adamlar. Hazret-i Ali'yi Mülcem, Hazret-i Hüseyin'i de Şemir öldürmüştür.

Hulâgû: Cengiz'in torunu. İlhaniye devletinin ilk hükümdarı.

Nasir-üd-din-i Tusî: Değerli bir heyet bilgini. Meraga rasathanesinin kurucusudur. Bununla beraber Hülâgu'yu Bağdad'ı almak için teşvik etmiştir. Hulâgû, Tusi'yi mahpustan kurtarmış ve kendi hizmetine almıştır.

Müsta'sım: Son Abbasi halifesi.

İbn-i Alkam: Musta'sım'ın veziridir. Halifeyi, Hülâgû'nun, kızını oğluna vermek istediği ve kendisini davet ettiği bahanesiyle kandırarak Hülâgû'nun huzuruna götürmüş ve orada idam ettirmiştir. Bu yüzden "İbn-i Alkam" adı, İslâmî edebiyatta, iyilik edene kemlik edenin ve nankörlüğün sembolü haline gelmiştir.

Karîn: Yakın.

Alîl: Hasta, hastalıklı.

Zenbur: Arı. Bal arısı.

Meziyet-i ıslah: İyileştirme hassası.

Tahsil-i hendese: Geometri öğrenmek.

Talim: Öğretme, belletme. Okutma, ders verme. Meşk ile alıştırma. Egzersiz.

Zemzeme: Ezgili ses. Terennüm, teganni.

Perde-i hafâ: Gizlilik perdesi.

Tasavvur-i teftiş: Araştırma düşüncesi.

Kârgâh: İş yeri. Burada: Dünya.

Açıklama:

9

1. İnsan oğluna bu güçsüzlüğü veren sonra da insanları bütün dünyanın en şerefli yaratığı haline getiren kimdir?

2. Şeytanı ve öz benliği kötülöklere kim âlet etmiştir? Arzu ve tutkularına mağlup olan kişileri cehenneme koyan kimdir?

3. Mansur'u "Enelhak" diyarına düşüren kimdir? Daha sonra şariat kanunlarına göre onu ölüme götüren hükmü kim verdi?

4. Şarabı haram kılıp acılaştıran sonra da Cem'e kadeh ve şarap yapmasını öğreten kimdir?

5. Allah'ın mucizelerine karşı Yahûdi milletini inkâra sevkeden kimdir? İsa'yı, Hazret-i Meryem'i nefhederek dünyaya gelmesine sebep olan kimdir?

6. Tarihte kötölükleriyle tanınmış olan Süfyan'a, Cade'ye, Şemir'e, İbn-i Mülcem'e kötölük ve rezalet yapmak için cesaret veren kimdir?

7. Nasîr-i Tûsî'yi Hulâgû'ya sevkeden ve Musta'sım'ı İbn-i Alkam'a yakın eden kimdir?

8. Dert verdikten sonra onu iyileştirmek için çare aratan, ilâca iyileştirme özelliğini veren kimdir?

9. Geometriyi arı kimden öğrendi? Bülbüllere ezgili ötmeyi kim öğretti?

10. Bu dünyaya gizlilik perdesini çeken ve sonra da perdenin arkasındakileri araştırma düşüncesini veren kimdir?

"Sanatı karşısında akılları hayrete düşüren büyük sanatkârı ulularım. Kudretiyle âlimleri âciz bırakan Ulu Allah'ı takdis ederim."

- 1 Etmiş kimisi râhatın ikbâl için fedâ,
Olmuş kimi beliyye-i idbâra mübtelâ.
- 2 Olmuş kimi tüvanger-i devrân iken zelif,
Olmuş kimine devleti sermâye-i anâ,
- 3 Toplar kimisi vâris ü hâdis için nukud ,
Eyler kimisi servet için ömrünü hebâ.
- 4 Düşmüş kimi tecessüs-i kibrit-i ahmere,
Olmuş kimine mûcib-i iflâs kîmyâ.
- 5 Etmiş kimin harîs-i kîtâl ârzu-yı şân
Kılmış tamâ kimisini candâde-i vegâ.
- 6 Olmuş kimi müsahhar-ı efsûn-ı çeşm-i yâr,
Olmuş kimi mukayyed-i gisû-yi dilrübâ.
- 7 Etmiş hevâ-yı lâle kimin dâğdâr-ı gam,
Olmuş kimine derd-i gül ü yâsemen belâ,
- 8 Tefrik için kimisi okur rukye-i füsûn,
Teshir için kimisi yazar nüsha-i dua.
- 9 Olmuş kimi safâ ile rind-i piyâle-keş,
Olmuş kimisi hırs ile üftâde-i riyâ.
- 10 Etmiş hülâsa bir emel-i hâs-ı bî-lüzûm,
Her şahs-ı hürrü kayd-ı esâretle mübtelâ.

*Sübhone men tahayyere fi sun'ihî-l-'ukul;
Sübhone men bikudretihi yâciz-ül-fuhul!*

Kelimeler ve Tamlamalar:

İkbal: Talih düzgünlüğü. İşlerin doğru gitmesi, halin iyi olması. İsteme. İktidar mevkii.

Beliyye: Zorluk, sıkıntı. Belâ.

İdbâr: Taliin yüz çevirmesi. Kutsuzluk, düşkünlük. İşlerin tersine gitmesi.

Beliyye-i idbâr: Düşkünlük belâsı.

Anâ: Yorgunluk, zahmet.

Tüvanger: Zengin. Mal mülk sahibi.

Vâris: Mirasçı.

Hâdis: Yeni çıkan, eskiden olmayıp, sonradan olan.

Nükûd: Paralar.

Hebâ: Harcama. Bol harcama. Boş, nafile.

Tecessüs: Yoklama, arama. Bir şeyin iç yüzünü araştırma.

Gözetme.

Kibrit-i ahmer: Eski kimyada, altın veya pek az bulunan bir madde. Kırmızı kükürt.

Haris: Çok istekli. Bir şeye fazlasıyla düşkün.

Kıtâl: Boğazlaşma, vuruşma. Birbirini öldürme.

Arzu-yu şân: Şan ve şeref isteği.

Tamâ: Doymazlık. Çok isteme. Açgözlülük.

Candâde: Candan bağlanmış, bağlı.

Vega: Kavgâ.

Müsahhar: Teshir olunmuş, ele geçirilmiş. Tutkun, boyun eğmiş. Büyülenmiş.

Çeşm-i yâr: Sevgilinin gözü.

Mukayyet: Kayıtlı, bağlı.

Rukye: Büyücü ve üfürükçülerin okudukları dua, afsun.

Fûsun: Büyü.

Gisu: (Gevsu): Saç. Uzun saç. Saç örgüsü.

Dilrübâ: Gönül kapan. Güzel. Gönül aldatıcı.

Dâğdâr: Pek müteessir, kalbi yanık. Gönlü yaralı.

Piyalekeş: İçkici, içki içen, kadeh çeken.

Rind: Dünya işlerini hoş görür, aldırış etmez kimse, kalender.

Rind-i piyalekeş: İçki içen kalender.

Ûftade: Düşmüş, düşkün. Biçare. Âşık.

Emel-i hâs-ı bilûzum: Lüzumsuz özel istekler.

Şahs-ı hürr: Hür şahıs.

Kayd-ı esaret: Esirlik bağı.

Rukye-i fûsun: Okunan büyü, afsun.

Riya: İki yüzlülük. Yalandan gösteriş.

Ûftade-i riya: İki yüzlülüğün biçareliği.

10

Açıklama:

1. Kimisi bir mevki elde etmek için rahatını feda etmiştir. Kimisi de mevkiinden düşme belâsına uğradığı için dertlidir, üzüntülüdür.

2. Kimisi devrinin en zengin kişisi iken fakirliğe düşmüş; kimine ise zenginliği, talihi, dert olmuş, kendisine sıkıntı getirmiş.

3. Kimisi mirasçıları için veya “sonum ne olacak” endişesiyle para toplar; kimisi de yüklü bir servet elde etmek için hayatını feda etmekten çekinmez.

4. Kimisi altın elde etmek için “kimya-simya” araştırmaları yapmaktadır; bazılarının iflasına bu, kimya araştırmaları sebep olmuştur.

5. Kimisi şan ve şerefe kavuşmak için savaşıyor ve öldürüyor; kimisi, tamahkârlık yüzünden girdiği kavgada canını feda etmekten çekinmiyor.

6. Kimi sevgilisinin gönül alıcı büyüğü gözlerine tutulmuş; kimisi de sevgilisinin saçına bağlanmış.

7. Kimi lâle yüzlü bir sevgilinin aşkı ile yanıp yakınmış; kimine de gül ve yasemin tenliler başına dert olmuş.

8. Kimisi aşktan kurtulmak için büyü yapar; kimisi de aksine, sevgilisine güzel görünmek ve ona kavuşmak için dua muskası yazar.

9. Kimisi neşe içinde içki içen bir kalender olmuş; bazıları ise hırsı yüzünden iki yüzlülüğe düşmüş.

10. Sözüün kisası, her hür olan insan kendine özel gereksiz isteklere tutularak hürlüğüne kaybedip esir hale gelmiştir.

“Sanatı karşısında akılları hayrete düşüren büyük sanatkârı ulularım. Kudretiyle âlimleri âciz bırakan Ulu Allah’ı takdis ederim.”

Kısa Yorum: İnsan gerçekten hür olarak yaşamak istiyorsa gereksiz arzularından kurtulmanın çaresine bakmalıdır. Biraz daha fazla menfaat elde etmek için birine dalkavukluk yapan kişi, hürriyetini ve dolayısıyla haysiyetini kaybetmiş ve o kişinin kölesi olmuş demektir.

Hürriyetimiz, şeref ve haysiyetimizi her şeyin üstünde tutmayı öğrenmeli, hırs ve tamahtan uzak kalmaya çalışmalıyız. Zira “Az tamah çok ziyan getirir” atasözü boşuna söylenmemiştir.

- 1 Mazlûma zâlim eyler iken zulm ü gadr ü âl
Kârında âsim olduğunu eylemez hayâl.
- 2 Emval-i halkı sârik alıp sârikım demez.
Katil vebâl-i katle dahi vermez ihtimal.
- 3 Bir veçh-i hak beyan eder elbette fî'line
Her hangisinden eyler isen ayrıca sual.
- 4 Bir memlekette salbolunur kaatı'-ı tarîk,
Bir yerde mucib-i şeref ü fahrolur bu hal!
- 5 Bir beldede hicab-ı zenan aybolur, gene
Bir şehrde bu hâlet olur bâis-i cemal.
- 6 Meşrep olur şarâbı içen hürmetin bilir,
Mezheb olur hukûk-ı ibâdı görür helâl!
- 7 Bir âkıl-i müsellemlü'l-etvâra mahrem ol,
Mişvâr u tavrını nazar-ı î'tibâra al!
- 8 Seyret ne denlü vaz'-ı garîbi zuhûr eder,
Kim her biri cünûna olur başka başka dâl!
- 9 Vâbestedir hayâline ef'ali herkesin,
Kimse umûruna edemez nisbet-i dalâl!
- 10 Akl ü cünûnu bâtıl u hakkı beyân için
Yoktur cihânda hayf ki mîzân-ı i'tidâl!

*Sübhone men tahayyere fi sun'ihî-l-'ukul;
Sübhone men bikudretihi yâciz-ül-fuhul!*

Kelimeler ve Tamlamalar:

Mazlûm: Zulüm görmüş. Sessiz, yavaş kimse.

Zâlim: Haksızlık eden, zulüm eden.

Gadr: Vefasızlık. Acımazlık. Haksızlık.

Âl: hile, dek.

Âsim: Günah işlemiş, suçlu. Günahkâr.

Emval-i halk: Halkın malları.

Sârik: Çalan, hırsızlık eden. Hırsız.

Vebal-i katl: Öldürmek günahı.

Veçh-i hak: Hak tarafı, haklı gösterecek taraf.

Salbolunur: Asılır.

Kaatı'-ı tarîk: Yol kesen.

Mucib-i şeref ü fahr: Şeref ve iftihar sebebi.

Belde: Şehir.

Hicab-ı zenan: Kadınların örtünmesi.

Bâis: Sebep. Gerektiren.

Cemâl: Güzellik, yüz güzelliği. Tasavvufta, bu güzellik, Allah kemalinin bir görüntüsü tutularak, Hakk'a erişmek.

Bâis-i cemâl: Güzellik sebebi.

Meşrep: Tabiat, yaradılıştaki olan nitelik. Gidiş, yol.

Mezhep: Bir dinin dallarından her biri. Gidilen, tutulan yol. İnanç ve felsefede tutulan yol.

Hürmet: Onur, şeref, haysiyet, saygı, Parçada "haram olma" anlamında kullanılmıştır.

Hukuk-ı ibât: Kulların hakları.

Müsellemlü'l-etvâr: Hal ve tavrı malûm olan.

Mahrem: Biriyle içli dışlı, her türlü işlerini bilen. Gizli, her-kese söylenmez, herkesçe bilinmemesi gerekli olan.

Mişvar-: Gidişat, tavır, tarz.

Ne denlü: Nasıl, ne halde?

Cünun: Delirme, deli olma.

Vaz'-i garip: Garip, tuhaf durum.

Dâl: Gösteren. İşaret eden. Sebep olan.

Vâbeste: Bir şeyin arkasında bağlı, ancak onunla olabilir.

Ef'al: Fiiller, işler.

Dalâl: Doğru yoldan çıkma, sapıtma. Azıp eğri yola sapma.

Bâtıl: Boş. Çürük. Doğru ve gerçeğe karşıt.

Hayf ki: Yazık ki.

Mizan-ı itidal: İtidal ölçüsü, orta kararlılık.

Açıklama:

11

1. Zulmeden kişi, etrafındakilere acı çektirir, hile yapar ancak bu işlerin günah olduğunu hayaline bile getirmez.

2. Hırsız, halkın mallarını çalar gene de ben "hırsızım" demez. Katil, adam öldürmenin günah olduğunu aklına bile getirmez.

3. Bu gibilerin hangisine sorarsanız sorunuz hepsi de yaptıklarını doğru ve haklı gösterecek bir beyanda bulunacaklardır.

4. Bir memlekette yol kesen kişi idam edilir; başka bir diyarda ise bu hal, şeref ve iftihar vesilesi olur.

5. Bir memlekette kadınların örtünmesi ayıp sayıldığı halde, başka bir diyarda bu durum, kadınların güzelliklerini gösterecekleri için bir güzellik sebebi sayılır.

6. Bazı insanlar, şarabın haram olduğunu bildikleri halde içmekten kendilerini alamazlar. Bazı mezhep sahipleri de başkalarının haklarını yemeyi, helâl olarak kabul ederler.

7. Sırdaş olacağın insanların hal ve tavırlarını iyice anla. Hal ve tavrı bilinen ve akıllı olan birine sırlarını söyleyebilir ve onu sırdaş olarak kabul edebilirsin.

8. Dünyada öyle insanlar vardır ki, bu insanların her biri başka delilliklere âlâmet sayılacak garip vaziyetleriyle kendilerini belli ederler.

9. Her insanın yaptığı iş, hayal gücüne bağlıdır. Hiç kimse yaptığı işi yanlış olarak kabul etmez.

10. Yazık ki, dünyada akıl ile deliliği, yanlış ile doğruluğu birbirinden ayırabilecek dengeli bir terâzi yoktur.

“Sanatı karşısında akılları hayrete düşüren büyük sanatkârı ulularım. Kudretiyle âlimleri âciz bırakan Ulu Allah’ı takdis ederim.”

Kısa Yorum: Çalan elbette hırsız ve öldüren katildir. Ancak ortada bir gerçek vardır ki, hırsız, hırsızlığını hiçbir zaman kabul etmez. Katil, Allah’ın verdiği canı almanın günah olduğunu düşünmez. Bu gibiler, yaptıklarını mazur göstermek için bin dereden su getirmek suretiyle kendilerini, dün olduğu gibi bugün de, haklı çıkarmaya çalışırlar. Ruhî durumları normal olmayan bu insanların ıslâhı, elbette toplumun yararınadır.

Aslında insan psikolojisi bir tuhaftır: Her insan yaptığı işin doğru olduğuna inanır. Yanlış yapabileceğini aklına bile getirmez. Bu yüzdendir ki, en inandırıcı deliller bile kişiyi düşüncelerinden kolay kolay caydıramaz. 20.yüzyılda, böyle bir davranış insanlık için bir ayıptır. Bir atasözümüz vardır: “El elden üstündür, arş-ı âlâya kadar.” Öyle ise her insanın az veya çok hata yapabileceğini ve her yaptığımız işin muhakkak doğru olacağı düşüncesini kafamızdan silmeyi öğrenmeliyiz. İnatlaşma gibi ilkel alışkanlıklardan uzak kalmaya kendimizi zorlamalı ve alıştırmalıyız.

- 1 Eyler sabâh şâmı ve leyli nehâr eder.
Sayfı kılar şitâ vü hazânı bahâr eder.
- 2 Nez'i hayat-ı hayyeder emvâta can verir,
Eyler gubârı âdem ü cismi gubâr eder.
- 3 Cism-i Halîl'e nârı eder nûr kudreti;
Nûru Kelîm'e hikmeti hem-reng-i nâr eder.
- 4 Leylî-i hüsnü çeşmine şirin gösterip
Ferhâd'ı derd-i aşk ile Mecnûn u zâr eder.
- 5 Demlerce bir tamahla kılar kalbi bî-huzur,
Yıllarca bir emelle dili bî-karar eder.
- 6 Bir mülki bir harîs-i sitemkâr için yıkar.
Bir kavmi bir münâfık ile târmâr eder.
- 7 Bir cismi izz ü nâz ile sâd sâl besleyip
Encâm-ı kâr pençe-i merke şikâr eder.
- 8 Yüz yılda bir vücûdu kılıp genc-i mâ'rifet
Âhir yerin neşîmen-i hâk-i mezâr eder.
- 9 Ârif odur ki mûterif-i acz olup Ziya,
Bu hâdisât-ı câriyeden itibâr eder.
- 10 Mülkünde Hakk tasarruf eder keyfemâyeşâ,
İsterse kevnî yok eder isterse var eder.

*Sübhone men tahayyere fî sun'ihî-l-'ukul;
Sübhone men bikudretihi yâciz-ül-fuhul!*

Kelimeler ve Tamlamalar:

Şâm: Akşam.

Leyl: Gece.

Sayf: Yaz.

Şita: Kış.

Nez': Çekip koparma. Can çekişme.

Hay: Diri. Sağ. Canlı.

Nez'-i hayat-ı hay eder: Sağların canını alır.

Emvât: Ölüler.

Gubâr: Toz, ince toprak.

Nâr: ateş.

Kelîm: Hazret-i Musa.

Hemreng: Bir renkte.

Leyli: Leylâ.

Şirin: Tatlı, cana yakın.

Ferhad: Ferhad ile Şirin hikâyesinin erkek kahramanı.

Zâr eder: İnler.

Demlerce: Zamanlarca.

Tamâ (tamah): Doymazlık. Çok isteme. Açgözlülük.

Bîhuzur: Huzursuz, rahatsız.

Bîkarar: Kararsız.

Harîs: Çok istekli. İştahlı. Bir şeye fazlasıyla düşkün.

Sitemkâr: Zulüm ve haksızlık eden. Zalim.

Munafık: İki yüzlülük eden.

Târîmâr (tarümar): Karmakarışık. Dağınık.

Sad: Yüz.

Sâl: Yıl.

İzz: Değer. Yücelik. Güçlülük.

Nâz: Kendini beğendirmek için takınılan yapmacık davranış. Bir şey beğenmiyor havasında gözükme. Şımarıklık.

Encâm-ı kâr: İşin sonu.

Pençe-i merk: Ölüm pençesi.

Şikâr: Av.

Genc-i marifet: Marifet hazinesi.

Neşîmen: Oturacak yer.

Hâk-i mezar: Mezar toprağı.

Mûterif-i acz: Âcizliğini olduğu gibi söyleyen.

Hâdisat-ı carîye: Geçen hadiseler, olaylar.

Keyfemâyeşâ: İstedığı gibi, nasıl isterse.

Kevn: Olma. Var olma. Varlık. Vücut.

12

Açıklama:

1. Allah, akşamı sabah, geceyi de gündüz eyler. Yazı kış kılar, sonbaharı da bahar eder.

2. O, yaşayanların canını alır, öbür taraftan ölümlere can verir; topraktan insan yaratır, vücudu toprak haline getirir.

3. Onun kudreti, İbrahim Peygamber'i (Halîl) yakacak ateşi (Nemrud'un hazırlattığı ateş anlatılmak isteniyor) nur ha-

line getirir. Onun hikmeti, Hazret-i Musa'ya bu nurunu ateş olarak gösterir. Hazret-i Musa'ya bu nuru ateş olarak gösterirken kasıt şudur: "Kur'an, Musa'nın Peygamber olarak Allah katında bir kere otuz, bir kere on gün olmak üzere kırk gün kaldığını bildirir. A'raf suresi 142. Haz.Musa, kendisine gaipten sesler gelmeğe başlayınca derin bir ürperti ve coşkunluğa kapılır. Tûri Sînâ'da, Allah'a yüzünü göstermesi için yalvarır. Allah Musa'ya kendisini göremeyeceğini, buna dayanamayacağını buyurur. Musa, yalvarışlarına devam edince, Allah Nuru, Tûri Sînâ'da tecelli eder. Dağ bir anda yok olur. Çevreyi bir ince toz bulutu kaplar. Musa kapıldığı derin korku ve coşkunluk sonucu kendinden geçer." İslâm dinine göre, bu olay Allah'ın evrene sığamayacağı, onun nurunun zaman ve mekânla sınırlı her türlü varlığı aştığını gösteren bir ilâhî görünüş (tecelli) niteliğindedir.

4. Güzel Leylâ'yı Ferhad'ın gözüne cana yakın gösterip onu aşk derdiyle Mecnun'a çevirir ve zâr zâr inletir.

5. Kalbi, uzun süre açgözlülükle huzursuz hale getirir. Gönlü, yıllarca bir emelle doldurarak kararsız kılar.

6. O, bir harîs ve zalim için bir mülkü yıkar. Bir kavmi ise bir nifakçı yüzünden karmakarışık (altüst) edebilir.

7. O, bir insanı yüz yıl boyunca her türlü ihtimamı gösterek besler; sonra da ölümün pençesine bırakır.

8. Bir vücudu yüz yıl süresince çeşitli bilgilerle bir marifet hazinesi haline getiren odur. Sonra da bu vücudu mezar toprağına bırakan yine odur.

9. Ey Ziya, ârif ve bilgili bir kişi isen, meydana gelen bunca olaylardan ibret alarak Allah'ın büyüklüğünü teslim eder, kendi güçsüzlüğünü kabul edersin.

10. Allah, mülküne istediği gibi hükmedebilir. İsterse kâinatı yok eder, isterse var eder.

"Sanatı karşısında akılları hayrete düşüren büyük sanatkârı ulularım. Kudretiyle âlimleri âciz bırakan Ulu Allah'ı takdis ederim."

Kısa Yorum: Allah'ın dediği olur. O, her şeyi yapmaya ve yaptırmaya kadir. Hiç kimse olacakların önüne geçmeye de muktedir değildir.

Bilgili ve ârif olan bir insan, dünyada meydana gelen olaylardan ibret almasını bilir. Zira meydana gelen çeşitli olaylar, Allah'ın büyüklüğünü ve kudretini açık ve seçik ortaya koymaktadır. Meydana gelen olaylardan ibret almasını bilenler, insanın Allah karşısındaki güçsüzlüğünü daha etraflı bir şekilde anlamış olurlar. Aslında güçsüz insan, olayların meydana gelişindeki hikmeti anlamaktan âcizdir. Onu daha çok, olayların meydana gelişindeki sebep değil, netice ilgilendirir.

Allah, her şeye kadir olduğu cihetle dünyayı istediği gibi idare etmekte serbesttir. "İsterse dünyayı yok eder, isterse var eder." Böyle bir sonuca âciz insanın ağzını açması bile abestir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TERKÎB—İ BEND

1

- 1 Sâki, getir ol bâdeyi kim mâye-i candır,
Ârâmdih-i akl-ı melâmet zedegândır.
- 2 Ol mey ki olur saykal-i dil ehl-i kemale
Nâpuhtelerin aklına bâdi-i ziyandır.
- 3 Bir câm ile yap hâtırı zira dil-i vîran,
Mehcûr-i harabat olalı hayli zamandır.
- 4 Sâki, içelim aşkına rindan-ı Huda'nın,
Rindan-ı Huda vâkîf-ı esrar-ı nihandır.
- 5 Sâki, içelim rağmına sofi-i harîsin,
Kim maksadı: Kevser, emeli: Hûr-i cinandır.
- 6 Aşkolsun o pîr-i mey-i perverde-i aşka
Kim bâdesi sadsâle vü sâkisi civandır.
- 7 Pîr-i meye sor mes'elede var ise şüphen:
Vâizlerin efsaneleri hep hezeyandır.
- 8 Ben anladığım çarh ise bu çarh-ı çependaz
Yahşi görünür sureti ammâ ki yamandır.
- 9 Benzer felek ol çember-i fanûs-i hayale,
Kim nakş-i temasîli seri-ül-cereyandır.
- 10 Sâki, bize mey sun ki dil-i tecribetâmuz
Endişe-i encam ile vakf-ı halecandır.

Bendiye Beyti:

*İç bâde, güzel sev, var ise aklü şuurun,
Dünya var imiş, ya ki yoğolmuş ne umurun!*

Vezni:

Mef'ûlü/mefâîlü/mefâîlü/feûlün

Kelimeler ve Tamlamalar:

Sâki: Eskiden içki dağıtan erkek.

Bâde: İçki, şarap.

Mâye-i can: Canın mayası, cevheri.

Ârâmdih: Huzur verici.

Melâmet: Azarlamak, kınamak. Çıkışma.

Melâmet zedegân: Azarlanmaya uğramış olanlar.

Ârâmdih-i akl-ı melâmet zedegândır: Toplumda hor görülen kalender kimselerin gönlüne ferahlık verir.

Saykal: Cilâ. Cilâcı.

Saykal-ı dil: Gönül cilâsı, kederli olanlara neşe veren.

Ehl-i kemal: Kemal sahibi, olgun kimse.

Nâpuhte: Olgunlaşmamış, ham, tecrübesi olmayan.

Bâdî-i Zıyan: Zarara sebep olan.

Dil-i vîran: Yıkık, gamlı gönül.

Melîcûr: Bırakılmış, unutulmuş. Kullanılmaz. Uzaklaşmış, ayrılmış.

Rindan: Rind kimseler.

Rindan-ı Huda: Allah'ın rindleri. Allah için dünyadan elini eteğini çekmiş kalender, hoşgörülü kimseler.

Nihan: Gizli. Saklı. Bulunmayan. Görülmeyen. Sır.

Vâkıf-ı esrar-ı nihan: Allah'a ait gizli şeyleri, sırları bilen.

Sofi: (Sofu). Tasavvufa düşkün, tasavvufu uğraşan.

Sofi-i harîs: Hırslı sofu, ham sofu. Sofuluğun icaplarını menfaatına göre düzenleyen ve yorumlayan.

Kevser: Cennette bir akar suyun veya çeşmenin adı. Burada (cennet şarabı).

Hur-i cinan: Cennet güzeli.

Pîr-i mey-i perverde-i aşk: Terbiye edilmiş aşk içkisinin en eski pîri, ustası.

Sadsâle: Yüz yıllık.

Sad: Yüz.

Sâle: Yıllık.

Pîr-i mey: Şarap ustası.

Hezeyan: Sayıklama. Saçma sapan söyleme.

Çarh: Gök. Felek. Talih.

Çependaz: Hileci.

Çarh-ı çependaz: Hileci, aldatıcı dünya.

Çenber-i fanûs-i hayal: Hayal fenerinin çemberi.

Nakş-i temasîli seri-ül-cereyandır: Aksettirdiği semboller, şekiller, çok çabuk geçer, gider, kaybolur.

Tecribetâmuz: Tecrübesi olan, tecrübeli.

Endişe-i encam: Sonun endişesi, yanı bir işin sonunun ne olacağı düşüncesi.

Vakf-ı halecan: Halecan içinde.

Açıklama:

1

1. Sâki, canın cevheri, özü olan ve toplumda hor görülen kalender kimselerin gönlüne ferahlık veren içkiyi getir.

2. Sözü edilen içki, olgun kişilerin gönlüne neşe, alışkın olmayanların aklına da zarar verir.

3. Bir kadehle gönlümüzü hoş et; çünkü gamlı gönül, hayli zamandan beri meyhaneden uzak bulunmaktadır.

4. Sâki, Allah için dünyadan elini eteğini çekmiş olan, kalender ve hoşgörülü kimselerin aşkına içelim; Allah yolunda dünyadan geçmiş olanlar, Allah'a ait gizli şeyleri bilirler.

5. Sâki, ham sofunun inadına içelim; çünkü onun gayesi cennet şarabı, arzusu da cennet güzeldir.

6. Terbiye edilmiş aşk içkisinin en eski ustasına aşkolsun ki, içkisi yüz yıllık ve sâkisi de gençtir.

7. Bu meselede eğer şüphe ediyorsan o zaman şarabı yapan ustaya sor; vâizlerin anlattıkları sayıklamadır ve saçmadır.

8. Benim anlayabildiğim çarh, bu ters dönen çark ise görüntüsü çok güzeldir ama kendisi yamandır.

9. Felek, süslü ve büyük hayal fenerinin çemberine benzer ki, aksettirdiği semboller, şekiller çok çabuk geçip gidiverir.

10. Sâki, bize içki sun ki, tecrübeli olan gönlümüz, yarının düşüncesiyle çarpıntı içindedir.

Eğer aklın ve şuurun varsa içki iç ve güzel sev dünya varmış veya yokmuş hiç düşünme, umur etme.

Kısa Yorum: Şair, dünyanın geçici olduğunu ve Allah yolunda dünya işleriyle ilgilerini kesmiş olan kalender ve

hoşgörölü kimselerin Allah'a mahsus olan gizli şeylere vakıf olduklarını ifade ederek ham sofulara çatmaktadır. Ona göre ham sofuların bütün arzuları yalnızca cennet şarabı (kevser) ile cennet güzeline kavuşmaktır. Ham sofular, Allah'a bu arzularına kavuşmak için ibadet ederler. Bu bakımdan Allah'a karşı samimî birer mümin değillerdir. Yunus da bir dörtlüğünde şöyle der:

.....

“Cennet, cennet” dedikleri
Birkaç köşkle birkaç hur-i
İsteyene ver anları
Bana seni gerek seni”

.....

Allah'a çeşitli arzularımızın gerçekleşmesi için ibadet etmek, bir bakıma kendimizi aldatmak olur. Allah'a sevgimizin bir belirtisi olarak ve O'nu içimizde hissederek ibadet edersek öteki dünyada Allah'ın yardımına belki mazhar olabiliriz.

- 1 Yetmez mi bu kasrî revîş-i ağreb-i âlem?
Bir menzile ermez mi acep kevkeb-i âlem?
- 2 Şimdi uyuyanlar o zamanda uyanırlar,
Bir supha reside olur âhir şeb-i âlem.
- 3 Pâmâl eder encam kimin üstüne dönse,
Âgaz edeli devre budur meşreb-i âlem.
- 4 Bin böyle cihan-ı zer ü sîm olsa yetişmez,
Mümkün mü ki is'af oluna matleb-i âlem?
- 5 Hariçten eğer olsa temaşasına imkân
Müthiş görünür heykel-i müstâceb-i âlem!
- 6 Almış yükünü şöyle ki seyrinde halelsiz;
Bir zerre dahi kaldıramaz merkeb-i âlem!
- 7 Ebna-yi beşerde kalacak mı bu muâdat?
Bilmem ne zaman doğrulacak mezheb-i âlem?
- 8 Her safhada bir şekl-i hakikat eder ibraz,
Her gün çevirir bir varaka mikleb-i âlem.
- 9 Bin ders-i maarif okunur her varakında,
Yârâb, ne güzel mektep olur mekteb-i âlem!
- 10 Bu cism-i kesîfin neresi merkez-i kuvvet
Yârâb, ne matıyyeyle gezer kaaleb-i âlem?

*Sübhanেকে য়া men halak-al-halka ve sevvâ
Sübhanেকে Sübhanেকে Sübhanেকে elfâ!*

Kelimeler ve Tamlamalar:

Kasrî: Zor ile iş gördürme. Zor ile işletme.
Kevkeb-i âlem: Âlemin yıldızı.
Revîş: Gidiş, yürüyüş. Tarz, üslûp. Geçiş, oluş.
Agrep: Çok şaşılacak olan.
Kasrî revîş-i ağreb-i âlem: Âlemin çok şaşılacak olan gidişi.
Suph: Sabah, sabah vakti. Tan zamanı.
Reside: Yetişmiş, erişmiş.
Pâmâl: Ayak altında kalmış, çiğnenmiş.
Şeb-i âlem: Âlemin gecesi.
Âgaz edeli: Başlayalı.
Meşreb-i âlem: Âlemin huyu, tabiatı.

Cihan-ı zer ü sîm: Gümüş ve altın dünyası.

İs'af oluna matleb-i âlem: Âlemin isteğinin yerine getirilmesi.

Müstâcep: Şaşılan, şaşılacak olan.

Heykel-i müstâceb-i âlem: Âlemin çok şaşılacak heykeli.

Halelsiz: Sekteye, duraklamaya uğramadan.

Merkeb-i âlem: Âlemin eşeği, eşeğe benzeyen âlem.

Ebna-yı beşer: İnsan oğulları.

Muâdat: Karşılıklı düşmanlık.

Mezheb-i âlem: Âlemin gittiği yol.

Mikleb-i âlan: Âlemin çevirecek âleti.

Mikleb: Kitap yapraklarını çevirecek alet.

Cism-i kesif: Kesif cisim, katı cisim. İçinden ışık geçirmeyen cisim. Burada, dünya.

Matıyye: Binek hayvanı.

Kaaleb (kalıp): Herhangi bir şeye belirli bir şekil vermek için kullanılan ve o şekli taşıyan araç. Burada “âlem denen topluluk”

2

Açıklama:

1. Âlemin çok tuhaf ve mecburi olan gidişi kâfi değil mi, yetmez mi? Dünya yıldızı acaba bir konak yerine ulaşamaz mı?

2. Âlemin gecesi, günün birinde muhakkak sabaha ulaşır. Şimdi uyuyanlar, o zaman uyanırlar.

3. Âlemin tabiatı, huyu, dönmeye başladığından beri hiç değişmemiştir. Kimin üstüne dönse sonunda onu ayaklar altına alır.

4. Dünya arzusunun yerine getirilmesi mümkün değildir; çünkü bu arzuyu yerine getirmek böyle bin altın ve gümüş dünyası olsa yetişmez.

5. Eğer hariçten seyrine imkân olsa, dünyanın şaşılan vaziyeti müthiş görünür.

6. Âlemin eşeği (âlem denilen eşek) yükünü tam anlamıyla almış bulunmaktadır; sekteye uğramadan gitmektedir; aldığı yükten fazla bir zerre dahi kaldırmasına artık imkân yoktur, çünkü kaldıramaz.

7. İnsanoğulları arasındaki bu karşılıklı düşmanlık devam edecek mi? Âlemin gittiği yolun (merkez-i âlem) ne zaman doğru bir yön alacağı bilinmez?

8. Âlemin yaprak çeviren âleti, her gün bir yaprak çevirir; böylece her çevirişte bir gerçeği meydana çıkarıp gösterir.

9. Allah'ım, âlemin mektebi ne güzel mektep olur; her sayfasında bin bilgi dersi okunur.

10. Kuvvet merkezi, dünyanın neresindedir? Allah'ım âlemin kalıbı hangi binecek şeyle gezer?

“Ey halkı yaratıp âlemi tanzim eden büyük Allah, seni bin kere takdis ederim.”

- 1 Ey kudretine olmayan âgaz ü tenahi,
Mümkün değil evsafını idrâk kemahî.
- 2 Her nesne kılar varlığına hüsn-i şehadet,
Her zerre eder vahdetine arz-ı güvahi.
- 3 Hükümün kılar izhar bu âsar ile mihri,
Emrin eder ibraz bu envar ile mahî.
- 4 Dilsir-i bisat-ı niamın mürğ-i havaî,
Siyrah-ı zülâl-i keremindir suda mahî,
- 5 Eyler keremin âteşi gülzar Halîl'e;
Mağlup olur peşşeye Nemrud-i mübahi.
- 6 Zalimleri adlın ne zaman hâk edecektir?
Mazlûmların çıkmadadır göklere âhî.
- 7 Bigânelere münhasır envâ-ı huzuzat,
Mihnetzede-i aşkına mahsus devâhî,
- 8 Sensin eden ıdlâl nice ehl-i tarîkı;
Sensin eden ihda nice gümgeşte-i rahî.
- 9 Hükümün ki ola mucib-i hayr ü şer-i ef'âl
Yârâb, ne içindir bu evamir bu nevahî?
- 10 Sendedir ilâhî, yine bu mekr ü bu fitne,
Bu mekr u bu fitne yine sendedir ilâhî.

*Güfti bikün ü bâz zeni seng-i melâmet
Dest-i men ü dâmân-ı tü der ruz-i kıyamet*

Kelimeler ve Tamlamalar:

Âgaz: Başlama, başlangıç.
 Tenahi: Bitme. Tükenme. Son.
 Âgaz ü tenahi: Başlangıç ve son.
 Kemahî: Olduğu gibi. Gerçek şekli ile.
 Hüsn-i Şahadet: İyi ve güzel şahitlik.
 Vahdet: Allah'ın birliği.
 Güvahî: Şahitlik.
 Mihr: Güneş.
 Âsar: Eserler.
 Mah. Ay.
 Envar: Nurlar. Işıklar.

İbraz etmek: Meydana çıkarmak. Göstermek.

Dilsir-i bisat-ı niam: Nimetler sofrasında doymuş.

Dilsir: Yüreği tok, kanmış, doymuş.

Bisat: Halı, kilim, yaygı, döşeme. Sofra.

Niam: Nimetler.

Mahi: Balık.

Siyrap: Suya kanmış.

Zülâl: Sâf, hafif, tatlı su.

Kerem: İyilik, lûtf.

Siyrab-ı zülâl-ı keremin: İyiliğinin güzel suyuna kanma.

Mürg-i havaî: Havadaki kuşlar.

Halîl: İbrahim Peygamber'in diğer adı. Halîl-ul-lah İbrahim Peygamber. Kelimenin sözlük anlamı: İçten dost.

Gülzar: Gül bahçesi, gül tarlası. Burada Nemrud'un Hazret-i İbrahim'i yakmak için hazırladığı ateş, Allah'ın emriyle bir gül bahçesine döner.

Peşse: Sivrisinek.

Nemrud-i mübahi: Mağrur Nemrud.

Nemrud: Babil'in kurucusu addedilen hükümdar. İ.Ö.2640. İbrahim Peygamber, kendisini hak dinine davet ettiği için onu ateşe attırmıştır. Ancak Hazret-i İbrahim için hazırlanan ateş, Allah'ın emri ile bir gül bahçesi haline gelmiştir.

Adl: Adalet.

Hâk etmek: Toprak etmek, toprak haline getirmek.

Mazlûm: Zulûm görmüş. Sessiz, yavaş kimse.

Bigâne: Yabancı. Tanınmaz. Yaşadığı halde dünya ile ilgisini kesmiş (tas.).

Envâ-ı huzuzat: Zevklerin çeşitleri.

Mihnetzede: Sıkıntıya uğramış, eziyet çekmiş.

Devâhi: Büyük belalar.

Idlâl: Doğru yoldan şaşırtma. Azdırma.

Ehl-i tarîk: Tarikat ehli. Allah yolunda olanlar.

İhda: Doğru yola götürme. Sapıklıktan kurtarma.

Gümgeşte-i rah: Yolunu şaşırmış.

Mucib-i hayr ü şer-i ef'âl: İşlerin iyi ve kötü oluşlarının sebepleri.

Evamir: Emirler.

Nevahi: Yasaklar.

Evamir ü nevahi: Emirler ve yasalar.

Mekr: Hile. Tuzak.

Fitne: Azdırma, baştan çıkarma. Ara bozma. Karışıklık.

Dest: El.

3

Açıklama:

1. Kudretine başlangıç ve son olmayan ey ulu Allah'ım, senin niteliğini tam olarak anlamak imkânsızdır.

2. Her nesne, varlığına en güzel şahittir. Her zerre, birliğine şahitlik eder.

3. Hükümün bu eserlerle güneşi (izhar eder) gösterir. Emrin ışıklarla ayı meydana çıkarır.

4. Havadaki kuşlar, senin nimetlerinin sergilendiği sofranda doymuşlardır. Denizdeki balıklar, lûtfunun suyunu içerek kanmışlardır.

5. Senin iyiliğin, kudretin İbrahim Peygamber için hazırlanmış olan ateşi bir gül bahçesi haline getirir. Kendini beğenmiş dinsiz Nemrud, bir sivrisineğin (beynine girmesi sebebiyle ağrısına dayanamayıp ölüp) mağlûp olur.

6. Zulüm görmüş kimselerin yakınmaları göklere çıkmaktadır. Adaletin, zulmedenleri ne zaman toprak haline getirecektir?

7. Her türlü zevk, yabancı kişilere aittir. Belâlar ise senin aşkınla ıstırap çekmekte olanlara ayrılmış bulunmaktadır.

8. Allah yolunda olan birçok din ehlini yoldan çıkaran sensin. Yolunu şaşırıp sapıtmış olanlara da doğru yolu gösteren yine sensin.

9. İşlerin iyi veya kötü gerçekleşmesi mademki senin hükmündedir, o halde bu emirler ve yasakları ne için koymuş bulunuyorsun Ey Allah'ım!

10. Bu tuzak ve fitne yine sendendir Allah'ım, bu aldatış ve karışıklık yine sendendir Allah'ım!

“Ulu Allah'ım, kulunu evvelâ yap! diye teşvik ediyor, sonra da--günâh işledin diye--ayıplıyor, kınıyor, çıkışıyorsun! Kıyamet günü eteğine yapışacağım.”

- 1 Bir katra içen çeşme-i pürhûn-i fenâdan,
Başın alamaz bir dahi bârân-ı belâdan.
- 2 Âsude olam dersin eğer gelme cihana,
Meydana düşen kurtulamaz seng-i kazâdan.
- 3 Sabit-kadem ol merkez-i memûn-i rızada,
Vareste olup daire-i havf ü recadan.
- 4 Dursun kef-i hükmünde terazû-yi adalet,
Havfin var ise mahkeme-i rûz-i cezadan.
- 5 Her kim ki arar bû-yi vefa tab'-ı beşerde
Benzer ona kim devlet umar zıll-ı hümadan.
- 6 Bibaht olanın bağına bir katrası düşmez
Bârân yerine dürr ü güher yağsa semadan.
- 7 Erbab-ı kemali çekemez nâkıs olanlar.
Rencide olur dide-i huffâş ziyadan.
- 8 Her âkile bir dert bu âlemde mukarrer,
Rahat yaşamış var mı güruh-ı ukalâdan.
- 9 Halletmediler bu lûgazın sırrını kimse
Bin kafilâ geçti hükemadan, fuzalâdan.
- 10 Kıl sanat-ı üstadı tahayyürle temaşa,
Dem urma eğer ârif isen çûn ü çırâdan.

İdrak-i meali bu küçük akla gerekmez;

Zira bu terazû o kadar sıkleti çekmez.

Kelimeler ve Tamlamalar:

Katra (katre): Damla.

Pürhun: Kanlı.

Fena: Yok olma. Süreksizlik. Fâni oluş.

Çeşme-i pürhûn-ı fenâdan bir katra içmek: Ölümlülüğün kan dolu çeşmesinden bir damla içmek.

Bârân-ı belâ: Belâ yağmuru.

Âsude: Rahatlamış.

Seng-i kaza: Kaza ve kaderin taşı.

Sabitkadem: Fikrinden dönmeyen.

Memun: Emin kılınmış, korkusuz, tehlikesiz.

Rıza: Razı olma, peki deme. Allah'ın yazdığına boyun eğme.

Vareste: Kurtulmuş. Rahat.

Havf ü reca: Korkmak ve rica etmek.

Kef: Elin iç tarafı. Avuç. El.

Kef-i hükmünde: Hüküm veren elinde.

Terazu-yi adalet: Doğruluk terazisi.

Mahkeme-i Rûz-i ceza: Ceza gününün mahkemesi. Kıyamet günü kurulacak mahkeme.

Buy-ı vefa: Vefa kokusu.

Buy (bû): Koku. Mec.Umut.Buy-ı vefa: Vefa umudu.

Tab: Tabiat, huy.

Tab-ı beşer: İnsan tabiatı, insan huyu.

Zıll-i hüma: Hüma kuşunun gölgesi. Hüma: Cennetkuşu, devletkuşu. Mec.Saadet, kutluluk. saltanat.

Bibaht: Talihsiz

Dür: İnci.

Huffaş: Yarasa.

Dide-i huffaş: Yarasanın gözü.

Mukarrer: Kararlaştırılmış, kararı verilmiş. Şüphesiz.

Güruh-u ukalâ: Akıllı olanlar takımı.

Lûgaz: Bilmece.

Hükema: Hakîmler, filozoflar. Bilim adamları.

Fuzalâ: Fazıllar, olgun, bilgin, fazilet, erdem sahipleri.

Sanat-ı üstad: Ustanın sanatı. Burada, usta Allah'tır.

Ukalâ: Akıllılar.

Çûn ü çırâdan dem vurmak: Dünyanın meydana gelişinin niçinini yani sebeplerini araştırmak.

İdrak-i meali: Yüksek derin fikirleri, Allah'ın hikmetini anlamak.

Terazû: Terazi. Parçada "akıl" anlamında.

Sıklet: Ağırılık.

Açıklama:

4

1. Ölümlülüğün kanla dolu çeşmesinden bir damla içen; başını bir daha belâlardan kurtaramaz. (Şu ölümlü dünya, belâlar ve ıstıraplarla doludur. Bu yüzden dünyaya gelenler, bu dertleri çekmek mecburiyetindedirler.)

2. Bu dünyada rahat olmayı istiyorsan dünyaya gelme; zira meydana düşen yani doğan kişi kaza taşından kendini kurtaramaz.

3. Korku ve rica sınırlarının dışına çıkıp Allah rızâsının emniyeti içinde sebat et.

4. Eğer kıyamet günü kurulacak büyük mahkemeyi biliyor ve bu mahkemeden korku duyuyorsan adalet terazisini elinden bırakma, her şeyi doğrulukla yap.

(Adalet terazisini elimizden bırakmamak demek, her işimizde doğrulukla hareketi alışkanlık haline getirmek demektir.

Kıyamet günü kurulacak büyük mahkemenin önünde suçlu duruma düşmemek için her işimizde adaletle davranmak mecburiyetindeyiz. Bu büyük mahkemeye inanmayanlar için dünyadaki davranışları yalnız onları ilgilendirir.)

5. İnsanlardan vefa beklemek, bunun umuduna düşmek, hüma kuşunun gölgesinden devlet ummaya, beklemeye benzer.

6. Yağmur yerine gökten inci ve mücevher yağsa, bahtı olmayan kişinin bağına tek bir damla düşmesine imkân yoktur.

7. Baykuşun gözü ışıktan nasıl müteessir olursa; olgun kişiye erişmiş olanları da cahil olanlar çekemezler.

8. Bu âlemde her akıllıya bir dert kararlaştırılmıştır. Bu dünyada, akıllı olanlar takımından acaba rahat yaşamış olanlar var mıdır?

9. Şimdiye kadar, bilim adamlarından, fazilet sahiplerinden binlerce kişi gelip geçtiği halde, bu bilmecenin sırrını çözen bir kişiye rastlanmamıştır.

10. Eğer bilgi sahibi isen Allah'ın sanatını büyük bir şaşkınlıkla seyret: Nasıl ve niçinini sorma!

Yüksek ve derin fikirleri, Allah'ın hikmetini anlamak bu küçük akla sığmaz; çünkü bu terazi (akıl) bu kadar ağırlığı kaldıramaz.

Kısa Yorum: Ziya Paşa, bu bendinde hayatı karamsar bir açıdan yorumlamaktadır. Ona göre dünyaya gelen insan hiç bir

zaman mutluluğa ulaşamayacak devamlı dert ve ıstırap çekmek mecburiyetinde kalacaktır. Paşa'ya göre bu durum, Allah'ın bir takdiridir.

Ancak şu da bir gerçektir ki, ıstıraplarına, acılarına rağmen hayat güzel ve çekicidir. Dünyadaki nimetlerin hepsi insanlar içindir. Bir ideal peşinde koşarak, bu nimetlerden faydalana-rak yaşamak insana mutluluk verir.

- 1 Dehrin ne safa var acaba sîm ü zerinde?
İnsan bırakır hepsini hîn-i seferinde.
- 2 Bir reng-i vefa var mı nazar kıl şu sipihrin
Ne leyl ü neharında, ne şems ü kamerinde?
- 3 Seyretti hava üzre denir taht-ı Süleyman,
Ol saltanatın yeller eser şimdi yerinde.
- 4 Hür olmak eğer ister isen olma cihanın
Zevkinde, safasında, gamında, kederinde.
- 5 Cânân gide, rindân dağıla, mey ola rîzân,
Böyle gecenin hayr umulur mu seherinde.
- 6 Hayr umma eğer sadr-ı cihan olsa da bilfarz
Her kim ki hasaset ola ırk u güherinde.
- 7 Yıldız arayıp gökte nice turfa müneccim
Gaflet ile görmez kuyuyu rehğüzerinde.
- 8 Onlar ki verir lâf ile dünyaya nizâmât
Bin türlü teseyyüp bulunur hanelerinde.
- 9 Âyinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz,
Şahsın görünür Rütbe-i aklı eserinde.
- 10 Ben her ne kadar gördüm ise bazı mazarrat,
Sabit-kademim yine bu rey'in üzerinde.

*İnsana sadakat yaraşır gösre de ikrah,
Yardımcısıdır doğruların Hazret-i Allah*

Kelimeler ve Tamlamalar:

Dehr: Dünya.

Sîm ü zer: Gümüş ve altın.

Hîn-i sefer: Yolculuk vakti. (ölüm anı)

Sipih: Gökyüzü. Felek, dünya. Talih.

Leyl ü nehar: Gece ve gündüz.

Taht-ı Süleyman: Süleyman'ın tahtı.

Süleyman: Hazret-i Süleyman; İsrailoğulları soyundan gelme ve kutsal kitaplarda adı geçen peygamber ve hükümdardır. Hazret-i Davud'un oğludur. Babasının ölümü üzerine M.Ö.970'te tahta çıktı ve 40 yıl İsrailoğulları devletine hükümdarlık yaptı. Ticarete önem verdi. Zengin oldu. Mısır Firavnu-

nu'nun kızıyla evlendi. Saba Melikesi Belkıs'la dostluk kurdu. Kudüs'te İslâm tarihçilerinin "Mescid-i Aksa" dedikleri tapınağı yaptırdı. Rivayete göre bütün hayvanların ve özellikle kuşların dillerinden anlardı.

Rindân: Rindler. Rind: Dış görünüşü lâübalî olan, aslında olgun gönül adamı. Parçada, "kalender dostlar" anlamında.

Rizân: Dökülmüş.

Sadr-ı cihan: Dünyanın en yüksek rütbesine erişmiş.

Hasaset: Pintilik, cimrilik.

Turfa: Turge, garip, şaşılacak şey. Kaçınalacak şey, Yeni, görülmedik şey. Parçada, toy, acemi, âciz.

Rehgüzer: Gececek yol, geçit, yol üstü.

Teseyyüp: Kayıtsızlık, üşenme, tembellik, ihmal.

Nizâmât: Nizamlar, düzenler. Nizam: Dizi, sıra, Düzen, kural. Zamanın gereğine göre yapılan kanun.

Âyine: Ayna.

5

Açıklama

1. Dünyanın gümüşünde ve altınında acaba ne safa vardır? Zira insan ahrete yolcu olurken (ölürken) hepsini bırakır da öyle gider.

2. Şu gökyüzünün ne gece ve gündüzünde ne de güneş ve ayında bir vefa rengi var mı, nazar kıl da anla!

3. Süleyman Peygamber'in tahtının havada seyrettiğini (yol aldığını) söylerler ama o saltanatın şimdi yerinde yeller esmektedir.

4. Bu dünyada eğer hür olmak istersen; dünyanın zevki, safası, gamı ve kederiyle ilgilenme.

5. Sevgili gitmiş, rindler dağılmış, içkiler dökülmüş, böyle bir gecenin seherinden hiç hayır umulur mu? (Şair, dünyayı, bozulmuş, dağılmış ve ahengi kalmamış bir içki âlemine benzettirmektedir. Böyle bir dünyadan elbette hayır ummak yersiz olur.)

6. Bir kimsenin ırk ve mayasında (soyunda sopunda) bozukluk varsa o kişi dünyanın sadrazamı bile olsa ondan bir hayır umma..

7. Birçok beceriksiz, toy müneccim gökte yıldız arar da dalgalıktan yolunun üstündeki kuyuyu görmez. (Kendi kabiliyetlerinin derecesini ölçüp biçmeden büyük işlere girişenler, başarıya ulaşamadıkları gibi zarar ve kayıplara uğramaktan kendilerini kurtaramazlar.)

8. Dünyaya sözle düzen vermeye kalkanların evlerinde bin türlü kayıtsızlık, ihmal bulunduğu bir gerçektir.

9. Sarfedilen sözlere bakılarak bir kişi hakkında karar verilmemelidir. Çünkü kişinin aynası sözleri değil, işidir. Bir insanın aklının derecesi meydana getirdiği işiyle ölçülür.

10. Ben her ne kadar bazı kötülükler gördümse de gene bu fikrin üzerinde ısrarla duruyorum:

İnsan bir işi zorla da yapsa o kişiye gene de sadakat yaraşır. Çünkü doğruların yardımcısı Hazret-i Allah'tır.

Kısa Yorum: Şu bir gerçektir ki dünyanın altınında ve gümüşünde (mal, mülk yani zenginliğinde) hiçbir safa yoktur. Çünkü ölümlükten yani öteki dünyaya giderken hepsini burada bırakırız. Bundan dolayı altın ve gümüş (zenginlik) için yapılan kavgalar yersizdir. Zira insan fânidir. Bu yüzden ölümden kurtuluş yoktur. İster kral, ister padişah, ister zengin, ister fakir ol, gün gelince "ölüm yolculuğuna" çıkmak mukadderdir. Hazret-i Süleyman hem çok zengin hem de dünyadaki bütün varlıklara hükmedecek kadar kuvvetli bir hükümdardı. Ama bugün o saltanatın bile yerinde yeller esmektedir.

Bundan dolayı insan, dünya malı için neden hırs duymalıdır? Bir atasözümüz de "dünya malı, dünyada kalır" demektedir. Bu şartlar karşısında insanın yapacağı tek şey, kendini bütün samimiyetiyle işine verip sadakatla çalışmak olmalıdır.

- 1 Gadr ede reâyâsına vali-i eyalet:
Dünyada vü ukbâda ne zillet, ne rezalet!
- 2 Lâyık mıdır insan olana vakt-i kazâde
Hak zâhir iken bâtil için hükmü imalet?
- 3 Kâdı ola dâvacı ve muhzır dahi şahit,
Ol mahkemenin hükmüne derler mi adalet?
- 4 Ey mürtekib-i har, bu ne zillet ki çekersin
Birkaç kuruşa müddet-i ömrünce hacalet!
- 5 Lânet ola ol mala ki tahsiline anın,
Ya din ola, ya ırz u ya namus ola âlet!
- 6 Âdem olanın hayr olur âdemlere kasdı,
İnsanlığa insanda budur işte delâlet.
- 7 İnsan ana derler ki ede kalb-i rakîki
Âlâm-ı benî-nev'i ile kesb-i melâlet.
- 8 Âdem ana derler ki garazdan ola salîm,
Nefsinde dahi eyliye icra-yı adalet.
- 9 Sadık görünür kısvede erbab-ı hıyanet,
Mürşit sanılır vehlede eshab-ı dalâlet.
- 10 Ekser kişinin suretine siyreti uymaz
Yârâb, bu ne hikmettir İlâhî, bu ne hâlet?

*Ümmid-i vefa eyleme her şahs-ı dagalde;
Çok hacıların çıktı haçı zîr-i bagalde!*

Kelimeler ve Tamlamalar:

Gadr etmek: Zulmetmek. Haksızlık etmek.

Reâyâ: Bir hükümdar idaresi altında bulunan ve vergi veren halk. Bütün halk.

Ukbâ: Ahret, öbür dünya.

Vakt-i kaza: Mahkemede karar verme zamanı.

Zâhir: Bir şeyin dış görünüşü. Meydanda olan suret.

Bâtil: Boş. Çürük. Doğru ve gerçeğe karşıt.

İmalet: Bir tarafa eğmek, kaydırmak, çevirmek.

Hükmü imalet: Mahkemenin uygun karar vermemesi.

Muhzır: Mübaşir.

Mürtekip: Kötü ve yakışmaz iş yapan. Rüşvet alan. Rüşvetle iş gören.

Har: Eşek.

Zillet: Alçaklık, aşağılık.

Hacalet: Utanma. Utanç.

Tahsil: Ele geçirme. Vergi veya irat toplama.

Delâlet: Yol gösterme, kılavuzluk. Delil ve alâmet olma. İz, işaret.

Rakîk: İnce, şefkath, rikkatli.

Âlâm: Elemler, acılar.

Benî-nev': İnsan oğulları.

Kesb-i melâlet: Kederlenmek.

Âlâm-ı benî-nev'î ile kesb-i melâlet etmek: İnsan oğullarının acıları ile kederlenmek.

Garaz: Kötü niyet. Gizli düşmanlık.

Salîm: Korkusuz, emin olan. Sağ. Sağlam. Noksansız.

Kisve: Elbise. Özel kıyafet.

Erbab-ı hıyanet: Hainlik yapanlar, bu işi meslek haline getirenler.

Mürşit: Gafletten uyandıran. Doğru yolu gösteren. Kılavuz. Müritlerine doğru yolu gösteren şeyh.

Vehle: Birden, önceden, ilk önce.

Dalâlet: Sapıklık, azgınlık, yanlış yola sapma, sapıtma.

Eshab: Sahipler.

Eshab-i dalâlet: Yanlış yola sapanlar, azanlar.

Siyret: İnsanın manen tuttuğu yol, huy. Ahlâkı ve tabiatı.

Hâlet: Hal. Takdir. Olmanın veya olmamanın türlü.

Şahs-ı dagal: Hilekâr kimse.

Zîr-i bagal: Koltuk altı.

Açıklama:

6

1. Bir valinin halkına zalimce davranması, ona işkence etmesi, dünya ve ahret için ne bayağı ve alçakça bir davranıştır.

2. Hak ortada iken, mahkemede, hüküm verileceği sırada bir batıl için hükmü eğip bükme insan olana lâıyk bir hareket midir?

3. Hâkim davacı, mübaşir de şahit olan bir mahkemenin hükmüne adalet denir mi?

4. Ey rüşvet alan eşek, bu ne alçaklıktır ki, birkaç kuruş için bütün ömrünce utanç içinde yaşarsın.

5. Bir mal ki, din, ırz ve namus alet edilerek elde edilmiştir, o mala lânet olsun!

6. İnsan olanın hemcinslerine hayrı dokunmalıdır. Bu alâmet insanda, insanlığı belirler.

7. İnsan ona derler ki, şefkatli kalbi, insan oğullarının acıları ile kederlenir.

8. Hiç kimseye gizli düşmanlığı bulunmayan insana adam derler. Böyle birisi kendi öz varlığı için de doğruluktan hiçbir zaman ayrılamaz.

9. Hainliği meslek edinmiş olanlar, görünüşleri itibariyle sadık insanlarmış gibi görünürler. Bazı kötü emelleri bulunan kişiler ise ilk bakışta doğru yolu gösteren (mürşit) kişilere benzerler.

10. Birçok kişinin ahlâk ve tabiatı görünüşüne uymaz. Allah'ım bunun sebebi, hikmeti nedir? İlâhî, bu ne haldir?

Hilekâr kişilerin sözlerinde duracağını sakın ümit etme! Zira, çok hacıların hacı koltuk altlarından çıkmıştır.

Kısa Yorum: Haksız iş görenler, rüşvet alanlar, kötü yollarla mal edinenler ya bu veya öteki dünyada muhakkak Allah'ın cezasına uğrayacaklardır.

İnsan olan, etrafındaki kişilere yardım elini uzatmalı, hiç kimseye kin duymamalıdır. Ancak dünyada hileyi meslek haline getirmiş kişiler çoktur. Bunlar, sizi aldatmak için “güvenilir” kişilermiş gibi davranırlar. Hilekâr olarak tanınan kişilere sakın inanmayınız.

- 1 Bir abd-i Habeş dehre olur baht ile sultan,
Dahhâk'ın eder mülkünü bir Gâve perişan.
- 2 İkbaline, idbarına bel bağlama dehrin,
Bir dairede devredemez çember-i devran.
- 3 Zalim yine bir zulme giriftar olur âhir,
Elbette olur ev yıkanın hanesi viran.
- 4 Ekser görülür çünkü ceza cins-i amelden,
Encâmda âhenden olur rahne-i sûhân.
- 5 Tezkir olunur la'n ile Haccac ile Cengiz,
Tebcil edilir Nuşirevan ile Süleyman.
- 6 Kabil midir elfaz ile tağyir-i hakikat,
Mümkün mü ki tefrik oluna küfr ile iman?
- 7 Bir hâkten inşa olunur deyr ile mescid,
Birdir nazar-ı Hak'da Mecus ile Müselman.
- 8 Her derdin olur çaresi, her inleyen ölmez,
Her mihnete bir âhir olur, her gama pâyân.
- 9 Geh çâk olunur dâmen-i pâkize-i ismet,
Geh iffet eder âlemi ârâyış-i zindan!
- 10 Sabret siteme ister isen hüsn-i mükâfat,
Fikreyle ne zulmeylediler Yusuf'a ihvan!

*Zalimlere bir gün dedirir kudret-i Mevlâ:
"Tallahi lekad âserek' Allah ü aleynâ"'*

Kelimeler ve Tamlamalar:

Abd-i Habeş: Habeşli köle.

Dahhâk: Cemşid'in yerini almış olan İran hükümdarlarından tanınmış bir zalim. Dahhâk-ı Marî de denir. Tutulduğu hastalıktan kurtulmak için her seferinde iki çocuk beyni ilâç olarak kullanılırdı. Bir demirci olan Gâve'nin çocuklarına sıra gelince, Gâve isyan etmiş ve Dahhâk'ın tahtan indirilmesine sebep olmuştur. Dahhâk öldürülmüş ve İran tahtına Feridun getirilmiştir.

Gâve: Eski İran tarihinde meşhur bir demircidir. Dahhâk'ın tahttan indirilip öldürülmesine sebep olmuştur.

İkbal: Talih açıklığı. İşlerin doğru gitmesi. Halin iyi olması.

İdbar: Talihin yüz çevirmesi. Kutsuzluk. Düşkünlük. İşle-
rin ters gitmesi.

Giriftar: Belâ ve sıkıntıya uğramış.

Cezayı cinsi amelden görmek: “Kıyası kıyas” kaidesine
göre cezalandırılmak. Yani işlenen suçu, aynı kötülüğü suçluya
uygulayarak cezalandırma.

Âhen: Demir.

Sûhân: Törpü.

Elfaz ile tağyir-i hakikat: Gerçeği sözle değiştirmek.

Deyr: Manastır, kilise.

Mecus: Zerdüşt dininde bulunan yani ateşe tapan kimse.

Çâk olunmak: Yırtılmak.

Dâmen: Etek.

Pâkize: Temiz. Lekesiz.

İsmet: Namus. Günahsızlık. temizlik. Haramdan ve
kötülükten çekinme.

Dâmen-i pâkize-i ismet: Namusun temiz eteği.

İffet: Namus. Temizlik.

Ârâyış: Süs.

Ârâyış-i zindan: Zindanın süsü.

Hüsn-ü mükâfat: Güzel, iyi mükâfat. Mükâfatın güzeli.

Yusuf: Yakup Peygamber’in oğlu. Kardeşleri onu kıskan-
mışlar ve bu sebepten kuyuya atmışlardı.

İhvan: Kardeşler. Burada, Yusuf’un kardeşleri kastedi-
liyor.

Tezkir olunmak: Hatıra getirmek, hatırlanmak.

La’n: Lânet etme. Beddua.

Haccac (Haccac bin Yusuf): (661-714) Emevî devlet adamı.
692’de Hicaz-ı Emevî hâkimiyetine alması kendisine ün sağla-
mıştır. 694’te Irak genel valisi olmuştur. Emevîlerin yerleşme
zamanına rastladığı için isyan ve ihtilâllerin arkası kesil-
miyordu. Haccac bu isyan ve ihtilâlleri başarıyla bastırdı. Hac-
cac iyi bir hatip olarak tanınır. Çok kan döktüğü için bugüne
kadar “Haccac-ı zalim” diye anılagelmıştır. Bazı tarihler hak-
kında iyi şeyler yazmıştır.

Cengiz (Cengiz Han): (1155-1227) Büyük Moğol İmparatorluğu'nun kurucusudur.

Tebcil etmek: Saygı göstermek, ululamak.

Nuşirevan: Asıl adı Hüsrev I Anorşarvan'dır. Pers kralı, (531-579). Kırallığı zamanında hem içte hem de dışta başarılı bir idare gösterdi. Memleketine birçok yerler elde etti. İmparatorluğun kadastrosu tamamlandı ve yeni bir vergi sistemi getirildi. Hüsrev, adalet, iffet ve hoşgörülük bakımından geniş bir ün kazanmıştır. Nuşirevan lakabı Pehlevî dilinde "ölmez ruhlu" anlamına gelir. Araplar ona Kısra ve Nuşirevan-ı âdil derler.

Tallahi lekad âserek' Allah ü aleynâ: Bu, Yusuf suresinden alınan bir ayettir. Anlamı şudur: "Yemin ederiz ki, Allah seni bize üstün tuttu."

Yusuf, o kadar eziyet çektiği halde, kardeşlerini affetmiştir. Bunun üzerine kardeşleri böyle bir itiraftan kendilerini alamamışlardır. Yusuf Suresi'nin 91.ayeti aynen şöyledir: "Allah'a and olsun ki, Allah seni gerçekten bizden üstün kılmıştır ve doğrusu biz hatâ etmiştik."

Açıklama:

7

1. Habeşli bir köle, talihinin yardımı ile cihana sultan olur. Bir Gâve, Dahhâk'ın mülkünü perişan eder.

2. Dünyanın talih ve talihsizliğine bel bağlama. Zamanın çemberi bir dairede devredemez, dönmez.

3. Zalim olan kimse, günün birinde muhakkak bir zulme uğrar. Ev yıkanın evi elbette yıkılır, perişan olur.

4. Çok defa insan, yaptığıнын cezasını aynı şekilde yani "kı-sasa kısas" prensibine göre görür. En sonunda, törpünün de körlenmesi demir yüzündendir.

5. Haccac ve Cengiz lanetle hatırlanır. Nuşirevan ile Süleyman ise ululanıp saygı ile anılır.

6. Gerçeği sözle değiştirmek mümkün müdür? Küfür ile imânı ayırmak mümkün mü ki?

7. Cami ile kilise bir topraktan inşa edilir; Allah'ın katında ateşe tapanla Müslüman biridir.

8. Her derdin çaresi vardır, her inleyen ölmez. Her sıkıntıya, her kaygıya bir son olur.

9. Bazen namusun temiz eteği yırtılır, yani namusa pek önem verilmez; bazen de, namuslu adamlar zıندانın süsü haline gelirler.

10. Yusuf'a kardeşlerinin nasıl zulmettiklerini düşün; eğer güzel mükâfat istiyorsan yapılan zulümlere sabırlı ol!

Allah'ın kudreti günün birinde zalimlere şunu dedirtir: "Yemin ederiz ki Allah seni bize üstün tuttu."

Kısa Yorum: İnsanların öldükten sonra da iyi bir namla hatırlanabilmeleri için yarına, maddî ve mânevî değerleri olan güzel eserler bırakmaları lâzımdır. Namık Kemal şöyle diyor: "Öldükten sonra bir güzel nam bırakmak belki hiç ölmekten hayırlıdır."

İşte Yunus Emre, İşte Mevlâna ve işte Atatürk...

Şunu da hatırdan çıkarmamak gerekir ki, bu dünya etme, bulma dünyasıdır. "Rüzgar eken, muhakkak fırtına biçer."

- 1 Her şahs-ı harîm-i Hak'a mahrem mi sanırsın?
Her tâç giyen çulsuzu Ethem mi sanırsın?
- 2 Dehri arasan binde bir âdem bulamazsın;
Âdem görünen harları âdem mi sanırsın?
- 3 Çok mukbili gördüm ki güler, içi kan ağlar,
Handân görünen herkesi hurrem mi sanırsın?
- 4 Bil illeti kıl sonra müdavata tasaddi,
Her merhemî her yâreye merhem mi sanırsın?
- 5 Kibre ne sebep yoksa, vezirim diye, gerçek
Sen kendini düstur-ı mükerrerem mi sanırsın?
- 6 Ey müftehir-i devlet-i yekrûze-i dünya!
Dünya sana mahsus u müselleme mi sanırsın?
- 7 Hâli ne zaman kaldı cihan ehl-i tama'dan,
Sen zatını bu âleme elzem mi sanırsın?
- 8 En ummadığın keşfeder esrar-ı derunun,
Sen herkesi kör, âlemi sersem mi sanırsın?
- 9 Bir gün gelecek sen de perişan olacaksın,
Ey gonca, bu cem'iyeti her dem mi sanırsın?
- 10 Nâmert olayım çarha eğer minnet edersem,
Cevrinle senin ben keder etsem mi sanırsın?

*Allah'a tevekkül edenin yâveri Hak'tır;
Nâşad gönül bir gün olur şâdolacaktır!..*

Kelimeler ve Tamlamalar:

Harîm: Herkesin giremeyeceği yer.

Mahrem: Biriyle içli dışlı, her türlü işlerini bilen. Gizli, her-
kese söylenmez, herkesçe bilinmesi gerekli olmayan.

Ethem: 9.yüzyılda Belh'te hükümdar iken derviş olup
hükümdarlığından vazgeçen İbrahim Ethem.

Mukbil: İkbali. Kutlu, mutlu.

Handân: Gülen.

Hürrem: Sevinçli, şen ve gönül açan yer. Mesut, mutlu.

Müdavat: Hastaya bakıp ilâç verme.

Tasaddi: Bir işe girişme.

Müdavata tasaddi: Tedaviye girişmek.

Düstur-ı mükerrerem: Hükümü ve nüfuzu geçmekte olan en büyük vezir.

Müftehir: Övünen.

Yekrûze (Yek-ruze): Bir günlük, geçici.

Müselleme: Teslim olunmuş, kimse tarafından inkâr veya reddedilmeyen.

Hâli: Boş.İssız.

Ehl-i tama: Açgözlü olanlar.

Esrar-ı derun: İnsanın içindeki sırlar, gizli düşünceler.

Her dem (herdem): Her vakit. Hep.

Nâmert: Alçak tabiatlı. İnsaniyetsiz. Korkak, alçak.

Çark: Felek.

Nâşad: Hüzünlü, kederli.

Yaver: Yardımcı, imdatçı.

Şad: Sevinçli, mesut.

Açıklama:

8

1. Her şahsı, Hakk'ın en yakını mı sanırsın? Her taç giyen derbeder perişan şahsı İbrahim Ethem mi zannedersin?

2. Dünyayı arasan binde bir adam (iyi yetişmiş kimse) bulamazsın; adam görünen eşekleri sen adam mı sanırsın?

3. Yüceliğe ulaşmış birçok insan gördüm ki, yüzü güleçtir ama içi kan ağlar, kederlidir. Sen her gülen kişiyi mutlu, saadete erişmiş mi zannedersin?

4. Önce hastalığın ne olduğunu anla ondan sonra tedaviye başla. Sen, her merhemi her yaraya ilâç mı zannedersin?

5. Niçin kibir ediyorsun? Yoksa sen kendini hükümü ve nüfuzu geçmekte olan en büyük vezir mi zannediyorsun? *(Kibir, kendini etrafındakilerden daha üstün görme, başkalarına yüksekte bakma huyudur. Kibir, nerede olursa olsun insanı küçültür. Çünkü insan, Allah'ın bir kuludur. İnsanlar, Allah'a göre birdir; değer ve önem bakımlarından birbirlerinden farksızdır. Bu yüzdendir ki, birinin kendini diğerlerinden üstün görerek büyüklüklenmesi, etrafındakileri hor görmesi en azından görgü kurallarına ters düşer. Kibirden uzaklaştığımız nispette Allah'a yakınlaşırız.)*

6. Ey dünyanın bir günlük geçici saltanatı için övünen insan, dünyayı sana teslim edilmiş mi zannediyorsun?

7. Dünya, açgözlülerden ne zaman boş kalmıştır ki...Sen kendini bu dünyaya gerçekten gerekli mi zannediyorsun?

8. En ummadığın biri çıkar, içindeki sırlarını keşfeder. Sen, herkesi kör, âlemi sersem mi sanırsın? *(Toplum içinde yaşayan insanlar, birbirlerinin maddî ve mânevî durumlarıyla ilgilenmekten âdeta zevk duyarlar: Gizli işlerini, saklanan sırlarını, maddî imkânlarının kaynaklarını öğrenmek için her türlü zorluğa katlanmaktan çekinmezler.*

Bundan dolayıdır ki, toplum içinde yaşayan insanların ulu orta konuşmamaları, söz ve hareketlerinde itidalli davranmaları gerekir.)

9. Bir gün gelecek sen de perişan olacaksın (yaprakların dağılacak); ey gonca, bu cemiyeti (derli toplu duruşunu) her vakit devam edecek mi zannedirsin?

10. Eğer feleğe minnet edersem, alçak olayım. Senin eziyetinle beni kederlenecek mi zannedersin?

Allah'a güvenenin yardımcısı Allah'tır; kederli gönül bir gün gelecek mutlu olacaktır.

Kısa Yorum: Her devirde iyi yetişmiş elemanların yokluğundan şikâyet edilmiştir. Bugün de öyle değil midir? Okumuş insan çoktur ama yetişmiş insan hâlâ mumla aranmaktadır.

İnsan genç yaşlarda plânlı bir şekilde çalışmayı itiyat haline getirebilirse ideallerini gerçekleştirmede muvaffakiyete ulaşabilir. Aksi takdirde, bocalamaktan öteye gidemez. Atatürk'ün şöyle bir sözü vardır. "Denilebilir ki hiçbir şeye muhtaç değiliz, yalnız tek bir şeye çok ihtiyacımız vardır: Çalışkan olmak!" Bismarck gençliğe üç öğütte bulunuyor: "Çalış, çalış, çalış..."

Unutmayalım ki, bu cemiyetin her zaman devam edeceğini ummak deliliktir. Zira zaman bir su gibi akar gider de haberi-miz bile olmaz.

- 1 Pek rengine aldanma felek eski felektir;
Zira feleğin meşreb-i nâsazı dönektir.
- 2 Ya bister-i kemhâda, ya vîranede can ver,
Çün bay ü geda hâke beraber girecektir.
- 3 Allah'a sığın şahs-ı halîmin gazabından,
Zira yumuşak huylu atın çiftesi pektir!
- 4 Yaktı nice canlar o nezaketle tebessüm,
Şîrin dahi kasdetmesi cana gülerektir.
- 5 Bed-asl'-a necabet mi verir hiç üniforma
Zerdûz palan ursan eşek yine eşektir!
- 6 Bed-maye olan anlaşılır meclis-i meyde,
İşret; güher-i âlemi temyize mehektir.
- 7 Nush ile yola gelmeyi eni etmeli tekdir;
Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir!
- 8 Nâdânlar eder sohbet-i nâdânla telezzüz;
Divanelerin hemdemi divane gerektir.
- 9 Aff ile mübeşşer midir eshab-ı meratip?
Kanun-ı ceza âcize mi hâs demektir?
- 10 Milyonla çalan mesned-i izzetle serefraz,
Birkaç kuruşu mürtekibin câyı kürektir!

*İman ile din, akçadır erbab-ı gînâda,
Namus ü hamîyyet sözü kaldı fukarada!*

Kelimeler ve Tamlamalar:

Renk: Suret, şekil. Nitelik.

Feleğin meşreb-i nâsazı dönektir: Feleğin hiçbir şeye çözüm getirmeyen dönektir tabiatı.

Bister-i kemhâ: İpek kumaştan döşek.

Çün: Mademki.

Bay ü geda: Zengin ve fakir.

Hâk: Toprak.

Şahs-ı halîm: Huyu yavaş insan, uysal.

Şîr: Aslan.

Bed-asl': Soyu kötü olan. Sütü bozuk.

Necabet: Soyluluk. Soyca temizlik.

Zerdûz: Sırmalı, kılaptanlı. Sırma ile dikilmiş.

Bed-maye: Mayası kötü, bozuk. Yaradılışı kötü.

Meclis-i mey: İçki meclisi.

Güher-i âdem: İnsanın cevheri.

Temyiz: Ayırma, seçme. İyiyi kötüden ayırt etme.

Mehek (mehenk, mahakk): Ayar taşı. Altın ve gümüşün ayarını anlamaya yarayan taş. Mec.Ölçü, terazi, bir şey veya şahsın değerini ölçmeye vasıta olan şey.

Nush: Nasihat, öğüt.

Nâdân: Bilmez, cahil. Kaba, nobran, terbiyesiz.

Telezzüz: Lezzet, tat duyma.

Hemdem: Arkadaş.

Mübeşşer: Müjdelenmiş.

Eshab-ı meratip: Rütbe, derece sahipleri.

Eshab: Sahipler.

Meratip: Mertebeler, dereceler.

Hâs: Mahsus. Özel.

Mesned-i izzet: Büyük makam, yüksek mevki.

Serefraz (ser—efraz): Başını yükselten, benzerlerinden üstün olan.

Mürtekeb: Kötü ve yakışmaz iş yapan. Rüşvet alan. Rüşvetle iş gören.

Cây: Yer.

Kürek: Vaktiyle beylik gemilerde kürek çekmek hizmeti ki, cinayet suçlarına verilen bir ceza idi.

Gına: Bolluk, zenginlik. Yeter bulma. Tok gözlülük

Erbab-ı gına: Zengin kimseler.

Hamiyyet: İnsanın yurdunu, aile ve yakınlarını koruma gayreti. Hamiyet.

Açıklama:

9

1. Feleğin görünen niteliğine aldanma, zira felek eski felektir; onun düzensiz ve derde deva olmayan tabiatı dönecek olmaktadır.

2. İster ipek kumaşlı bir döşekte, ister vîranede can ver, zengin ve fâkir, her ikisi de sonunda toprağa girecektir. *(Gerçekten de öyle değil midir? Nerede can verirsen ver, kim olursan ol, en sonunda toprağa girmek mukadder değil midir? Yunus, bu konuda bakın ne diyor?)*

.....
Şunlar ki çoktur malları
Gör nice oldu halleri
Sonucu bir gömlek imiş
Anın da yoktur yenleri

.....
Bunlar geri gelmeyenler
Zühd ü tâat kılmayanlar
Bu beyliği bulmayanlar
Zira geçti devranları
.....

Hepimizin arzusu, mukadder gün gelinceye kadar Allah'ımıza kulluk görevimizi bir Müslümana yaraşır şekilde yerine getirmek olmalıdır.)

3. Uysal gibi görünen bir kişinin öfkesinden Allah'a sığın, çünkü yumuşak huylu atın çiftesi serttir.

4. O nezaketli gülümseme pek çok canlar yaktı. Aslanın da cana kıyması (avını öldürmesi) gülerek gerçekleşir.

5. Soyu kötü olana üniforma hiç asalet verir mi? Sırmalı, kılaptanlı altınla işlenmiş semer vursan eşek yine eşektir.

6. Yaradılışı kötü olan kişinin bu durumu ancak içki meclisinde anlaşılır. İçki, insanın cevherini, içini anlamada mehektir.

7. Öğütle, yola gelmeyen kişiyi önce tekdir etmeli (azarlamalı); tekdir ile yola gelmediği takdirde o zaman da hakkı olan köteğe (dayağa) başvurmali. *(Bugünün pedagojisi dayağı yasaklamıştır. Ziya Paşa'nın dayak konusundaki düşüncesi, devrine göre ileri bir seviyededir. Paşa, kabahat yapan kişiye hemen dayak atılması taraftarı değildir. Kabahatlı kişiyi, önce öğütle yola getirmek düşüncesindedir. Bu deneme başarı ile so-*

nuçlanmadığı takdirde, kişiyi “tekdir” ederek uslandırmanın yollarını aramalı, dayağa ise en sonra başvurmalıdır. 19.yüzyılın şartlarını düşünecek olursak bu görüşü, terbiyede ileri bir adım saymak mecburiyetindeyiz.)

8. Cahiller, ancak cahillerle yaptıkları sohbetten tat duyarlar. Divanelerin arkadaşı ise divane gerektir.

9. Yüksek mevkide bulunanlar af ile müjdelenmiş midir? Ceza kanunu zavallılar için midir?

10. Milyonla çalan yüksek mevkilerdedir; birkaç kuruş çalanın yeri kürektir. (Yani kürek cezasına çarptırılır).

Zengin kimseler için din de, iman da paradır. Namus ve hamiyet sözü fukarada kalmıştır.

- 1 İkbal için ahababı siâyet yeni çıktı;
Bilmez idik evvel bu dirayet yeni çıktı.
- 2 Sirkat çoğalıp lâfz-ı sadakat modalandı,
Namus tamam oldu, hamiiyet yeni çıktı.
- 3 Düşmanlara ahababını zem oldu zarafet;
Dildârdan ağyâra şikâyet yeni çıktı.
- 4 Sadıkları tahkir ile red kaide oldu;
Hırsızlara ikram ü inayet yeni çıktı.
- 5 Hak söyleyen evvel dahi menfur idi gerçi,
Hainlere amma ki riayet yeni çıktı.
- 6 Evrak ile ilân olunur cümle nizamât,
Elfaz ile terfih-i raiyyet yeni çıktı.
- 7 Âciz olanın ketmolunur hakk-ı sarihi;
Mahmileri her yerde himayet yeni çıktı.
- 8 İsnad-ı taassup olunur merd-i gayura,
Dinsizlere tevcih-i reviiyet yeni çıktı.
- 9 İslâm imiş devlete pâbend-i terakki,
Evvel yoğidi işbu rivayet yeni çıktı.
- 10 Milliyeti nisyan ederek her işimizde
Efkâr-ı Firenge tebaiyyet yeni çıktı.

*Eyvah, bu baziçede bizler yine yandık,
Zira ki ziyan ortada, bilmem ne kazandık?*

Kelimeler ve Tamlamalar:

Silâyet: Bir kişiyi başka birine çekıştirme, dedikodu. Koğuculuk.

Dirayet: Akıl, zekâ. İnce şeyleri kavrayış. Beceriklilik. Anlayış.

Sirkat: Hırsızlık. Çalma.

Zem: Birinin kötülüğünü söyleme. Ayıplama, yerme, çekıştirme.

Zarafet: Naziklik, incelik.

Lâfz-ı sadakat: Sadakatın sözü. (Yani insanlar artık gerçek sadakatı göstermiyorlar, dostluk, yapılan iyiliğe karşı gösterilen bağlılık ortadan kalkmış bulunuyor ancak sadakatın sözü edilmektedir.)

Modalandı: Moda haline geldi, moda oldu. (Bu kelimeyi ilk defa Ziya Paşa kullanmıştır. O gün için kelime iyi karşılanmamış, hatta Süleyman Nazif Bey tarafından bile tenkit edilmiştir.)

Dildâr: Sevgili.

Ağyâr: Yabancılar.

Tahkir: Hor ve hakîr görme. Horlama, alçaltma.

Red (redd): Geri döndürme. Döndürülme. Çevirme. Kabul etmeme.

Înayet: Dikkat, gayret, lütuf, iyilik.

Menfur: Kendisinden nefret edilen, seilmeyen. İğrenç:

Riayet: Gözetme. Sayma. Ağırlama.

Nizamât: Nizamlar, düzenler.

Elfaz: Sözler, kelimeler, (Parçada boş söz)

Terfih: Refaha kavuşturma.

Raiyyet: Bir hükümdar idaresinde vergi veren halk, tebaa.

Terfih-i raiyyet: Tebaanın, halkın refahı.

Ketmolunmak: Gizli tutulmak, açıklanmamak. Saklanmak.

Mahmi: Birinin koruduğu, korunan.

İsnad: Bir şeyi bir adam için yaptı deme. İftira etme.

Taassub: Din işlerinde aşırı taraftarlık edip başka dinde olanlara düşman olmuş. Birine karşı taraflı olma.

Merd: Adam, insan. Erkek. Yiğit, kabadayı, sözünde durur.

Gayur: Gayretli.

Tevcih: Rütbe verme. Anlam verme, yorumlama.

Reviyyet: Bir işin her yönünü iyice düşünüp taşınma.

Nisyan: Unutma, hatırdan çıkarma.

Merd-i gayur: Gayretli, çalışkan insan.

Pâbend-i terakki: İlerlemeye engel olan, bağ, ayak bağı.

Efkâr-ı Firenk: Avrupalıların fikirleri.

Tebaiyyet: Tâbi olma, uyma.

Bâziçe: Oyuncak, oyun.

Açıklama:

1. Bir yüce makama ulaşabilmek için dostları çekiştirmek yeni çıktı. Bunu daha önce bilmezdik, bu anlayış yeni çıktı.

2. Hırsızlık çoğalıp gerçek sadakat ortadan kalktı, onun yalnız sözü edilir oldu ve bu tutum moda haline geldi; namus tamam oldu, yani namus denen şey hiç mi hiç kalmadı, yok oldu, hamiyet (yakınlarını koruma) gayreti yeni çıktı,

3. Dostlarını düşmanlarına çekiştirmek bir nev'i incelik sayıldı. Sevgiliyi yabancılara şikâyet etmek yeni çıktı.

4. Sadık kişileri horlama ve düşüncelerini kabul etmeme, kural haline geldi. Hırsızlara ikram ve lütuf yeni çıktı.

5. Gerçekleri söyleyen kişi eskiden de sevilmezdi ama hainleri ağırlama, onları gözetme yeni çıktı.

6. Bütün nizamlar, kâğıtlarla (burada gazete) halka duyurulmaktadır; halkı sözle refaha kavuşturmak yeni çıktı.

7. Güçsüz, iktidarsız olanın en tabîî hakkı bile verilmez. Korunulan kişileri (arkası olanları) her yerde himaye etmek yeni çıktı.

8. Gayretli, çalışkan bir kişi taassupla suçlandırılır. Dinsiz olanlara yakınlık yeni çıktı.

9. Devletin ilerlemesine engel olan Müslümanlıkmiş. Eskiden bu söylenti yoktu, yeni çıktı.

10. Her işimizde milliyeti unutarak Avrupalıların fikirlerine uymak yeni çıktı.

Eyvah, bu oyunda bizler yine yandık; çünkü, ziyan ortada, bilmem ki ne kazandık.

Kısa Yorum: Şair, Tanzimat'la birlikte, âdet ve an'anelerimize ters düşen yeni âdetler, tutumlar ve davranışlar üzerinde durmak istemiştir:

Hainleri gözetme, halkı sözle refaha kavuşturma, himaye, çalışkanı taassupla suçlama, ilerlemeye Müslümanlığın engel olduğu safsatası, milliyeti unutturma gibi fikir ve davranışlar Tanzimat'la birlikte yayılmaya başlamıştır.

Ziya Paşa aldığı terbiye icabı dinine bağlı, milliyetçi, dürüst bir şahsiyetti. Makalalarında Tanzimat'ın getirdiklerini kıyasıya tenkit etmekten çekinmemiştir.

- 1 Zâhirde görüp bizleri sanma ukalâyız
Biz bir sürü âkıl sıfatında budalayız.
- 2 Âkıl denilir mi bize kim hali bilirken
Dildâde-i âlâyış-i nîreng-i hevayız.
- 3 Yârân-ı vatandan bizi özler bulunursa
Düştük sefer-i gurbete, muhtac-ı duayız.
- 4 Terkib-i acibiz iki hâsiyetimiz var:
Ahabamızın devletiyiz, hasma belâyız.
- 5 Küncide durur hırkamız altında künûzat,
Dervişleriz gerçi nazarda fukarayız.
- 6 Ukbaya yarar bir işimiz yok ise bari,
Azade-dil-i şaibe-i zerk u riyayız.
- 7 Devletlilere bizleri tahkir düşer mi?
Biz âciz isek de yine mahlûk-ı Hûda'yız.
- 8 Bir âfet-i hunhara esir oldu gönül kim,
Her nazına her lâhzada bin kere fedayız.
- 9 Hatırda durur sohbetinin lezzeti hâlâ,
Gerçi o şereften nice yıldır ki cüdayız.
- 10 Her cevrine razıların ey şah-ı melâhat,
Bizler ki kuluz mu'tasım-ı bab-ı rızayız.

*İster bize lûtfeyle, diler bizden ırağ ol;
Dünyada hemen sen şeref ü şan ile sağ ol.*

Kelimeler ve Tamlamalar:

Âkıl: Akıllı.

Ukalâ: Akıllılar, akıllılık taslayanlar.

Dildâde: Gönlnü kaptırmış. Âşık.

Âlâyış: Gösteriş, hava, heves.

Niyreng: Sihir, hile. Büyü, afsun. Resim, taslak. (Nireng, nirenk)

Dildâde-i âlâyış-i niyreng: Âşıkın gösterişindeki büyüye kendini kaptırmış.

Yârân: Dostlar.

Yârân-ı vatan: Vatandaki dostlar.

Terkîb-i acib: Tuhaf, herkese benzemeyen, bileşik.

Hâsiyyet: Duygunluk, duyarlık. Titizlik. Özellik, başkasına benzemeyen tabiat.

Küncide: Sıgmış, sığıştırılmış. Sıkı sıkı saklanmış.

Künûzat: Defineler, hazineler.

Ukba: Ahret, öbür dünya.

Azadedil: Gönlü bir şeye bağlı olmayan.

Şaibe: Leke. Eksiklik.

Zerk: İki yüzlülük. Hile.

Riya: İki yüzlülük. Yalandan gösteriş.

Âfet-i hunhar: Herkese felâket getirecek, kan döktürecek kadar güzel (kadın).

Hunhar: Kan dökücü, kan içici.

Cüda: Ayrılmış, ayrı düşmüş.

Cevr: Haksızlık edip incitme.

Şah-ı melâhat: Güzellerin şahı, çok güzel.

Mu'tasım: Eliyle tutan, yapışkan. Günahtan kaçınan.

Mu'tasım-ı bab-ı rıza: Her şeye peki deyip razı olan ve rıza kapısından ayrılmayan onu bekleyen.

Bab: Kapı.

Irağ (ırak): Uzak.

11

Açıklama:

1. Görünüşümüze bakarak bizleri akıllı sanma. Biz akıllı görünüşte bir sürü budalayız.

2. Halimiz meydanda iken, bilinirken bize akıllı kişiler denebilir mi? Biz, heveslerin sihriindeki gösterişe kendimizi kaptırmış olan kişileriz.

3. Vatandaki dostlarımızdan bizi özleyenler varsa (onlara derim ki), gurbette yolculuğa düştük, duaya ihtiyacımız var.

4. (Herkesin yaradılışına benzemeyen) acayip bir bileşiğiz. İki özelliğimiz var: Dostlarımızı yükseltmeyi düşünür, düşünmana ise belâ oluruz.

5. Biz, görünüşte fakir dervişler isek de hazineler hırkamızın altında saklıdır.

6. Öbür dünyaya yarar bir işimiz yoksa da, ikiyüzlülükten uzak kalmış insanlarız.

7. Yüksek makam sahiplerine bizleri hor görme ve aşağılama yaraşır mı? Biz, güçsüz isek de Allah'ın kulları olduğumuzu unutmayınız.

8. Gönül, herkese felâket getirecek kadar güzel olan bir sevgiliye tutuldu ki, her an her nazına bin kerre fedayız.

9. Gerçi o şereften bir hayli yıl uzak kalmış bulunuyorsak da, sohbetinin tadı hâlâ hatırimızdadır.

10. Ey güzellerin şahı, biz her haksızlık ve bundan doğan incitmeye razıyız; zira bizler, her şeye razı olan ve rıza kapısına sıkı sıkı yapışmış kullarız.

Bize istersen iyilik yap, dilersen bizden uzak ol, ancak şeref ve şanla dünyada sağ ol.

Kısa Yorum: Tarih boyunca dost bildiğimiz kimselere yardım elimizi uzatmaktan her zaman gurur duymuşuzdur. Zaman zaman onları yükseltmenin yollarını bile aramışızdır. Düşmanlarımıza ise hak ettikleri cezayı vermekten bir an bile tereddüt etmemiş, gerektiğinde öcümüzü alabilmek için ölümden dahi kaçınmamışızdır.

İkiyüzlü değiliz. Sözümüzle özümüz birdir. Türk, tarih boyunca ikiyüzlülükten daima nefret etmiştir: Tarih içinde Türk eri, başını feda etmiş ama doğruluktan ayrılmamıştır. Bu özelliğimiz Türk karakterinin önemli niteliklerinden biridir.

Düşmanınıza yüz vermeyiniz. Şu sözü daima hatırlayınız: “Düşmana dost olacağına, dostum düşman olsun, daha iyi--Blas”

İkiyüzlü olmayınız. Çünkü iki tarafın her birinden yana imiş gibi davranan, özü sözü birbirini tutmayan kimse toplum içinde rahat bir hayat sürmeye müstahak değildir.

Dostunuzu seviniz. Dostluğunuzu önemsiz sebeplerden dolayı sakın bozmayınız. Çünkü “Dostluk: İki vücutta yaşayan bir ruh, iki ruhta yaşayan bir vücuttur.--Aristo” vecizesini her zaman hatırlayınız.

- 1 Her millet için bir düziye adlini âm et!
Fikr-i gazab-ı Hazret-i Mabud-ı enâm et!
- 2 Bevval-i çeh-i zemzemi lânetle anar halk,
Sen Kâbe gibi kendini hürmetle benâm et!
- 3 İncinmemek istersen eğer mülk-i fenâde,
Bir kimseyi incitmemeğe hasr-ı meram et.
- 4 Bir yerde ki yok nağmeni takdir edecek gûş,
Tazyi-i nefes eyleme, tebdil-i makam et.
- 5 Avret gibi mağlub-u hava olma, er ol, er!
Nefsin seni râmatmeye, sen nefsini râmet.
- 6 Mânend-i şecer nâbit olur sabit olanlar,
Herhangi işin ehli isen onda devam et.
- 7 Noksanını bil, bir işe ya başlama evvel,
Ya başladığın kârı pezira-yı hitam et.
- 8 Uğrarsa saba, rahın eğer semt-i Irak’a
Bağdat iline doğru dahi azm ü hiram et.
- 9 Merdan-ı suhandânı ziyaret edip, andan
Âdâp ile var, ravza-i Ruhî’ye selâm et:
- 10 Tahsinini arzeyleyip evvelce “Ziya”nın
Bu beyti huzurunda oku, hatm-i kelâm et:

*Meydan-ı sühandâda yoğiken sen gibi bir er,
Bir şair-i Rum oldu sana şimdi, beraber.*

Kelimeler ve Tamlamalar:

Adlini âm etmek: Adaleti herkese dağıtmak.

Enam: Halk, bütün yaratıklar.

Hazret-i Mabud: Allah.

Bevval: Çok işeyen

Bevval-i çeh-i zemzem: Adı üne kavuşsun diye zemzem kuyusuna işeyen adam.

Çeh: Kuyu.

Zemzem: Kâbe yanında ünlü bir kuyu. Bu kuyunun suyu kutsal sayılıp İslâm ülkelerinin her tarafına dağıtılır.

Kâbe: Mekke-i Mükerrerme’deki kutsal yapı ki, Hazret-i İbrahim ve İsmail’den kalma olup bütün Müslümanların kiblesi ve hac yeridir. “Küb şeklinde olduğu için böyle denmiştir.”

Benâm: Adlı, meşhur, namlı.

Mülk-i fena: Geçici mülk. Dünya.

Hasr-ı meram etmek: İsteğini bir noktada toplamak.

Gûş: Kulak.

Tazyi: Kaybına sebep olma. Boşuna harcama.

Tazyi-i nefes: Nefes tüketmek, nefesini boşuna harcamak.

Tebdil-i makam: Müziğin ezgisini değiştirmek.

Mağlub-ı hava: Heva ve hevesine düşkün.

Râm etmek: Yenmek, mağlûp etmek.

Mânend: Benzer, eş.

Şecer: Ağaç.

Nâbit olmak: Yerden çıkıp büyümek, bitmek.

Pezira: Kabul eden, olan, olabilen.

Pezira-yı hitam: Sona ermiş.

Saba: Gün doğusundan esen hafif ve tatlı yel. Sabah rüzgârı. Bu rüzgârın bütün dünyayı dolaştığı ve bu arada sevgililere de haber götürdüğüne inanılır.

Rah: Yol.

Irak: Dicle nehrinden aşağı Basra'ya kadar Şat Suyu'nun iki yanı.

Merdan: İnsanlar, erler, yiğitler.

Suhândân: Güzel söz söyler, söz bilir.

Merdan-ı sühandân: Söz bilir, söz ilmine vakıf olanlar, şairler.

Âdâp: Yol, iz; yöntem, sıra, saygı.

Ravza-i Ruhî: Ruhî'nin mezarı.

Ruhî: Divan Edebiyatı'nın en kuvvetli içtimaî şiir yazar şairlerden biridir: (1548-1605) tarihleri arasında yaşamıştır. Bağdat'da doğmuş olduğu için Ruhî-i Bağdadî adıyla anılır. Asıl adı Osman'dır. Kendini meşhur eden eseri Terkîb-i Bendî'dir. Bu esere Muallim Naci ve Ziya Paşa'ya gelinceye kadar birçok nazire yazılmıştır. Ama bunların hiç biri başarılı olamamış, Ziya Paşa'nın okuduğunuz "Terkîb-i Bendî" üstün bir başarıya ulaşmıştır.

Hatm-i kelâm etmek: Sözü bitirmek.

Meydan-ı sühan: Söz meydanı, şiir alânı.

Şair-i Rum: Rum şairi, yani Rum ülkesinde yetişen şair, daha kısa bir deyişle: Anadolu şairi. Rum'un buradaki anlamı: Orta Asya halkınca Anadolu'ya verilen ad.

Açıklama:

12

1. Adaletini her millet için devamlı olarak dağıt. Bütün yaratıkların mabudu olan Allah'ın gazabını aklından çıkarma, onu düşün.

2. Halk, zenzem kuyusuna işeyen adamı lânetle anar. Sen kendini Kâbe gibi saydırmaya, tanıtmaya gayret et.

3. Bu geçici dünyada eğer incinmemek istersen, hiç kimseyi incitmemeye gayret et.

4. Bir yerde nağmeni takdir edecek kulak yoksa, nefesini tüketme, makamını değiştir, (yahut yerini değiştir.)

5. Sakın ha, kadın gibi heva ve hevesine mağlûp olma, er ol; öz varlığının etkisinde kalarak yani nefsine uyararak ona mağlûp olma, aksine sen öz varlığını etki altına al, nefsine hâkim ol, onu mağlûp et.

6. Bir işte direnerek o işi inadla sürdürenler, ağaç gibi sağlam yetişir ve büyürler. Hangi işin ehli isen o işte çalışarak başarıya ulaş.

7. Noksanını bil, ya önceden işe başlama; işe başlarsan işini muhakkak sona erdir.

8. Ey sabah rüzgârı, eğer yolun Irak semtine uğrarsa; Bağdat iline doğru da bir süzül oraya da uğra.

9. Orada güzel söz söyleyenleri ziyaret et, sonra saygıyla Bağdatlı Ruhî'nin mezarına git ve benim selâmımı ilet.

10. Önce Ziya'nın takdirini saygı ile bildir; sonra huzurunda aşağıdaki beyti okuyarak sözünü bitir:

Söz meydanlarında, şiir alanlarında senin gibi bir er yokken, şimdi bir Anadolu şairi sana eş oldu.

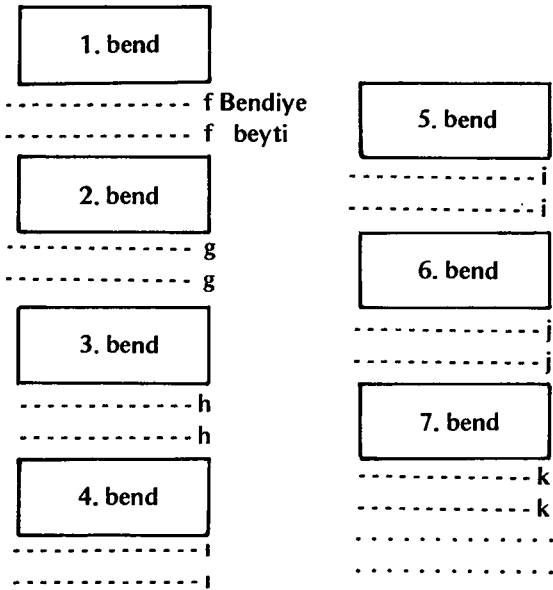
Kısa Yorum: Toplum içinde yaşayan insanın faydalı işler meydana getirerek kendisini topluma sevdirmesi gerekir. Kötü namla anılmamaya çalış. İncinmemek istiyorsan sakın kimseyi incitme.

Toplumda yaptığın işin anlayanı yoksa sakın ayak direme. Ya yaptığın işin türünü değiştir veya o yeri terket.

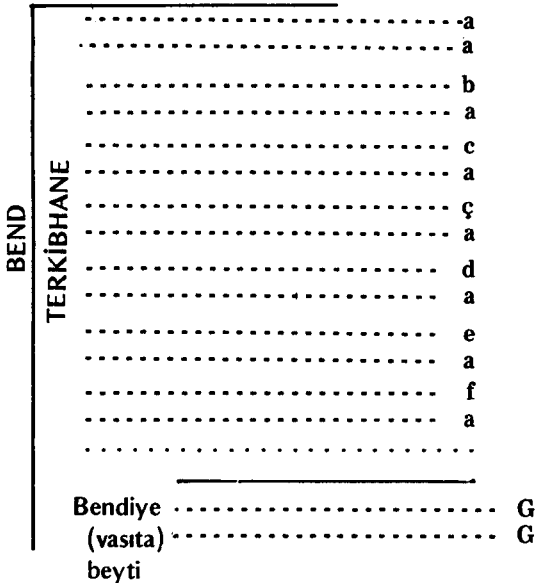
İnsanın başına her türlü belâ nefsine, hâkim olamamaktan gelir. Öz varlığının kölesi olan kişi, isteklerini iradesiyle firenlemeyen insan demektir. Böyleleri, çalmaktan, yalan söylemekten, içkiye alışmaktan, uyuşturucu kullanmaktan (vb.) kendilerini kurtaramazlar. Okullarda, irade terbiyesinin geliştirilmesi için özel programlar uygulamak devletin en önde gelen işlerinden olmalıdır.

*“Başlamak demek, bitirmek demektir.” Onun için başladığınız bir işi sakın yarıda bırakmayınız. Bitirmeye gayret ederse-
niz her yönden kazançlı çıkarsınız.*

Terkib-i Bend'in Bütününün Şematik Durumu :

Bir "BENDİN" Mısra Kümelenişi ve Kafiye Örgüsü :

AÇIKLAMALAR

Terkîb-i bendler, (7—10) beyitten ibaret olur. Ziya Paşa'nın Tercî-i Bend'i ile Terkîb-i Bend'i onar beyitten meydana gelmiştir. Bu beyitler topluluğuna Bend adı verilir. Kafiyeleşmeleri tıpkı gazele benzer. Terkîbi bendler (7—12) bendden meydana gelir. Ziya Paşa'nın gerek Tercî ve gerekse Terkîb-i bendleri (12) bendden meydana gelmiştir.

Bendler, şemada görüldüğü gibi “Bendiye vasıta” denen ayrı beyitlerle birbirine bağlanır. Vasıtadan önceki beyitlerin hepsine birden “hâne”, terkîb-i bendlerde Terkîbhâne, tercî-i bendlerde ise Tercîhâne adı verilir.

Tercî-i bendler de şekil bakımından terkîb-i bendlere benzer. Ancak ondan ayrıldığı bir nokta vardır, o da, bendiyelerin her bendde tekrar edilmesidir. Terkîb-i bendlerde bendler ayrı ayrı beyitlerle bağlandığı halde, tercî-i bendlerde, bütün bendler tek bir beyitle bağlanır. Söz gelişi (7—10) bendden meydana gelmiş bir tercî-i bendde, bütün bendlerin fikir bakımından bir tek bendiye beytine bağlanması çok zordur. Her benddeki fikrin neticede bendiye beytindeki fikre bağlanabilmesi her şeyden evvel, bendlerdeki fikrin bendiye beytindeki fikirle devamlı ilgili bulunması gerektiği ortadadır. Bu ise uzun bir manzumeye hem yeknesaklık verir hem de ağırlık. Bundan ötürüdür ki, Divan Edebiyatı'mızda tercî-i bend yazarlar çok azdır. En başarılı tercî-i bendi Ziya Paşa'nın yazdığı daha evvel açıklanmıştı.

Terkîb-i bendler çok defa bir devrin, bir sınıfın zayıf ve aksak taraflarını dile getirmek yani sosyal konuları işlemek veya bir kimsenin ölümünden duyulan acıları anlatmak (mer-siye) için kullanılırdı.

Sosyal konular işlenirken terkîb-i bendler hemen daima: “mef’ûlü, mefâîlü, mefâîlü, fâîlün” vezniyle yazılmaları klâsik edebiyatımızda gelenek haline gelmiştir.

Edebiyatımızda sosyal konuları işleyen en tanınmış terkîb-i bend 16.yüzyıl şairlerinden Bağdatlı Ruhî’ndir. Ruhî’nin terkîb-i bendi yedişer beyitten meydana gelen 17 benddir. Bendiyeleriyle birlikte terkîb-i bendin beyit adedi yüzotuzaltıdır.

19.yüzyıla kadar bu terkîb-i bende belki üç yüzden fazla nazire yazılmıştır. Bu da bize terkîb-i bendin şöhretini gösterir. Ancak bu nazireler içinde hiçbiri Ruhî’nin terkîb-i bendini ne geçebilmiş ve hatta ne de onun seviyesine ulaşabilmiştir. Ancak 19.yüzyılda, Tanzimat şairlerinden Ziya Paşa ona yetmiş sayılabilir.

Edebiyatımızda terkîb-i bend şeklindeki mersiyelerden en tanınmışları şunlardır: Fuzûlî’nin “Kerbelâ” mersiyesi, Bâkî’nin “Kanunî” mersiyesi, Şeyh Galib’in “Esrar Dede” mersiyesidir. Bu üç mersiyeenin en önemlisi hiç şüphesiz Bâkî’nin “Kanunî” mersiyesidir.

Ziya Paşa’nın on dört bendden meydana gelen bir ikinci tercî-i bendi daha vardır. Bu tercîde bendler dörder beyitten müteşekkildir. Sert tariz ve istihzalarla birlikte dozu kaçırılmış hicivle de süslenmiş bir eser olmasından ötürü, intişarım müteakip bir hayli tenkide uğramış ve özellikle bendiye beytinde zamanın devletine haksız serzenişte bulunulması yüzünden, manzume yeterince okunmamış ve gereği gibi tanınmamıştır.

- Ahmet Hamdi Tanpınar—19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 1949, 1. basım. Burhanettin Erenler ve Üçler Basımevi.
- Ahmet Kabaklı—Türk Edebiyatı, 2. cild, 1966. Türkiye Yayınevi.
- Ali Canip Yöntem—Türk Edebiyatı Antolojisi, 1931. Maarif matbaası.
- Ebüzziya Tevfik—Yeni Osmanlılar Tarihi, 3 cild. Bugünkü dile uygulayan, Ziyad Ebüzziya, 1973/1974. Kervan Kitapçılık, Cağaloğlu-İst.
- Enver Behman Şapolyo—Türk Büyükleri, 1960. Suat Osmanoglu Yayınları.
- Fuat Köprülü—Divan Edebiyatı Antolojisi, 1934
- H. Fethi Gözler—Yunus'tan Bugüne Türk Şiiri, 3. basım, 1981. İnkılâp Kitabevi.
- H. Fethi Gözler—Ziya Paşa ve Fikirleri, Türk Yurdu, 1956/255, 1956/258, 1956/259, 1957/265.
- İsmail Habip Sevük—Tanzimattanberi Edebiyat Tarihi, 1944. Remzi Kitabevi.
- İsmail Habip Sevük—Tanzimattanberi Edebiyat Antolojisi, 2. basım, 1943. Remzi Kitabevi.
- İsmail Hikmet Ertaylan—Ziya Paşa, Hayatı ve Eserleri, 1932. Kanaat Kütüphanesi.
- Kenan Akyüz—Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi, 1953. Yeni basımı 1986, İnkılâp Kitabevi.
- M. Kaya Bilgegil—Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma, 1970. Atatürk Üniversitesi Basımevi--Atatürk Üniversitesi Yayınları nu: 100-Edebiyat Fakültesi Yayınları Nu: 29—Araştırma serisi: 21.
- M. Kaya Bilgegil—Harâbât Karşısında Namık Kemal (Namık Kemal'in Eski Edebiyata İtirazları). İrfan Yayınevi, İst.
- Mehmet Kaplan—Şiir Tahlilleri, 1958. Anıl Yayınevi, İst.
- Meydan-Larousse—Büyük Lûgat ve Ansiklopedi—12. cild, Ziya Paşa maddesi.
- Necdet Sançar—Ziya Paşa'nın Eserleri ve Çeşitli Baskıları, 1956. Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni.
- Nihat Sami Banarlı—Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, ilâvelerle 2. basım, 1977. Devlet Kitapları—Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.

- Nihat Sami Banarlı—Metinlerle Türk ve Batı Edebiyatı, 3.Li-
seler için ders kitabı, 1980. Remzi Kitabevi.
- Prof. İbrahim Necmi Dilmen—Tanzimat Edebiyatı Tarihi Not-
ları, 1942. Dil-Tarih-Çoğrafya Fakültesi Türk Dili Ede-
biyatı Semineri-1940-1941 sömestlerindeki takrirlerden
toplayan-Zeynep Dengi. Alâeddin Kırıl Basımevi, 1942.
- Resimli Türk ve Dünya Meşhurları Ansiklopedisi—Altın Kitap-
lar Yayınevince hazırlanmıştır, 1958.
- Ruşen Eşref Ünaydın—Diyarlar ki, 2.basım. 1972. Millî Eği-
tim Bakanlığı Kültür Yayınları—Millî Eğitim Basımevi.
- Seyit Kemal Karaalioğlu—Resimli ve Motifli Türk Edebiyatı
Tarihi, 2.cild, 1978. İnkılâp Kitabevi.
- Seyit Kemal Karaalioğlu—Resimli Türk Edebiyatçılar
Sözlüğü. Genişletilmiş 2.basım, 1982. İnkılâp Kitabevi, 1984.
- Seyit Kemal Karaalioğlu—Ziya Paşa (Hayatı ve Şiirleri),
İnkılâp Kitabevi, 1984.
- Süleyman Şevket Tanlı—Tarih Boyunca Güzel Yazılar. Lise
3.sınıf ders kitabı, 1947. Millî Eğitim Basımevi.
- Şemsettin Kutlu—Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı Antolo-
jisi, 1972. Bates Yayınları, İst.
- Şükrü Kurgan—Ziya Paşa, Hayatı, Sanatı, Eseri, 1953. Varlık
yayınları.
- Türk Edebiyatı Ansiklopedisi—Bir heyet tarafından, 1985.
Tercüman gazetesi armağanı.
- Türk Şair ve Yazarlar Sözlüğü (Başlangıcından bugüne), Bul-
var Gazetesi armağanı, 1985.
- Vasfi Mahir Kocatürk—Ziya Paşa'nın Şiirleri, 2.basım, 1977.
Edebiyat Yayınevi.
- Vasfi Mahir Kocatürk—Türk Edebiyatı Tarihi, 2.basım. 1970.
Edebiyat Yayınevi.
- Vasfi Mahir Kocatürk—Türk Edebiyatı Antolojisi, 2.basım.
1967. Edebiyat Yayınevi.
- Yusuf Mardin—Namık Kemal'in Londra Yılları, 1974. Mil-
liyet Yayınları.
- Ziya Paşa—Tercî-i Bend ve Terkîb-i Bend.Haz.Mithat Sadul-
lah Sander. 1951. İnkılâp Kitabevi.
- Ziya Paşa—Zafernâme—Baskıya Haz.Fikret Şahoğlu. Tercü-
man 1001 Temel eser serisi Nu: 68, tarihsiz.